

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: *Πράσινη Κουλτούρα και Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης για νήπια : Ζητήματα σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλόντων για την Προσχολική Αγωγή*

«Green culture and Montessori Education System for toddlers: Issues in designing and developing environments for Preschool Education»

Φοιτήτρια: **Πετρογιάννη Ασπασία Α.Μ. 4242022023**
Επιβλέπουσα: **Αργυρίου Μαρία, Ε.ΔΙ.Π. - Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ.**

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Μαρία Αργυρίου	Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Επιβλέπων/ επιβλέπουσα
Βασίλειος Παπαβασιλείου	Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος Συμβουλευτικής Επιτροπής
Ποτίτσα Ξανθάκου	Ομότιμη Καθηγήτρια	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος Συμβουλευτικής Επιτροπής

Ρόδος, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2024

Δήλωση μη λογοκλοπής:

«Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής εργασίας. Δηλώνω υπεύθυνα ότι όλα τα στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Επιπλέον, αναφέρονται όλες οι βιβλιογραφικές πηγές που αξιοποιήθηκαν, πρωτογενείς και δευτερογενείς. Η συμβολή τους παρατίθεται είτε επακριβώς ως απόσπασμα είτε ως παράφραση».

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα εργασία αποτελεί διπλωματική εργασία στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» στο Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια της διπλωματικής μου εργασίας, την κ. Μαρία Αργυρίου, για τη στήριξη και τη βοήθεια για την εμπνευσμένη καθοδήγηση που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας. Η συνεισφορά της ήταν πολύτιμη.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Καθηγητή και Πρόεδρο του συγκεκριμένου Μεταπτυχιακού Προγράμματος κ. Βασίλη Παπαβασιλείου και την Ομότιμη Καθηγήτρια κ. Ποτίτσα Ξανθάκου για την τιμή που μου έκαναν με τη συμμετοχή τους στην συμβουλευτική επιτροπή καθώς και για τη σημαντική συμβολή τους με τις επιστημονικές τους γνώσεις και τις γόνιμες υποδείξεις κατά τη διάρκεια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος.

Θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τον άντρα μου και τα δυο μου παιδιά, που ήταν δίπλα μου, με στήριζαν και μου έδιναν δύναμη και έμπνευση.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τη φετινή μου τάξη στο νηπιαγωγείο, η οποία με βοήθησε στη ροή και στην εξέλιξη της παρούσας εργασίας καθώς επίσης και στο να γίνω ακόμα περισσότερο σκεπτόμενη και εν δράσει νηπιαγωγός.

Τα παιδιά είναι η αφορμή να συνεχίζω να ανακαλύπτω και να δημιουργώ. Είναι ο βασικός λόγος που κατευθύνθηκα προς το συγκεκριμένο θέμα στην παρούσα εργασία.

Περιεχόμενα	
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
Κεφάλαιο 1ο.....	15
Πράσινη Κουλτούρα	15
Εισαγωγή	15
1.1 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί της Πράσινης Κουλτούρας.....	16
1.1.1 Οι βασικές πτυχές της Πράσινης Κουλτούρας	18
1.2 Διεθνείς συνθήκες για την Πράσινη Κουλτούρα.....	20
1.3 Περιπτωσιολογικές αναφορές σε διεθνείς οργανισμούς για την Πράσινη Κουλτούρα	27
1.4 Πράσινη Κουλτούρα και εκπαίδευση	32
1.4.1 Εκπαιδευτικές πρακτικές καλλιέργειας της Πράσινης Κουλτούρας	34
1.4.2 Εκπαιδευτικές δράσεις της Πράσινης Κουλτούρας.....	37
1.4.3 Εκπαιδευτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας	40
1.4.4 Εκπαιδευτικοί στόχοι της Πράσινης Κουλτούρας.....	42
1.4.5 Πράσινη Κουλτούρα και Εκπαίδευση στην Προσχολική Αγωγή.....	44
Επιλογικά	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο.....	50
Αξιακό σύστημα της μεθόδου Μοντεσσόρι	50
σε σχέση με την Πράσινη Κουλτούρα στην εκπαίδευση	50
Εισαγωγή	50
2.1 Αρχές συστήματος Μοντεσσόρι και Πράσινης Κουλτούρας στην εκπαίδευση....	51
2.2 Φιλοσοφία της μεθόδου Μοντεσσόρι και της Πράσινης Κουλτούρας στην εκπαίδευση.....	54
2.3 Το μοντεσσοριανό σύστημα και η Πράσινη Κουλτούρα σε σχέση με την παραδοσιακή εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο.....	56
2.4 Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού	59

Κεφάλαιο 3ο.....	63
Πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης	63
Εισαγωγή	63
3.1 Πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την Εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης ...	64
3.2 Μέσα υλοποίησης πρακτικών σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την Εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης	66
3.3 Τυπική εκπαίδευση και Πράσινη Κουλτούρα στο μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή	68
3.4 Μη τυπική εκπαίδευση και Πράσινη Κουλτούρα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή	70
3.5 Άτυπη εκπαίδευση και Πράσινη Κουλτούρα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή	73
Επιλογικά	74
Κεφάλαιο 4ο.....	75
Μεθοδολογία Έρευνας.....	75
Εισαγωγή	75
4.1.1 Καθορισμός των στόχων της έρευνας ροής για την Πράσινη Κουλτούρα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή	79
4.1.2 Σχεδιασμός της έρευνας.....	80
4.1.3 Συλλογή δεδομένων	80
4.1.4 Ανάλυση δεδομένων	81
4.2 Έρευνα ροής του ερευνητή Mihaly Csikszentmihalyi στην προσχολική εκπαίδευση	81
Επιλογικά	87
Κεφάλαιο 5ο.....	88
Ανάλυση και σχολιασμός δεδομένων	88

5.1 Ενδεικτικές Δραστηριότητες : Ανάλυση και σχολιασμός δεδομένων με καταγραφή συναισθημάτων και επίτευξη στόχων στο πικ της ευτυχίας των παιδιών κατά την αποκορύφωση των δραστηριοτήτων.....	88
Συμπεράσματα.....	96
Συζήτηση	99
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	101
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΧΗΜΑΤΩΝ.....	102
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ.....	103
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ	103
Βιβλιογραφία	106

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Πράσινη Κουλτούρα έχει βαθιές ιστορικές ρίζες που ανάγονται αιώνες πίσω, όμως έχει αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία και δυναμική τις τελευταίες δεκαετίες. Η αυτοκαθοδήγηση και η αυτοεκπαίδευση των παιδιών είναι τα μέσα που μπορούν να αναδείξουν την Πράσινη Κουλτούρα, στοιχεία που χαρακτηρίζουν το μοντεσσοριανό σύστημα στην προσχολική αγωγή. Σκοπός της παρούσας πτυχιακή εργασίας είναι να μελετηθεί κατά πόσο η Πράσινη Κουλτούρα και το μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης για νήπια μπορούν να συμβαδίσουν και να συλλειτουργήσουν ώστε να αναδείξουν ζητήματα σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλόντων για την Προσχολική Αγωγή που ενισχύουν την αυτοκαθοδήγηση, τον σεβασμό και την ενσυναίσθηση, προάγοντας μια πιο βιώσιμη και συνειδητή σχέση με τον κόσμο και το περιβάλλον με απώτερο σκοπό τη διατήρηση της φύσης και των φυσικών πόρων για τις μελλοντικές γενιές. Ερευνητικός σκοπός της εργασίας είναι να αναδειχθεί η σπουδαιότητα της αλληλοσυμπλήρωσης της Πράσινης Κουλτούρα και του Μοντεσσοριανού συστήματος εκπαίδευσης, που αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις στην προσχολική αγωγή χρησιμοποιώντας την ποιοτική έρευνα δράσης και ροής του Mihaly Csikszentmihalyi με την καταγραφή συναισθημάτων και επιτεύξεων. Τα ευρήματα αναδεικνύουν την σπουδαιότητα της αλληλοσυμπλήρωσης της Πράσινης Κουλτούρας και του Μοντεσσοριανού συστήματος εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή χρησιμοποιώντας ως ερευνητικό εργαλείο την ποιοτική έρευνα ροής του Mihaly Csikszentmihalyi. Συμπερασματικά, μέσω αυτών των προσεγγίσεων, ενθαρρύνεται η προαγωγή της αυτονομίας, της αυτοπεποίθησης, της αλληλεπίδρασης, της δημιουργικότητας και της εξερεύνησης, στο πλαίσιο του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) για την Προσχολική Εκπαίδευση (2023) έχοντας ο/η εκπαιδευτικός ως υποστηρικτικό υλικό την εμπειρία και τη συνεργασία των νηπίων υπό το πρίσμα αειφορικών παρεμβάσεων. Ολοκληρώνοντας την εργασία, παρατίθενται ορισμένες δράσεις εμπνευσμένες από το μοντεσσοριανό σύστημα και το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) για την Προσχολική Εκπαίδευση (2023) που πραγματοποιήθηκαν σε τάξη νηπιαγωγείου στην Ιαλυσό της Ρόδου και σε eco camp της Ιαλυσού. Τέλος, τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την πτυχιακή εργασία μπορούν να αποτελέσουν έναυσμα για άρση της «ιδεολογικής αντίστασης» από τις/τους εκπαιδευτικούς ως προς τις αλλαγές που είναι πιθανόν να οδηγήσουν σε μια πιο ευέλικτη και

φιλοπεριβαλλοντική στάση στο σχολικό και στο κοινωνικό περιβάλλον. Μπορεί η εκπαίδευση της περιβαλλοντικής να μην εγκλωβίζεται μόνο σε μια στερεότυπη μάθηση με σχεδιαγράμματα που έχουν σχεδιαστεί εκ των προτέρων αλλά να περιορίζεται ο εγκιβωτισμός του καθημερινού προγράμματος στα νηπιαγωγεία εμβαθύνοντας στην καλλιέργεια μιας Πράσινης Κουλτούρας δια βίου προσφέροντας μια πολύτροφη παιδεία με αξιολογικές δεξιότητες και ικανότητες.

Λέξεις-Κλειδιά

Πράσινη Κουλτούρα, Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης, Προσχολική Αγωγή, κορύφωση, ευτυχία, έρευνας δράσης (action)/ροής (in flow), Mihaly Csikszentmihalyi, αυτοκαθοδήγηση, αυτοεκπαίδευση, ιδεολογική αντίσταση, πολύτροφη παιδεία.

Abstract

Green Culture has deep historical roots that go back centuries but has gained particular importance and momentum in recent decades. Self-guidance and self-education of children are the means that can highlight the Green Culture, elements that characterize the Montessori system in preschool education. The purpose of this thesis is to study whether Green Culture and the Montessori system of education for toddlers can go hand in hand and work together to highlight issues of designing and developing environments for Preschool Education that enhance self-direction, respect and empathy, promoting a more sustainable and conscious relationship with the world and the environment with the ultimate goal of preserving nature and natural resources for future generations. The research purpose of the paper is to highlight the importance of the complementarity of the Green Culture and the Montessori education system, which represent two different approaches to preschool education using Mihaly Csikszentmihalyi's qualitative research of action and flow by recording emotions and achievements. The findings highlight the importance of the complementarity of Green Culture and the Montessori education system in preschool education using Mihaly Csikszentmihalyi's qualitative flow research as a research tool. In conclusion, through these approaches, the promotion of autonomy, self-confidence, interaction, creativity and exploration is encouraged, within the framework of the Interdisciplinary Common Curriculum Framework (CCU) for Preschool Education (2023) having the teacher as supporting material the experience and cooperation of infants in the light of sustainable interventions. Concluding the work, some actions inspired by the Montessori system and the Interdisciplinary Unified Curriculum Framework (INF) for Preschool Education (2023) are listed that were carried out in a kindergarten class in Ialyssos, Rhodes and at an eco-camp in Ialyssos. Finally, the conclusions derived from the thesis can be a trigger for removing the "ideological resistance" from the teachers regarding the changes that are likely to lead to a more flexible and pro-environmental attitude in the school and social environment. Can environmental education not only be confined to a stereotyped learning with blueprints that have been designed in advance, but to limit the boxing of the daily program in kindergartens, deepening the cultivation of a lifelong Green Culture by offering a multifaceted education with evaluative skills and abilities.

Keywords

Green culture, Montessori Education System, Preschool Education, climax, happiness, action/in flow research, Mihaly Csikszentmihalyi, self-guidance, self-education, ideological resistance, multifaceted education

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάδειξη της αειφορίας ρυθμίζει τις σχέσεις ανάμεσα στη φύση και την κοινωνία στη σημερινή εποχή. Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη (E.A.A.) δεν συνιστάται ως μια καινοτομία αλλά ως μετασχηματισμός της εκπαιδευτικής διαδικασίας με νέα πλαίσια (Τίγκας & Φλογαΐτη, 2019). Στα νέα πλαίσια ο επανασχεδιασμός των μεθόδων ανάπτυξης της εκπαίδευσης με βαρύτητα στις σχέσεις που οικοδομούνται ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς, στα παιδιά και στο περιβάλλον τους είναι απαραίτητος (Καλαβάσης, 2016: 22). Το κατάλληλο συστημικό πλαίσιο στο οποίο μπορούν να διερευνηθούν οι προαναφερθείσες σχέσεις είναι στο πλαίσιο της αειφορίας (Παπαβασιλείου, 2023: 95-107).

Η Πράσινη Κουλτούρα αποτελεί το υπόβαθρο της αειφορίας για βιωματική στροφή σε κατάλληλα εκπαιδευτικά ζητήματα σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλόντων. Η κουλτούρα απαρτίζεται από τα υποκρυπτόμενα στοιχεία και τα εμφανή στοιχεία του πολιτισμικού συστήματος τα οποία διαμορφώνουν τις αξίες και τις αντιλήψεις (Αργυρίου, 2016). Τα στοιχεία αυτά οδηγούν τους θεατές της φύσης σε μια συνεχή μάθηση και εξέλιξη. Σημαντικό και επωφελές μέσο για την καλλιέργεια της Πράσινης Κουλτούρας είναι η εκπαίδευση του ανθρώπου στην προσχολική ηλικία με παιδοκεντρικό χαρακτήρα σε ένα μαθησιακό περιβάλλον που οδηγεί στη βίωση της επιτυχίας και της ευτυχίας. Σύμφωνα με τον καθηγητή ψυχολογίας και εισηγητή της θεωρίας της «Ροής», Mihaly Csikszentmihalyi, όταν συμμετέχουμε σε κάτι με δημιουργικότητα, το βιώνουμε σε μεγάλο βαθμό και με περισσότερη ένταση. Δεν υπάρχει το εγώ, ο χρόνος ρέει τόσο αρμονικά ώστε η κίνηση και η σκέψη να αναδύουν τη επόμενη δράση με ευάρεστη ακολουθία από την προηγούμενη σαν ένα μουσικό κομμάτι τζαζ. Αυτό συμβαίνει γιατί έχει ενεργό ρόλο η σύμπραξη της σκέψης και της πράξης αξιοποιώντας στο ζενίθ όλες τις ικανότητες του ανθρώπου με πλήρη ευφορία και ανατροφοδότηση (Csikszentmihalyi, 1990: 56).

Η παρούσα πτυχιακή εργασία έχει ως θέμα την εφαρμογή της Πράσινης Κουλτούρας και του Μοντεσσοριανού Συστήματος Εκπαίδευσης για νήπια σε ζητήματα σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλόντων στην Προσχολική Αγωγή, ενώ αναλύονται ενδελεχώς μέσα από την έρευνα ροής, η αίσθηση ευχαρίστησης, ευτυχίας και ικανοποίησης κατά την εκτέλεση των δράσεων. Παράλληλα, διερευνά το τρόπο και τις δυνατότητες της Πράσινης Κουλτούρας και του μοντεσσοριανού συστήματος να ενσωματωθούν και να εφαρμοστούν με επιτυχία στο διαθεματικό πλαίσιο της

εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία. Διερευνώνται επίσης, ερωτήματα για το αν προσεγγίζεται η εκπαίδευση με ολιστικό τρόπο, ενθαρρύνοντας την ανάπτυξη του παιδιού σε όλες τις πτυχές του, συμπεριλαμβανομένης της σωματικής, πνευματικής, κοινωνικής και συναισθηματικής του ανάπτυξης, πώς η έρευνα της ροής του Csikszentmihalyi μπορεί να συμπληρώσει και να ενισχύσει την Πράσινη Κουλτούρα και το μοντεσσοριανό σύστημα στην προσχολική ηλικία και τη δυνατότητα η Πράσινη Κουλτούρα και το μοντεσσοριανό σύστημα να εκπαιδεύσουν τα παιδιά ώστε να αναγνωρίζουν, να διαχειρίζονται με υπευθυνότητα και να εκτιμούν τα δώρα της Γης ακόμα και στην προσχολική ηλικία,

Συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αφορά την Πράσινη Κουλτούρα, τους εννοιολογικούς προσδιορισμούς της και τις διεθνείς συνθήκες που στοχεύουν στην προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Εν συνεχεία, παρουσιάζονται οι περιπτωσιολογικές αναφορές της Πράσινης Κουλτούρας σε διεθνείς οργανισμούς και ακολουθεί μία εκτενής αναφορά της σχέσης της με την εκπαίδευση και την προσχολική αγωγή με βάση τις εκπαιδευτικές αρχές και τους εκπαιδευτικούς στόχους της Πράσινης Κουλτούρας μέσα από τα προγράμματα των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π., 2021).

Το δεύτερο κεφάλαιο προσεγγίζει το αξιακό σύστημα του μοντεσσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας σε σχέση με την εκπαίδευση. Αναλύονται οι αρχές και τη φιλοσοφία του σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική αγωγή. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται αναφερόμενο στις πράσινες αξίες που προάγονται στο σύστημα Μοντεσσόρι. Ξεδιπλώνεται η καρδιά της φιλοσοφίας της Montessori η οποία συνδέεται με τη φύση δίνοντας προτεραιότητα προς το περιβάλλον με φιλικές προς αυτό συνήθειες, αποπνέοντας μια αίσθηση περιέργειας και εξερεύνησης για την ανάπτυξη των παιδιών σε ένα λειτουργικό περιβάλλον. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αναφορά στον καίριο ρόλο του/της εκπαιδευτικού στην προσχολική ηλικία στο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό σύστημα ως διερμηνέα μελέτης και έκφρασης των στοιχείων που λαμβάνει από τα νήπια (Μοντεσσόρι, Εκπαίδευση για έναν καινούριο κόσμο, 1981).

Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στο κύριο θέμα της εργασίας και αναφέρεται στις πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την Προσχολική Αγωγή με πράσινο αποτύπωμα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης. Κατόπιν αναλύεται με ποιον τρόπο μπορούν να προσεγγιστούν η Πράσινη Κουλτούρα και το Μοντεσσοριανό σύστημα σε διάφορες μορφές

εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένης της τυπικής εκπαίδευσης, της μη τυπικής εκπαίδευσης και της άτυπης εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή. Ακολουθεί ο συσχετισμός των εκπαιδευτικών προσεγγίσεων και δίνεται έμφαση στο πως οι συγκεκριμένες προσεγγίσεις μπορούν να ενσωματωθούν και να εφαρμοστούν στην προσχολική αγωγή.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται λόγος στη μεθοδολογική προσέγγιση του θέματος, με την έρευνα ροής και δράσης του ερευνητή, Mihaly Csikszentmihalyi, στα πλαίσια της Πράσινης Κουλτούρας και του Μοντεσσοριανού συστήματος στην Προσχολική Εκπαίδευση. Είναι μια ποιοτική μέθοδος που διερευνά την ευημερία των παιδιών (ποιοτική μεταβλητή). Τα εργαλεία της έρευνας ροής και δράσης βασίζονται στην αυτονομία των νηπίων, στη μελέτη του πεδίου, στο σχεδιασμό και στους στόχους. Ακολουθεί η δράση, η παρατήρηση, ο στοχασμός και η αξιολόγηση. Η έρευνα ροής εξελίσσεται παράλληλα με το Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης, το οποίο είναι εξοπλισμένο με βιωματικές δράσεις και δραστηριότητες με παιγνιώδη τρόπο και οικολογικό υπόβαθρο στα πλαίσια του Προγράμματος Σπουδών του νηπιαγωγείου. Στόχος είναι να οδηγηθούν τα νήπια στην κορύφωση της ευτυχίας μέσω της έρευνας δράσης (action) και ροής (in flow) του ερευνητή Mihaly Csikszentmihalyi στην Προσχολική Εκπαίδευση δίνοντας μια ολοκληρωμένη εικόνα της μεθόδου Μοντεσσόρι και της εφαρμογής της στο εκπαιδευτικό σύστημα με φιλοπεριβαλλοντικό αποτύπωμα. Επίσης, διερευνάται το κατά πόσο η συνδυασμένη προσέγγιση της Πράσινη Κουλτούρα και του Μοντεσσοριανού συστήματος εκπαίδευσης για νήπια επιδρούν θετικά στην καλλιέργεια της Πράσινη Κουλτούρα και στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης των νηπίων. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας ροής του μοντεσσοριανού συστήματος στην προσχολική αγωγή.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται η ανάλυση και ο σχολιασμός των δεδομένων βασισμένο στις ενδεικτικές δραστηριότητες, στις οποίες γίνεται η καταγραφή των συναισθημάτων και η επίτευξη των στόχων στο πικ της ευτυχίας των παιδιών κατά την αποκορύφωση των δραστηριοτήτων, οι οποίες αφορούν τις συναισθηματικές τους δεξιότητες.. Τέλος, συνοψίζονται τα συμπεράσματα και η συζήτηση που προκύπτουν από την πτυχιακή εργασία αξιολογώντας τα ζητήματα σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλόντων για την προσχολική αγωγή με πράσινο αποτύπωμα στο Μοντεσσοριανό σύστημα ως προς την αποτελεσματικότητα, την αποδοτικότητα και την ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Οι εφαρμογές είναι

εμπνευσμένες από το πρόγραμμα σπουδών Προσχολικής Εκπαίδευσης από το υπουργείο παιδείας στο φύλλο εφημερίδας της κυβέρνησης «B 687/10-2-2023» (Π.Σ.Π.Ε., 2023).

Η εργασία ολοκληρώνεται με τον βοηθητικό πίνακα αναφοράς, το παράρτημα του φωτογραφικού υλικού ως περιγραφικά αποτελέσματα της έρευνας. Στο τέλος της εργασίας έχει τοποθετηθεί και η βιβλιογραφία της μελέτης.

Κεφάλαιο 1ο

Πράσινη Κουλτούρα

Εισαγωγή

Η «Πράσινη Κουλτούρα» αποτελεί έναν γενικευμένο όρο που αναφέρεται σε μια ποικιλία θεμάτων που καλλιεργεί την περιβαλλοντική ηθική, την αειφορία και την οικολογική εκπαίδευση με περιβαλλοντικά βιώσιμες πρακτικές, τρόπους ζωής και συμπεριφορές. Θεμελιώδεις αξίες της Πράσινης Κουλτούρας είναι η προστασία του περιβάλλοντος (Abbas & Dogan, 2022), το ενδιαφέρον για βιώσιμους τρόπους προστασίας του (Azha & Yang, 2021) και η μέριμνα για τα περιβαλλοντικά ζητήματα (Abbas & Safdar, 2022). Αναμφίλεκτα, η ανακύκλωση και η μείωση των αποβλήτων και της υπερκατανάλωσης είναι ζωτικά μέρη της Πράσινης Κουλτούρας ώστε να αποφευχθεί η εξαφάνιση της βιοποικιλότητας στον πλανήτη και η ερημοποίηση της γης και εν τέλει η καταστροφή του περιβάλλοντος με την απώλεια φυσικών πόρων (Kjellberg, 2008).

Στο πρώτο κεφάλαιο επισημαίνονται οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί του όρου της μελέτης που σχετίζονται με την Πράσινη Κουλτούρα καθώς ο όρος «Πράσινη Κουλτούρα» συνδέεται με διάφορες έννοιες και προσεγγίσεις που αφορούν τη σχέση μεταξύ του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ακολουθούν οι βασικές πτυχές της Πράσινης Κουλτούρας και οι διεθνείς συνθήκες που επικεντρώνονται γύρω από την Πράσινη Κουλτούρα με σημαντικά μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, την προώθηση της βιώσιμης χρήσης των φυσικών πόρων και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Εν ακολουθία, παρουσιάζονται οι περιπτωσιολογικές αναφορές σε διεθνείς οργανισμούς με προγράμματα σχετικά με την Πράσινη Κουλτούρα. Αναλύεται ακολούθως η αμφίδρομη σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της Πράσινης Κουλτούρας και οι τρόποι με τους οποίους αναδύεται η καλλιέργεια της Πράσινης Κουλτούρας μέσω των εκπαιδευτικών πρακτικών και δράσεών της. Τέλος, από τη γενικότερη θεωρητική ανάλυση της Πράσινης Κουλτούρας, προσεγγίζονται οι αρχές και οι στόχοι της και ειδικότερα κρίνεται αναγκαία η στοχευμένη αλληλεπίδρασή της και συσχετίσή της με την εκπαίδευση στην προσχολική αγωγή.

Σαφώς όλα τα παραπάνω εξετάζονται μέσα στα πλαίσια που διέπουν την περιβαλλοντική εκπαίδευση στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων

Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και στα προγράμματα των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής με ιδιαίτερη έμφαση στον Επιμορφωτικό Πρόγραμμα των εκπαιδευτικών στις δεξιότητες μέσω εργαστηρίων.

1.1 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί της Πράσινης Κουλτούρας

Ο όρος «Πράσινη Κουλτούρα» αναφέρεται και ως οικολογική κουλτούρα ή περιβαλλοντική κουλτούρα και έχει χρησιμοποιηθεί από ανατολικούς ερευνητές και σπανιότερα σε δυτικά δημοσιεύματα. Η πιο γνωστή αναφορά υπάρχει στην αγγλική βιβλιογραφία όπου δεν αναλύεται ο όρος αλλά προσδιορίζεται η έννοια της περιβαλλοντικής επαγρύπνησης διασφαλίζοντας ένα καλύτερο περιβάλλον για τις μελλοντικές γενιές (Plumwood, 2003).

Επίσης, στη ρωσική λογοτεχνία η Πράσινη Κουλτούρα οριζόταν η εκπαίδευση για το περιβάλλον ως μονάδα η οποία υπέστη στρέβλωση από την περιβαλλοντική εκπαίδευση ως επιστημονικοκεντρική έννοια με μονόδρομες πρακτικές τα τεχνικά μέσα, ευθυγραμμίζοντάς την στον ατομικό και τεχνολογικό τομέα έως τη δεκαετία του ογδόντα με αποτέλεσμα τον επισκιασμό της (Sabrekov, 2020). Αργότερα έως και την παρούσα φάση ανάπτυξης της κοινωνίας, δεν αρκεί πλέον να μιλάμε για περιβαλλοντική εκπαίδευση ως επιστημονική-οικολογική εκπαίδευση μόνο αλλά και ως ένα από τα πιο σημαντικά καθήκοντα που έχει μια χώρα και συγκεκριμένα τη διαμόρφωση της Πράσινης Κουλτούρας, την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και την ανατροφή (Sabrekov, 2020).

Έρευνα φοιτητών του κρατικού πανεπιστημίου του Κολοράντο, με στόχο να εντοπιστούν δεξιότητες της κοινωνικής ζωής με Πράσινη Κουλτούρα, όπως η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, η περιβαλλοντική συμπεριφορά, ο τρόπος ζωής και οι περιβαλλοντικές γνώσεις και πληροφορίες, δείχνει ότι υπάρχουν τέσσερις εξαιρετικά ερμηνεύσιμοι τύποι Πράσινης Κουλτούρας: «Καθαρός Περιβαλλοντικός Τύπος», «Προληπτικός Τύπος», «Δήλωση Τύπου» και «Μη Περιβαλλοντικός Τύπος» (Ermolaeva, 2010).

Ο «Καθαρός Περιβαλλοντικός Τύπος» εστιάζει στην προστασία του περιβάλλοντος και στη διατήρηση της φύσης επιδιώκοντας να μειώσουν την αρνητική επίδραση των ανθρώπινων ενεργειών στο περιβάλλον και να συμβάλλουν στη διατήρηση της βιοποικιλότητας.

Στην περίπτωση του «Προληπτικού Τύπου» συγκαταλέγονται όσοι/ες προσπαθούν να αποτρέψουν περιβαλλοντικά προβλήματα πριν προκύψουν και επικεντρώνονται στην ευαισθητοποίηση και στην εκπαίδευση των ανθρώπων για τη σημασία της περιβαλλοντικής προστασίας και την ανάληψη προληπτικών μέτρων.

Εν συνεχεία, η «Δήλωση Τύπου» περιλαμβάνει την έκφραση της πράσινης συνείδησης μέσω συμβολικών πράξεων και δηλώσεων, όπως η συμμετοχή σε περιβαλλοντικές εκδηλώσεις ή η υποστήριξη περιβαλλοντικών οργανώσεων, χωρίς απαραίτητως να ακολουθούν συγκεκριμένες πρακτικές για την προστασία του περιβάλλοντος στην καθημερινή τους ζωή.

Τέλος, ο «Μη Περιβαλλοντικός Τύπος» αναφέρεται σε ανθρώπους που δεν δίνουν ιδιαίτερη σημασία στα περιβαλλοντικά ζητήματα και δεν έχουν ενσωματώσει πράσινες πρακτικές στην καθημερινότητά τους (Ermolaeva, 2010).

Σύμφωνα με τους Harris και Crane (2002), η Πράσινη Κουλτούρα ορίζεται ως ένας τρόπος ζωής και μιας κοινωνικής προσέγγισης που δίνει μεγάλη έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος, στη διατήρηση των πόρων και στον μετριασμό των επιπτώσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στον πλανήτη. Λειτουργεί όπως ένας οργανισμός με περιβαλλοντικά αειφόρο προσανατολισμό με στόχο τη μείωση του αρνητικού του περιβαλλοντικού αποτυπώματος και τη διατήρηση της ισορροπίας με το περιβάλλον, ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να εξασφαλίσει τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων και τη διασφάλιση της ευημερίας των μελών του.

Στην Έκθεση Μπρούντλαντ, γνωστή και ως «Το Κοινό Μέλλον Μας» της Διεθνούς Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.), προτάθηκε ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης ως η εξάπλωση που ικανοποιεί τις ανάγκες του σήμερα δίχως να διακινδυνεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να πραγματοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες (Ο.Η.Ε., 1987). Τα Ηνωμένα Έθνη αποτελούν συνέχεια της πράσινης σκέψης με τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (Σ.Β.Α.) το 2015 και την εξασφάλιση της ευημερίας για όλους/ες έως το 2030 (Ο.Η.Ε, 2015). Ο συγκεκριμένος ορισμός αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για την κατανόηση της βιώσιμης ανάπτυξης και της ανάγκης για ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο που θα λαμβάνει υπόψη τόσο τις οικονομικές όσο και τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές πτυχές της ανάπτυξης.

Για τον Παπαβασιλείου (2011), η Πράσινη Κουλτούρα προωθεί την αειφορία, που αφορά τη διαχείριση των φυσικών και ανθρώπινων πόρων στην καθημερινότητα με τέτοιο τρόπο που να εξασφαλίζει την διατήρησή τους στον χρόνο χωρίς να εκθέτει

το περιβάλλον σε κίνδυνο, προστατεύοντας με την ανάλογη διαχείριση τον πλανήτη καλλιεργώντας τη δημιουργικότητα, τη συνεργασία και τη φαντασία.

Συνοψίζοντας, οι προαναφερθέντες εννοιολογικοί προσδιορισμοί αντικατοπτρίζουν την ουσία της Πράσινης Κουλτούρας και τη σημασία της για τη διατήρηση και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος καθώς και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Αντικατοπτρίζεται η ιδέα ότι η ανάπτυξη πρέπει να συνυπάρχει με την προστασία του περιβάλλοντος και την ικανοποίηση των αναγκών του παρόντος χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τις μελλοντικές γενιές. Η σημασία της Πράσινης Κουλτούρας είναι καίρια, καθώς αντιπροσωπεύει τη βιώσιμη συμβίωση της ανθρώπινης κοινωνίας με το φυσικό περιβάλλον.

1.1.1 Οι βασικές πτυχές της Πράσινης Κουλτούρας

Η Πράσινη Κουλτούρα αναφέρεται σε μια προσέγγιση ζωής και πρακτικών που έχουν ως στόχο την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφορία. Οι βασικές πτυχές της Πράσινης Κουλτούρας περιλαμβάνουν την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, την βιωσιμότητα και την οικολογία, τη διατήρηση, την ανακύκλωση, τις φιλοπεριβαλλοντικές πρακτικές, τις υπαίθριες δραστηριότητες, την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την κοινοτική και συλλογική δράση, την ανακύκλωση και την αειφορία, τη συνηγορία και τον ακτιβισμό, την περμακουλτούρα και τις ενέργειες για τη μείωση του αποτυπώματος άνθρακα (Yujie & Fuping, 2023).

Αναλυτικότερα, ο πλανήτης αντιμετωπίζει οικολογικές προκλήσεις οι οποίες μπορούν να μειωθούν ή ακόμα και να ελαστικοποιηθούν λόγω της περιβαλλοντικής συνείδησης, της επίγνωσης και της ενημέρωσης ώστε ο άνθρωπος να βρίσκεται σε ετοιμότητα.

Ακολούθως, η Πράσινη Κουλτούρα δίνει έμφαση στη βιωσιμότητα σε όλες τις πτυχές της ζωής, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης ενέργειας, των μεταφορών, της κατανάλωσης και της διαχείρισης απορριμμάτων. Για να διατηρηθεί η ποιότητα της Πράσινης Κουλτούρας προϋποθέτει προσπάθειες για τη διατήρηση της ενέργειας, του νερού, της άγριας ζωής και των φυσικών οικοτόπων με υπεύθυνη χρήση και διαχείριση των πόρων για να διασφαλιστούν ως διαθέσιμοι για τις μελλοντικές γενιές (Tuchó & Kumsa, 2020).

Ένα σημαντικό μέρος της Πράσινης Κουλτούρας περιλαμβάνει την ανακύκλωση υλικών και τη μείωση των απορριμμάτων. Η Πράσινη Κουλτούρα ενθαρρύνει την

υιοθέτηση πρακτικών και προϊόντων φιλικών προς το περιβάλλον. Δίνεται προτεραιότητα στην ανακύκλωση και την επαναχρησιμοποίηση των υλικών για να ελαχιστοποιήσουν την ποσότητα των απορριμμάτων που στέλνονται στους χώρους υγειονομικής ταφής, προάγοντας μια θετική φιλοπεριβαλλοντική στάση με πράσινες πρωτοβουλίες (Rawashdeh, 2018).

Επιπρόσθετα, σημαντικό κομμάτι της είναι οι υπαίθριες δραστηριότητες που συνδέονται άμεσα με τη φύση. Η Πράσινη Κουλτούρα εκτιμά πως ο χρόνος στη φύση ενθαρρύνει τη σύνδεση με το περιβάλλον. Η γνωσιακή μάθηση και η ενημέρωση συγκροτούν κομμάτι των στόχων της υπαίθριας μάθησης για περιβαλλοντικό προβληματισμό και ευαισθητοποίηση (Cooper, 1994). Συχνά προωθούνται δραστηριότητες όπως η πεζοπορία, η κατασκήνωση, η κηπουρική, το ψάρεμα, το κολύμπι, το σκι, η διατήρηση της άγριας ζωής και άλλες δραστηριότητες σε φυσικά περιβάλλοντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο νορβηγικό όρος «Friluftsliv» που σημαίνει «Ζωή στη φύση» ή «Ζωή στον αέρα» και αναφέρεται στη φιλοσοφία ή τον τρόπο ζωής ή ως μια οικογενειακή κουλτούρα και ως ένας τρόπος διασκέδασης στη φύση με την οικογένεια. Η απόλαυση της φύσης και των υπαίθριων δραστηριοτήτων με εφαρμογή των αρχών του Friluftsliv στην εκπαίδευση και την ψυχολογία στοχεύουν στην κατανόηση της σημασίας τους προς την υγεία και την ευημερία του ανθρώπου (Gelter, 2000).

Συμπληρωματικά, η εκπαίδευση θεωρείται βασικό συστατικό της Πράσινης Κουλτούρας. Περιλαμβάνει τη διδασκαλία ατόμων, ιδιαίτερα των παιδιών, σχετικά με περιβαλλοντικά ζητήματα και θέματα αειφορίας, διατήρησης και οικολογικής ευθύνης. Οι πρωτοβουλίες για μια Πράσινη Κουλτούρα αφενός στηρίζονται στην ατομική αυτενέργεια και αφετέρου περιλαμβάνουν προσπάθειες που βασίζονται στην κοινότητα για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προκλήσεων, όπως εκδηλώσεις τοπικού καθαρισμού, δεντροφύτευση και έργα διατήρησης. Η κοινοτική και η συλλογική δράση αποτελεί σημαντικό μέσο για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προκλήσεων και την προώθηση της Πράσινης Κουλτούρας με καθημερινές δράσεις των μελών.

Εν συνεχεία, η υπεράσπιση των περιβαλλοντικών πολιτικών και η δέσμευση στον περιβαλλοντικό ακτιβισμό είναι κοινά στην Πράσινη Κουλτούρα. Οι περιβαλλοντικές πολιτικές που προστατεύουν τη φύση, υποστηρίζουν αειφόρες πρακτικές και επιδιώκουν τη μείωση του ανθρωπίνου αποτυπώματος στο περιβάλλον. Παράλληλα ο περιβαλλοντικός ακτιβισμός αποτελεί σημαντικό μέσο δράσης για την επίτευξη των

πράσινων στόχων και συχνά συνδέεται με τις αξίες και τις αρχές της Πράσινης Κουλτούρας.

Συγχρόνως, η Πράσινη Κουλτούρα δίνει έμφαση σε ενέργειες για τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας σε σπίτια και σε χώρους εργασίας και σε ενέργειες για τη μείωση του αποτυπώματος άνθρακα, όπως η χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς, η ομαδική χρήση αυτοκινήτου, η ποδηλασία ή το περπάτημα, αντικαθιστώντας την ατομική οδήγηση (Raj, 2019).

Ολοκληρώνοντας, στις πτυχές της Πράσινης Κουλτούρας εντάσσεται η περμακουλτούρα (permaculture), η οποία αναφέρεται σε μια βιώσιμη και ολιστική προσέγγιση για τον σχεδιασμό και τη διαχείριση των ανθρωπογενών συστημάτων, εμπνευσμένη από τη φύση. Η περμακουλτούρα επιδιώκει τη δημιουργία βιώσιμων αγροοικολογικών συστημάτων που μιμούνται τις φυσικές διεργασίες που συμβαίνουν στη φύση με πρακτικές γεωργίας ισορροπώντας τις ανθρωπογενείς και φυσικές πτυχές του περιβάλλοντος (Rhodes , 2015).

1.2 Διεθνείς συνθήκες για την Πράσινη Κουλτούρα

Η «Πράσινη Κουλτούρα» ξεκινά να «χτίζεται» από τα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου με προορισμό την ανάπτυξη μιας πράσινης συνείδησης, σκέψης και προσέγγισης στη ζωή. Με γνώμονα τον άνθρωπο και τις αληθινές του ανάγκες αναδεικνύει την αειφόρο ανάπτυξη μιας χώρας, δίνοντας σειρά στη διασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος. Οι συνθήκες κάθε χώρας σχετικά με την Πράσινη Κουλτούρα λειτουργούν συνεργατικά και οδηγούν στην οικολογική ισορροπία και στη βελτίωση του περιβαλλοντικού προβλήματος ευρύτερα.

Επιπρόσθετα, θέτονται περιβαλλοντικές προδιαγραφές για την κατασκευή και τη λειτουργία των σχολικών κτιρίων, προωθώντας τη χρήση αειφόρων υλικών και ενεργειακά αποδοτικών συστημάτων. Βασικός πυλώνας για την υλοποίηση περιβαλλοντικών προγραμμάτων στα σχολεία αποτελεί η συμμετοχή του κοινού, συμπεριλαμβανομένων των γονέων και των κοινοτήτων. Η πολιτική για την Πράσινη Κουλτούρα και την εκπαίδευση είναι σημαντική για τη διαμόρφωση μιας γενιάς που θα αντιμετωπίζει τις περιβαλλοντικές προκλήσεις με συνείδηση και ενεργή δράση.

Η Επιτροπή και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο της Πράσινης Συμφωνίας, έχει ως στόχο να θέσει την Ευρωπαϊκή Ένωση (E.E.) σε τροχιά προς την πράσινη μετάβαση, με μακροπρόθεσμο στόχο την επίτευξη κλιματικής

ουδετερότητας έως το 2050 με τη δέσμη «Fit for 55» μειώνοντας τις καθарές εκπομπές της αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 55 % έως το 2030 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990 που επικρατούσαν. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε μία μακροπρόθεσμη στρατηγική – όραμα για την ευρωπαϊκή ήπειρο αναφορικά με την προώθηση μιας Πράσινης Κουλτούρας σε εναρμόνιση με την Συμφωνία των Παρισίων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016).

Με βασικό πυλώνα τον κλιματικό στόχο της μείωσης της θερμοκρασίας στον πλανήτη κατά ενάμιση βαθμό Κελσίου, η Ε.Ε. δεσμεύτηκε με την ενεργοποίηση μέτρων που πλαισιώνουν την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. Αυτά τα μέτρα αποσκοπούν στην επίτευξη μιας βιώσιμης, πράσινης και ανθρωποκεντρικής οικονομίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2023). Τα μέτρα περιλαμβάνουν γενικότερα την κυκλική οικονομία με στόχο τη μείωση των αποβλήτων, την ανακύκλωση, την αειφορία στη γεωργία και την υιοθέτηση βιώσιμων πρακτικών. Επιπλέον, σημαντικό μέτρο αποτελεί η δίκαιη μετάβαση για τους εργαζόμενους και τις κοινότητες, όπου επηρεάζονται από τις αλλαγές στην οικονομία με περιβαλλοντικές βιώσιμες εναλλακτικές που σχετίζονται με επαγγελματική ανακατάταξη ή χρηματοοικονομική στήριξη για τη μετάβαση σε νέες επαγγελματικές δραστηριότητες προστατεύοντας τα δικαιώματα των εργαζομένων. Τέλος, η βιώσιμη μεταφορά είναι μια στρατηγική που εφαρμόζεται για τη μείωση της εξάρτησής μας από τα ορυκτά καύσιμα ώστε να επιτευχθεί η μείωση των εκπομπών σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Τα προαναφερθέντα μέτρα εφαρμόζονται σε ποικίλους τομείς με διάφορες στρατηγικές.

Ένας τομέας εφαρμογής των μέτρων της Πράσινης Ευρωπαϊκής Συμφωνίας είναι τα τρόφιμα και η υγεία των ζώων και των φυτών εντός της Ε.Ε. διασφαλίζοντας ένα υψηλό επίπεδο ασφάλειας μέσω συνεκτικών στρατηγικών με βασικές πρωτοβουλίες.

Συγκεκριμένα, η στρατηγική «Από το Αγροτικό στο Πιάτο», είναι ένα πρόγραμμα που στοχεύει στην προώθηση της βιώσιμης γεωργίας και της υγιεινής διατροφής για την ασφάλεια των τροφίμων (Farm to Fork Strategy - European Commission europa.eu). Τα σχέδια δράσης έχουν ως θεματικές τη «βιολογική παραγωγή» με στόχο να καλύπτει το 25% των γεωργικών εκτάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση έως το 2030, την «επισιτιστική ασφάλεια» κατά τη διάρκεια κρίσεων όπως ακραία καιρικά φαινόμενα, τα «ζητήματα υγείας των φυτών και των ζώων» καθώς και τις «ελλείψεις

βασικών εισροών», οι οποίες μπορούν να μειωθούν με τη δημιουργία βιώσιμων συστημάτων που εξασφαλίζουν τη διαρκή παροχή των αναγκαίων πόρων και των υπηρεσιών σε μακροπρόθεσμο επίπεδο.

Επίσης, η στρατηγική για την Ανθρακοδεσμευτική γεωργία και την ασφάλεια των τροφίμων με εργασίες της επιτροπής του Codex Alimentarius, αποτελούν παγκόσμια πρότυπα μιας κοινής πρωτοβουλίας του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (Π.Ο.Υ.) και της Παγκόσμιας Οργάνωσης Τροφίμων και Γεωργίας (Π.Ο.Τ.Γ.Ε.Α.) (Safety - European Commission europa.eu), με στόχο τη δέσμευση του διοξειδίου του άνθρακα της ατμόσφαιρας και την αποθήκευσή του στο έδαφος αειφορικά ώστε να μειωθεί η παγκόσμια επίπτωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Επιπλέον, στην στρατηγική περιλαμβάνονται τα παγκόσμια πρότυπα της βιώσιμης θαλάσσιας υδατοκαλλιέργειας και της υδατοκαλλιέργειας των γλυκών υδάτων ως μορφές γεωργίας που μπορούν να πραγματοποιηθούν με βιώσιμο τρόπο, χωρίς να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Την στοχοθεσία της στρατηγικής συμπληρώνει η επισήμανση των βιολογικών τροφών για τα ζώα συντροφιάς και οι κανονισμοί/οδηγίες για την παραγωγή, την επεξεργασία, την αποθήκευση και τη διανομή τροφίμων με σκοπό τη διασφάλιση της υγιεινής και ασφάλειας τους (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2022).

Συγχρόνως, η Ευρωπαϊκή Ένωση στοχεύει στην προώθηση της πράσινης μετάβασης με το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ετικετοδότησης Περιβαλλοντικής Απόδοσης γνωστό και ως «Eco-label» ή «Σήμα Περιβαλλοντικής Απόδοσης», το οποίο παρέχει στους καταναλωτές ένα αξιόπιστο σήμα ποιότητας και περιβαλλοντικής φιλικότητας καθώς και ένα κίνητρο για τις επιχειρήσεις να παράγουν προϊόντα με μικρότερο περιβαλλοντικό αποτύπωμα. Μέσω αυτού του συστήματος, προωθείται η πράσινη μετάβαση και η ανάπτυξη πιο βιώσιμων και περιβαλλοντικά φιλικών προϊόντων και υπηρεσιών. Το σήμα αποτελεί ένδειξη πράσινης αριστείας και επαγγελματικής πειθαρχίας χάρη στα αυστηρά κριτήρια που έχουν αναπτύξει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα κράτη μέλη με τη βιομηχανία, τις οργανώσεις καταναλωτών και τις περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. Καθίσταται ως ένα παγκόσμιο σύμβολο περιβαλλοντικής ποιότητας (Οικολογικό σήμα της ΕΕ - europa.eu). Για την επίτευξη των στόχων, κύριο κλειδί των οργανισμών είναι η ευαισθητοποίηση στο θέμα της κλιματικής αλλαγής.

Εκτός των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπάρχουν πολλά παραδείγματα χωρών και κοινοτήτων που έχουν όμοια υιοθετήσει πράσινες πρακτικές και έχουν ενσωματώσει θέματα βιωσιμότητας στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα. Πολλές από αυτές τις χώρες έχουν επίσης αναπτύξει προγράμματα και εθνικές πρωτοβουλίες για την προώθηση της κλιματικής δικαιοσύνης, της ευαισθητοποίησης για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και για την προώθηση της κυκλικής οικονομίας.

Χαρακτηριστικά, η κυβέρνηση της Ολλανδίας με την Εθνική Συμφωνία Πρώτων Υλών (National Raw Materials Agreement), έχει ως στόχο τη μείωση της χρήσης πρώτων υλών και την προώθηση της ανακύκλωσης. Οι πρώτες ύλες, τα προϊόντα και οι υπηρεσίες θα χρησιμοποιούνται με πιο αποτελεσματικό και έξυπνο τρόπο, επιτρέποντας την υλοποίηση της φιλοδοξίας για μια κυκλική οικονομία στις Κάτω Χώρες έως το 2050 ([National Agreement on the Circular Economy | Discussion document | Government.nl](#)).

Ο Καναδάς έχει εφαρμόσει εκτεταμένα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα σχολεία του, ενισχύοντας την ευαισθητοποίηση για τα περιβαλλοντικά θέματα και προωθώντας τη βιωσιμότητα σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης. Ήδη από την αρχή της δεκαετίας του ενενήντα έχει εισάγει τον πράσινο σχεδιασμό και την πράσινη σκέψη που διέπει την Πράσινη Κουλτούρα. Η κυβέρνηση του Καναδά εισήγαγε νομοσχέδιο για την καναδική περιβαλλοντική αξιολόγηση στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης έργων. Επιπλέον, όπως συνιστάται στην έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, η κυβέρνηση διεξάγει περιβαλλοντικές αξιολογήσεις όλων των προτεινόμενων προγραμμάτων και πολιτικών πρωτοβουλιών ([Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας canada.ca](#)). Ο Καναδάς είναι μία από τις λίγες χώρες στον κόσμο που διενεργεί τέτοιες αξιολογήσεις πολιτικής που δημοσιεύουν περιβαλλοντικούς δείκτες παρόμοιους με τους οικονομικούς και τους κοινωνικούς δείκτες που μπορούν να χρησιμοποιήσουν καθημερινά οι Καναδοί πολίτες. Αυτοί οι μηχανισμοί ανατροφοδότησης αναδεικνύουν τους τομείς στους οποίους απαιτείται εκτενέστερη δράση για την επιτάχυνση των προσπαθειών αντιμετώπισης γνωστών ή αναδυόμενων περιβαλλοντικών προβλημάτων (Government of Canada, 1990).

Επίσης, η κυβέρνηση της Νέας Ζηλανδίας έχει λάβει σημαντικά βήματα για την προώθηση της Πράσινης Κουλτούρας και της βιωσιμότητας στη χώρα. Η Νέα Ζηλανδία ψήφισε νομοθεσία με στόχο την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Έχει επενδύσει σε υποδομές

ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως η αιολική, η υδροηλεκτρική και η γεωθερμική ενέργεια. Η χώρα στοχεύει στη μετάβαση και στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας 100% από ανανεώσιμες πηγές έως το 2030. Συνολικά, η κυβέρνηση της Νέας Ζηλανδίας εργάζεται ενεργά για την προώθηση μιας Πράσινης Κουλτούρας και τη μετάβαση σε ένα πιο βιώσιμο μέλλον προς όφελος των πολιτών της και του πλανήτη (Mason, Page & Williamson, 2013).

Επιπρόσθετα, η Αυστραλία δεν είναι αμέτοχη στις διεθνείς συμφωνίες, οι οποίες έχουν σχέση με τη διαχείριση και την διατήρηση του περιβάλλοντος καθώς έχει εφαρμόσει προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε σχολεία και κοινότητες που προωθούν την αειφορία, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η κυβέρνηση έχει θεσπίσει νόμους και κανονισμούς για την προστασία του περιβάλλοντος, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και τη μείωση της ρύπανσης. Έχουν επενδυθεί σημαντικά κεφάλαια στην ανάπτυξη και στη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως η ηλιακή και η αιολική ενέργεια και έχουν εφαρμοστεί πολιτικές για την προώθηση της βιώσιμης γεωργίας και τη διατήρηση της γεωργικής γης. Επιπλέον, έχουν αναπτυχθεί προγράμματα για την αειφόρο διαχείριση των υδάτων, την ανακύκλωση των υδάτινων πόρων και την προστασία των υδροβιότοπων ([Circular Economy: The Key to a Sustainable Future | Global Australia](#)). Η Αυστραλία έχει εκδηλώσει σημαντικό ενδιαφέρον και δραστηριότητα στον τομέα της Πράσινης Κουλτούρας και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας εξαιτίας της μεγάλης ποικιλίας οικοσυστημάτων, από τα τροπικά δάση μέχρι τις ερήμους και τις παράκτιες περιοχές, που την καθιστούν μια περιοχή με σημαντικό ενδιαφέρον για την περιβαλλοντική διατήρηση. Οι Αυστραλοί κάτοικοι είναι ολοένα πιο ευαισθητοποιημένοι σχετικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα υποστηρίζοντας πράσινες πρακτικές και πρωτοβουλίες για τη διατήρηση του περιβάλλοντος (David, Lindenmayer, Clark, Lacy & Thomas, 1993).

Στην περίπτωση της Ιαπωνίας, η στροφή της σε πράσινες πρακτικές έγινε μονόδρομος εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής. Οι μεγαλύτερες απειλές που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή είναι οι τυφώνες, οι πλημμύρες και οι δασικές πυρκαγιές. Επιπλέον, τα τρέχοντα δεδομένα άνθρακα στον παγκόσμιο άτλαντα δείχνουν ότι οι εκπομπές άνθρακα στην Ιαπωνία, την κατατάσσουν ως την έκτη χώρα με τις υψηλότερες εκπομπές παγκοσμίως έως το 2020. Ο τομέας της Ιαπωνίας με τις υψηλότερες εκπομπές αντιστοιχεί στο κάρβουνο. Η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας είναι ο κύριος παράγοντας αύξησης του άνθρακα από αστικές δραστηριότητες (Kii,

Isikawa & Kometani, 2023). Η Ιαπωνία κήρυξε Κλιματική Έκτακτη Ανάγκη το 2020, με στόχο της χώρας να φτάσει τις καθαρές μηδενικές εκπομπές έως το 2050. Η κυβέρνηση κινήθηκε με πράσινη προοπτική κάνοντας ανακατανομή και νέες αναθέσεις και στρατηγικές στα αντίστοιχα υπουργεία. Συγκεκριμένα, ο Πρωθυπουργός, το Υπουργικό Συμβούλιο της Ιαπωνίας και δώδεκα επιπλέον υπουργεία, λειτουργούν από κοινού για την οικοδόμηση μιας βιώσιμης κοινωνίας στην Ιαπωνία. Αντίστοιχα, το Γραφείο του Υπουργικού Συμβουλίου συχνά βοηθά σε διοικητικά καθήκοντα για βασικά μέτρα και συντονίζει τα θέματα μεταξύ των αρμόδιων υπουργείων και κυβερνητικών ιδρυμάτων. Η ευθύνη του Υπουργείου Περιβάλλοντος είναι η πρόληψη της ρύπανσης, η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η διασφάλιση της ασφαλούς χρήσης της πυρηνικής ενέργειας. Το Υπουργείο Γης, Υποδομών, Μεταφορών και Τουρισμού δημιούργησε το Αρχηγείο Προώθησης της Πράσινης Κοινωνίας δημιουργώντας το Σχέδιο Προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή. Σε άμεση συνεργασία βρίσκεται και η Ιαπωνική Μετεωρολογική Υπηρεσία, η οποία εργάζεται για την πρόβλεψη της κλιματικής αλλαγής, της υπερθέρμανσης του πλανήτη και των καταστροφών. Για την επικοινωνία και την εκπαίδευση στην κλιματική αλλαγή, το Υπουργείο εστιάζει κυρίως στην εκπαίδευση για την πρόληψη υδάτινων καταστροφών λόγω κλιματικής αλλαγής. Το Υπουργείο Γεωργίας, Δασοκομίας και Αλιείας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δράση για το κλίμα στην Ιαπωνία, ιδίως με μέτρα προσαρμογής και μετριασμού στη γεωργία. Το Σχέδιο δεν περιλαμβάνει μεθόδους εκπαίδευσης και επικοινωνίας. Το 2022, η Ιαπωνία διαθέτει πενήντα εννέα περιφερειακά κέντρα δράσης για την κλιματική αλλαγή με πενήντα πέντε οργανισμούς και μια Επιτροπή Αξιολόγησης Επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής. Η Ιαπωνία, το Τόκιο, το Κιότο και η Γιοκοχάμα ανακοίνωσαν τη δέσμευσή τους για μηδενικές καθαρές εκπομπές άνθρακα έως το 2050 (Government of Japan, 2023).

Στον αντίποδα των πράσινων πρακτικών βρισκόταν η περίοδος της κυβέρνησης Μπους στις Ηνωμένες Πολιτείες από το 2001 έως το 2009, που επηρέασε την πολιτική και τις αποφάσεις που έλαβε η χώρα σε πολλούς τομείς, συμπεριλαμβανομένων της περιβαλλοντικής πολιτικής και των προσπαθειών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Η περίοδος της κυβέρνησης Μπους χαρακτηρίστηκε από κάποιες αντιφάσεις στην περιβαλλοντική πολιτική με ορισμένες αποφάσεις που θεωρήθηκαν ότι δεν ήταν φιλικές προς το περιβάλλον, όπως η απόρριψη των υποχρεωτικών στόχων μείωσης εκπομπών καυσαερίων σύμφωνα με το Πρωτόκολλο του Κυότο (Byrne, Hughes & Rickerson, 2007). Το Πρωτόκολλο του Κυότο προβλέπει τρεις «ευέλκτους

μηχανισμούς» που βασίζονται στη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς, την εμπορία εκπομπών, την κοινή εφαρμογή και τον μηχανισμό καθαρής ανάπτυξης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003). Με την αμφιλεγόμενη πολιτική της σχετικά με την αλλαγή του κλίματος και το περιβάλλον, έχει επικεντρωθεί σε εθελοντικά μέτρα μετριασμού. Η συγκεκριμένη πολιτική προσέγγιση δημιούργησε διαφωνίες και υπέστη κριτική τόσο εντός όσο και εκτός των Ηνωμένων Πολιτειών. Παρά την αντίδραση της κυβέρνησης, ορισμένες πολιτείες, πόλεις και περιφέρειες έχουν αναλάβει δράση για την προστασία του περιβάλλοντος και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Πολλές από αυτές τις περιοχές έχουν θέσει δικούς τους στόχους μείωσης εκπομπών, επενδύσεις σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και έχουν υιοθετήσει πράσινες πολιτικές σε επίπεδο τοπικής και περιφερειακής κυβέρνησης. Αυτές οι ενέργειες αποδεικνύουν ότι, παρά την απρόθυμη στάση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, οι Ηνωμένες Πολιτείες εξακολουθούν να κινούνται προς την κατεύθυνση της Πράσινης Κουλτούρας και της βιώσιμης ανάπτυξης μέσω της δράσης των τοπικών αρχών (Byrne, Hughes & Rickerson, 2007).

1.3 Περιπτώσιολογικές αναφορές σε διεθνείς οργανισμούς για την Πράσινη Κουλτούρα

Η Πράσινη Κουλτούρα δεν οριοθετείται σε έναν γεωγραφικό χώρο ή σε μία δημογραφική ομάδα, αλλά ξεπερνά τα σύνορα και υποστηρίζεται από άτομα, κοινότητες, διοικήσεις και οργανισμούς. Μετατρέπει τις περιβαλλοντικές προκλήσεις σε μια πιο βιώσιμη και ομαλή συνεργασία του ανθρώπου και του φυσικού περιβάλλοντος. Οι περιβαλλοντικές προκλήσεις ωθούν τον άνθρωπο του σήμερα να καταβάλλει ικανοποιητικές προσπάθειες ώστε να δημιουργήσει δεξιότητες με τις οποίες να προάγεται και να χρησιμοποιείται ένα πιο ποιοτικό πνευματικό του χαρακτηριστικό, την «κουλτούρα», η οποία καθορίζεται από ποσοτική μεταβολή αλλά και ποιοτική ανομοιότητα (Αργυρίου, 2015). Η Πράσινη Κουλτούρα προωθείται από άτομα, κοινότητες, οργανισμούς και κυβερνήσεις. Διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων και στην προσπάθεια για μια πιο βιώσιμη και αρμονική σχέση μεταξύ του ανθρώπου και του φυσικού κόσμου. Αναμφίβολα, η Πράσινη Κουλτούρα ενθαρρύνει τη συλλογική δράση και τη συνεργασία με άλλους για την επίλυση περιβαλλοντικών προβλημάτων με κοινό όραμα και κοινούς στόχους επικεντρώνοντας στην Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη,

που εναποθέτουν τους ανθρώπους και τον πλανήτη στο επίκεντρο (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 2015).

Αρχικά, περιπτωσιολογική αναφορά Πράσινης Κουλτούρας συναντάμε στο πρώτο ελληνικό νησί Zero Waste Island, την Τήλο. Το πρόγραμμα Zero Waste Island στη Τήλο ξεκίνησε το 2019 και έχει ως στόχο την εξάλειψη των απορριμμάτων στο νησί. Μέσω διαφόρων πρωτοβουλιών, όπως η ενίσχυση της ανακύκλωσης, η προαγωγή της επαναχρησιμοποίησης, η μείωση των πλαστικών συσκευασιών και η ενθάρρυνση της βιολογικής γεωργίας, η Τήλος επιδιώκει να γίνει ένα παράδειγμα βιώσιμης και περιβαλλοντικά φιλικής κοινότητας με υψηλή ευαισθητοποίηση και θετική κοινωνική αλλαγή σε τοπικό επίπεδο (Katsaprakakis & Proka , 2022).

Συνεχίζοντας, περιπτωσιολογική προσπάθεια ανάδειξης της Πράσινης Κουλτούρας στα ελληνικά δεδομένα, η οποία δεν ολοκληρώθηκε εξ' ολοκλήρου εξαιτίας θεσμικών και οργανωτικών παραγόντων, αποτελούν τα κοινοτικά προγράμματα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή «URBAN», ένα ενιαίο επιχειρησιακό πρόγραμμα στο οποίο το πρόγραμμα κάθε πόλης αποτελούσε ένα υποπρόγραμμα του, με στόχο την οικονομική και κοινωνική ανάπλαση πόλεων και προαστίων που βρίσκονται σε κρίση προωθώντας την αειφόρο αστική ανάπτυξη (EUR-Lex, 2000). Από το 2000 έως το 2006, πραγματοποιήθηκαν πολλά έργα αναδιάρθρωσης και ανάπτυξης σε αστικές περιοχές, με έμφαση στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, τη βελτίωση των υποδομών, την απασχόληση, την καινοτομία και την αειφορία (Αθανασίου & Χριστοδούλου, 2019).

Παρόμοια περίπτωση εκτός ελληνικών συνόρων, αποτελούν οι εθελοντικές ομάδες που αναλαμβάνουν την ανακύκλωση υλικών, την εκπαίδευση του κοινού και την προώθηση βιώσιμων πρακτικών, όπως το «Zero Waste Scotland Volunteers» στο Ηνωμένο Βασίλειο. Είναι μια οργάνωση που ασχολείται με την προώθηση της μηδενικής αποβολής και τη βελτίωση της διαχείρισης αποβλήτων στη Σκωτία. Η εθελοντική ομάδα εργάζεται με στόχο την αύξηση της ευαισθητοποίησης για την ανακύκλωση και τη μείωση των αποβλήτων. Συνολικά, το Zero Waste Scotland συμβάλλει στη δημιουργία μιας πιο βιώσιμης και αποτελεσματικής διαχείρισης των πόρων στη Σκωτία (Wishart & Bebbington, 2020).

Ακολούθως, περιπτωσιολογικές αναφορές της Πράσινης Κουλτούρας συναντάμε στις κοινότητες που δρουν για τη φύτευση δένδρων σε δημόσιους ή

ιδιωτικούς χώρους. Αυτή η δράση βοηθά στη διατήρηση της βιοποικιλότητας και στη μείωση του επιπέδου διοξειδίου του άνθρακα. Η Επιτροπή Lancet αποτελεί σχετικό παράδειγμα για τη ρύπανση και την υγεία (Ρύπανση και υγεία: μια ενημέρωση προόδου - The Lancet Planetary Health). Χαρακτηρίζεται ως μια ανεξάρτητη, διακεκριμένη ομάδα επιστημόνων από διάφορες χώρες και ειδικότητες, που συγκεντρώνονται για να εξετάσουν τις επιπτώσεις της ρύπανσης στην υγεία του ανθρώπου και να προτείνουν λύσεις για τη μείωσή της δημοσιεύοντας αναφορές και έρευνες που επισημαίνουν τη σχέση μεταξύ της ρύπανσης και διάφορων ασθενειών καθώς και τις επιπτώσεις της ρύπανσης στο περιβάλλον και τη βιωσιμότητα. Τα μεγαλύτερα ποσοστά θανάτων σχετίζονται με τις υψηλές θερμοκρασίες στη νότια και στην ανατολική Ευρώπη, εξαιτίας της έλλειψης βλάστησης και άλλων συμπληρωματικών παραγόντων όπως οι εξατμίσεις κλιματιστικών συστημάτων, η άσφαλτος και τα κατασκευαστικά υλικά που εγκλωβίζουν τη θερμότητα (Lancet Commission, 2022).

Οι άνθρωποι συχνά υποστηρίζουν οργανώσεις και εκστρατείες που στοχεύουν στην προστασία του πλανήτη και στην υποστήριξη βιώσιμων πρακτικών. Πολλές παγκόσμιες οργανώσεις ασχολούνται με τη μελέτη, την προώθηση και την προστασία της Πράσινης Κουλτούρας. Η παγκόσμια οργάνωση World Wildlife Fund (WWF) επικεντρώνεται στη διατήρηση της άγριας ζωής και των φυσικών οικοσυστημάτων διοργανώνει εκπαιδευτικές εκδηλώσεις και προγράμματα για την ευαισθητοποίηση και την εκπαίδευση σχετικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα (WWF - Endangered Species Conservation | World Wildlife Fund).

Επιπρόσθετα, ένα παράδειγμα συνηγορίας και ακτιβισμού στον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας είναι η διεθνής οργάνωση «Greenpeace» σε παγκόσμιο επίπεδο όπως και στην Ελλάδα (Greenpeace, Ελλάδα). Η αποστολή της είναι να προωθήσει την προστασία του περιβάλλοντος μέσω διάφορων μέσων, όπως η προώθηση της αειφορίας, η προάσπιση των θαλάσσιων και εδαφικών οικοσυστημάτων, η καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος και η προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Η Greenpeace επιδιώκει τους στόχους της μέσω δράσεων πολιτικής πίεσης, περιλαμβανομένων των εκστρατειών, των διαμαρτυριών και των αναφορών, καθώς και μέσω επιστημονικών ερευνών και εκστρατειών ευαισθητοποίησης του κοινού (Eden, 2006). Υπογραμμίζεται σημασία της ατομικής ευθύνης και δράσης στην προστασία του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης. Η πρόκληση είναι να αναλάβουμε τη δράση μας με σκοπό τη μείωση της αρνητικής

επίδρασής μας στο περιβάλλον και στην κοινωνία, προωθώντας παράλληλα την αειφόρο συμπεριφορά και τις πρακτικές.

Σημαντικό είναι το έργο της οργάνωσης περιβαλλοντικής προστασίας «Sierra Club» στις Ηνωμένες Πολιτείες για την προώθηση της οικολογικής ασφάλειας. Η οργάνωση υποστηρίζει τις περιβαλλοντικές πολιτικές, προωθεί την ενεργό συμμετοχή των πολιτών και ασκεί πίεση στους πολιτικούς και τις επιχειρήσεις για την προστασία του περιβάλλοντος διασφαλίζοντας την προστασία του πλανήτη μας και των φυσικών πόρων του για τις μελλοντικές γενιές ([Home | Sierra Club](#)).

Παγκόσμια διαδεδομένη είναι η προσφορά της «National Geographic Society», η οποία αφοσιώνεται στην εξερεύνηση, την έρευνα και τη διάδοση γνώσεων σχετικά με τον πλανήτη Γη και τη ζωή πάνω σε αυτόν. Διεξάγει εκστρατείες για τη διατήρηση της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς, διοργανώνει εκπαιδευτικά προγράμματα και προωθεί την ανάπτυξη περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης μέσω των ενημερωτικών της προϊόντων, όπως το περιοδικό «National Geographic» και τις τηλεοπτικές παραγωγές. Επιπλέον, υποστηρίζει ερευνητικά έργα και πρωτοβουλίες που συμβάλλουν στην προστασία του περιβάλλοντος και στην αειφόρο ανάπτυξη ([Home-National Geographic Society](#)).

Η Οργάνωση Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) και οι συνδεδεμένοι οργανισμοί της, όπως η «UNESCO» (Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό) και η «UNEP» (Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών), αποτελούν κύριους παγκόσμιους παράγοντες που ασχολούνται με θέματα περιβάλλοντος και την Πράσινη Κουλτούρα (Ηνωμένα Έθνη). Η UNESCO αναγνωρίζει και προωθεί τη σημασία της εκπαίδευσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του πολιτισμικού περιβάλλοντος ([Unesco - Οργάνωση Του ΟΗΕ για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό - Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ Greece Unric.Org](#)). Η UNEP επικεντρώνεται στην παροχή πολιτικής και τεχνικής υποστήριξης για την προστασία του περιβάλλοντος και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι προαναφερθέντες οργανισμοί αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση, την εκπαίδευση και την υλοποίηση περιβαλλοντικών προγραμμάτων σε διάφορες περιοχές του κόσμου ([Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα του Ο.Η.Ε. \(UNEP\) – Σύνοδοι Περιβαλλοντικής Συνέλευσης Ηνωμένων Εθνών \(UNEA\) - ypen.gov.gr](#)).

Εν συνεχεία, μια χαρακτηριστική περίπτωση Πράσινης Κουλτούρας σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο και την Ειδική έκθεση είναι το θεματικό πεδίο

της αστικής κινητικότητας. Η συγκεκριμένη θεματική αποτελεί μία από τις κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι πόλεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μία από τις βασικές πηγές ατμοσφαιρικής ρύπανσης και εκπομπών αερίων θερμοκηπίου στις αστικές περιοχές (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο , 2020). Μια πράσινη πρακτική για τη μείωση του αποτυπώματος άνθρακα και την προώθηση βιώσιμων τρόπων μετακίνησης είναι το κίνημα της «Πόλης Χωρίς Αυτοκίνητο» (Car-Free City Movement) (World Car-Free Day on 22 September a great opportunity to reduce air pollution unep.org). Σχετική πρωτοβουλία ανέλαβε η πόλη του Στοκχόλμης στη Σουηδία με απώτερο στόχο να είναι μια από τις πρώτες πόλεις στον κόσμο που δεν θα χρειάζεται αυτοκίνητα μέχρι το 2030. Η πόλη προωθεί τη χρήση δημόσιων μέσων μαζικής μεταφοράς, την ποδηλασία και το περπάτημα, ενθαρρύνοντας τους πολίτες να αποφεύγουν την οδήγηση ιδιωτικών αυτοκινήτων. Επιπλέον, η πόλη επενδύει σε υποδομές ποδηλατοδρόμων, πεζοδρόμων και πράσινων περιοχών προκειμένου να δημιουργήσει ένα βιώσιμο και φιλικό προς το περιβάλλον αστικό περιβάλλον (England & Eriksson, 2020). Η εξάλειψη του αυτοκινητιστικού κυκλοφοριακού φορτίου συνεισφέρει στη μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, της κίνησης και των ανθρακούχων εκπομπών.

Αναφερόμενοι στην περίπτωση των θαλάσσιων περιοχών, υπάρχουν ομάδες που ασχολούνται με την προστασία των θαλάσσιων οικοσυστημάτων και την ευαισθητοποίηση για τους κινδύνους της θαλάσσιας ρύπανσης όπως οι δράσεις από τον Υδροβιολογικό Σταθμό Ρόδου, ο οποίος ασχολείται με τη συλλογή δεδομένων σχετικά με τα είδη που βρίσκονται στα ύδατα της περιοχής, την υδατοκαλλιέργεια, τις οικολογικές διεργασίες και άλλες πτυχές της υδροβιολογίας (Rhodes Aquarium – BY HCMR).

Μια ξεχωριστή περιπτώσιολογική αναφορά της Πράσινης Κουλτούρας συναντάται στην πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ενίσχυση και την ενθάρρυνση της συμμετοχής των νέων σε ποικίλα θέματα όπως της Πράσινης Κουλτούρας, με το «Ευρωπαϊκό Έτος Νεολαίας 2022. Ανακαλύψτε την κληρονομιά της» δίνοντας έμφαση στις ανάγκες, στις φωνές και στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι νέοι/ες στην Ευρώπη για ένα καλύτερο πράσινο και ψηφιακό μέλλον. Συμμετείχαν νέοι/ες σε περισσότερες από δεκατρείς χιλιάδες δραστηριότητες σε εξήντα επτά χώρες. Πραγματοποιήθηκαν διάφορες εκδηλώσεις, προγράμματα και πρωτοβουλίες που εστίασαν σε θέματα που επηρεάζουν τους νέους/ες, όπως η απασχόληση, η εκπαίδευση, η κοινωνική ενσωμάτωση, η ψυχική υγεία και η βιώσιμη ανάπτυξη. Το «Ευρωπαϊκό

Έτος Νεολαίας 2022» αποτέλεσε μια ευκαιρία για την ανάδειξη των αναγκών των νέων και για την ενίσχυση της συνεργασίας και της διαλειτουργικής ανταλλαγής ιδεών και προτάσεων σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2022).

Ολοκληρώνοντας, στις περιπτώσιολογικές αναφορές της Πράσινης Κουλτούρας συγκαταλέγεται το έργο «PEDIA» (Promoting Energy efficiency & Developing Innovative Approaches in schools–Προώθηση της Ενεργειακής Απόδοσης & Ανάπτυξη Καινοτόμων Προσεγγίσεων στα Σχολεία), το οποίο χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και συντονίζεται από το Γραφείο Ενέργειας Κύπρου σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Εκπαίδευσης Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης του Υπουργείου Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας. Το έργο PEDIA εστιάζει στις ανάγκες των σχολικών κτηρίων στην Κύπρο για να μεταβληθούν σε «Κτήρια Σχεδόν Μηδενικής Ενεργειακής Κατανάλωσης» (Κ.Σ.Μ.Ε.Κ.), ενώ επιδιώκει να αντιμετωπίσει μακροχρόνια θέματα όπως τη θέρμανση, τον κλιματισμό, τον φωτισμό και τον εξαερισμό με την υιοθέτηση πρακτικών που προωθούν την αειφορία, συμβάλλοντας έτσι στην επίτευξη των εθνικών και ευρωπαϊκών ενεργειακών και κλιματικών στόχων της Κύπρου ([PEDIA | cea.org.cy](https://www.pedia.org.cy)).

1.4 Πράσινη Κουλτούρα και εκπαίδευση

Η Πράσινη Κουλτούρα στην εκπαίδευση αναφέρεται στην ενσωμάτωση περιβαλλοντικών αξιών, αρχών και πρακτικών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτή η προσέγγιση αποσκοπεί στην ευαισθητοποίηση των μαθητών για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, στην καλλιέργεια της συνείδησης για την αειφορία και στην προώθηση δράσεων που στοχεύουν στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος.

Μέχρι πρότινος, τα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης επικεντρώνονταν βασικά στην περιβαλλοντική γνώση και στην μεταβολή της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς (Pooley & O'Connor, 2000). Ωστόσο, οι ερευνητές/τριες συμπέραναν ότι τα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης θα ήταν πιο εποικοδομητικά εάν στόχευαν και στον τομέα της συναισθηματικής στάσης. Αναπόφευκτα, η ποιότητα της μαθησιακής διαδικασίας στην τάξη θα βελτιωθεί (Pooley & O'Connor, 2000). Η συναισθηματική στάση τροφοδοτείται όταν οι μαθητές/τριες ενθαρρύνονται να αλληλεπιδρούν με τη φύση, να εξερευνούν τον φυσικό κόσμο, να φροντίζουν φυτά και ζώα και να αναπτύσσουν αγάπη για τη φύση.

Επίσης, σημαντικός παράγοντας για την εξέλιξη των προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης αποτελεί και η πρωτοβουλία των εκπαιδευτικών να επιδιώκουν την ενσωμάτωση ποικίλων πολιτισμικών προσεγγίσεων ενισχύοντας τη Διαπολιτισμική Προσέγγιση (Καρούντζου & Χαβρεδάκη, 2006). Η Πράσινη Κουλτούρα μέσω της εκπαίδευσης προσφέρει τη δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να εκτιμήσουν τη σημασία της ποικιλομορφίας και να ευαισθητοποιηθούν για την προστασία και τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Η διαπολιτισμική προσέγγιση βοηθά στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που αναγνωρίζει και αξιοποιεί τις διαφορετικές προσεγγίσεις και αξίες που εισάγονται στο σχολικό περιβάλλον από τα ποικίλα πολιτισμικά υπόβαθρα. Μέσω της συνεργασίας και αμοιβαίας κατανόησης, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να δημιουργήσουν περιβάλλοντα μάθησης που ενθαρρύνουν την ανοικτή συζήτηση, την ανταλλαγή ιδεών και την ανάπτυξη επιτυχημένων λύσεων για προβλήματα που αφορούν τόσο το περιβάλλον όσο και τις κοινότητες. Η συνάρτηση των παραπάνω, οδηγεί στη συνεργασία και στην αλληλοϋποστήριξη της Πράσινης Κουλτούρας και της εκπαίδευσης για τη δημιουργία μιας πιο δίκαιης, αειφόρου και διαπολιτισμικά ανοικτής κοινωνίας.

Όσο αναφορά την υλοποίηση των περιβαλλοντικών προγραμμάτων, πραγματοποιείται με τις παρακάτω παιδαγωγικές μεθόδους και διδακτικές στρατηγικές, όπως είναι η μέθοδος «Project», η οποία χαρακτηρίζεται μια ανοιχτή διαδικασία μάθησης βασισμένη στην ομαδικότητα και στην ενεργή συμμετοχή με δυνατότητα ευελιξίας λόγω των βιωματικών καταστάσεων που προκύπτουν (Frey, 2010), η «συζήτηση», η οποία μελετά ευρύτερα έναν προβληματισμό μιας γενικότερης κατάστασης ξεκινώντας μια αυθόρμητη συζήτηση από μια μικρή ομάδα μαθητών/τριών και εν συνεχεία οδηγείται στα μέλη της περιβαλλοντικής ομάδας (Ζαχαρίου, 2006), η «μελέτη στο πεδίο», η οποία στοχεύει στην πράσινη ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών, στην απόκτηση δεξιοτήτων, νέων εμπειριών και γνώσεων μέσω των βιωματικών εμπειριών (Παπαδημητρίου, 2002) και η «βιβλιογραφική έρευνα», η οποία συνδυάζει τα παραδοσιακά με τα ψηφιακά στοιχεία οδηγώντας στην ανατροφοδότηση συγκρίνοντας πολύπλευρα και πολυδιάστατα τον τρόπο προσέγγισης ενός περιβαλλοντικού θέματος (Γκότοβος, 1983).

Ολοκληρώνοντας, η Πράσινη Κουλτούρα και η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελούν σημαντικά εργαλεία για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που

σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή και τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Μέσω της ευαισθητοποίησης, της εκπαίδευσης και της δράσης, οι άνθρωποι μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία ενός πιο βιώσιμου και ισορροπημένου περιβάλλοντος για τις μελλοντικές γενιές. Η ανάπτυξη της Πράσινης Κουλτούρας στην εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει την αντίληψη και την ανάληψη δράσης για την προστασία του πλανήτη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Ο ρόλος της εκπαίδευσης και της Πράσινης Κουλτούρας είναι καθοριστικός καθώς προβάλλει πρότυπα συμπεριφοράς προς τους ενεργούς πολίτες του αύριο έχοντας αντίκτυπο στη συμπεριφορά των μελλοντικών καταναλωτών στην καθημερινή τους ζωή.

Η συνδυασμένη επίδραση της Πράσινης Κουλτούρας και της εκπαίδευσης επιδρά θετικά στην περιβαλλοντική συνείδηση και στη δημιουργία μιας γενιάς που σέβεται και προστατεύει το φυσικό περιβάλλον.

1.4.1 Εκπαιδευτικές πρακτικές καλλιέργειας της Πράσινης Κουλτούρας

Η αμεσότητα της σχέσης μεταξύ της Πράσινης Κουλτούρας και της εκπαίδευσης είναι σημαντική και συνυφασμένη με την ανάγκη να ενσωματωθούν περιβαλλοντικές αξίες και οι πρακτικές στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η Πράσινη Κουλτούρα προωθεί μια ολιστική προσέγγιση που ενσωματώνει την οικολογική βιωσιμότητα, την αειφορία και τον σεβασμό προς το περιβάλλον σε όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής. Η εκπαίδευση είναι ένας βασικός τομέας όπου η Πράσινη Κουλτούρα επηρεάζει θετικά τη συνειδητοποίηση, τη συμπεριφορά και τις πρακτικές των ανθρώπων σχετικά με το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα. Ενθαρρύνει την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα συστήματα εκπαίδευσης. Αυτό σημαίνει ότι τα σχολεία και οι άλλοι εκπαιδευτικοί φορείς προσφέρουν μαθήματα και εμπειρίες που εκπαιδεύουν τους/τις μαθητές/τριες σχετικά με το περιβάλλον, την αειφορία και την προστασία της φύσης. Αναπτύσσεται η οικολογική συνείδηση, αναγνωρίζονται οι περιβαλλοντικές προκλήσεις και δίνεται έμφαση στη σημασία της διατήρησης του περιβάλλοντος. Οι χώροι εκπαίδευσης δεν υπηρετούν μόνο τη γνωσιακή μάθηση της αειφορίας, αλλά πολύ περισσότερο την πρακτική της και την εφαρμογή της, όπως επισημαίνεται στο Διεθνές Σχέδιο Εφαρμογής (Fien, 2015).

Η διακλαδικότητα της εκπαίδευσης είναι η δύναμή της και ο συνδυασμός της με διάφορες επιστήμες θα συμβάλει στο όραμα της Πράσινης Κουλτούρας. Για να είναι αποτελεσματικός ο συνδυασμός είναι απαραίτητες οι πρακτικές που θα

εφαρμοστούν στην εκπαίδευση, καθώς αποτελούν το κλειδί για την καλλιέργεια της Πράσινης Κουλτούρας και τη διερεύνηση του ορίζοντά της.

Την τελευταία δεκαετία η εμπειρία των εκπαιδευτικών αναβαθμίζεται διαρκώς από σύγχρονες τεχνικές και διαδικασίες διδασκαλίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι καλύπτεται πλήρως το εύρος δράσεων της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Αναπόφευκτα, γεννήθηκε η ανάγκη συνεργείας και συνεννόησης μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών/τριών, από ποικίλους σχολικούς χώρους, που επικεντρώνονται σε ζητήματα και δράσεις της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με την υλοποίηση περιβαλλοντικών προγραμμάτων (Κούσουλας, 2008). Η σύμπραξη τόσο των επιστημών όσο και των εκπαιδευτικών προάγουν μια ολιστική προσέγγιση της εκπαίδευσης (McKeown & Hopkins, 2003). Αποτέλεσμα της συγκεκριμένης σύμπραξης είναι η ενημέρωση και η γνωστοποίηση των οικολογικών προβλημάτων και των προσπαθειών που μπορούν να καταβληθούν για την επίλυσή τους ή τη μείωσή τους σε παγκόσμιο επίπεδο (Agboola, 2014).

Συγκεκριμένα, πρακτική καλλιέργειας της Πράσινης Κουλτούρας στην εκπαίδευση αποτελεί η *συνεχής επιμορφωτική κατάρτιση των εκπαιδευτικών με προγράμματα σπουδών* από το Ι.Ε.Π. στις δεξιότητες μέσω εργαστηρίων με στόχο την ευαισθητοποίηση και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ταυτόχρονα η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών προορίζεται για την επαγγελματική τους ανάπτυξη με στόχο τη βελτίωση των δεξιοτήτων τους μέσω της συμμετοχής τους σε εκπαιδευτικά εργαστήρια.

Επιπρόσθετα, παρέχονται *εκπαιδευτικά προγράμματα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης* για την ενημέρωση της κλιματικής αλλαγής και τα *εκπαιδευτικά προγράμματα της βιωσιμότητας* για τους μαθητές/τριες, υλοποιώντας δράσεις που στοχεύουν στην εξοικονόμηση ενέργειας στα σχολικά κτίρια, σε προγράμματα ανακύκλωσης και μείωσης των αποβλήτων και στην υγιεινή διατροφή με την κατανάλωση τοπικών και οικολογικών προϊόντων που μπορούν να εφαρμοστούν στα Εργαστήρια Δεξιοτήτων σύμφωνα με το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) που υποστηρίζει το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ.Α.), το οποίο εντάσσεται στο ωρολόγιο πρόγραμμα σε όλη την υποχρεωτική εκπαίδευση και καλλιεργεί τις δεξιότητες ζωής, τις ήπιες και τις ψηφιακές δεξιότητες του εικοστού πρώτου αιώνα ενδυναμώνοντας τόσο το ατομικό όσο και το συλλογικό επίπεδο του/της μαθητή/τριας, δημιουργώντας έναν υπεύθυνο πολίτη ικανό να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του εικοστού πρώτου αιώνα (Ι.Ε.Π., 2021). Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα

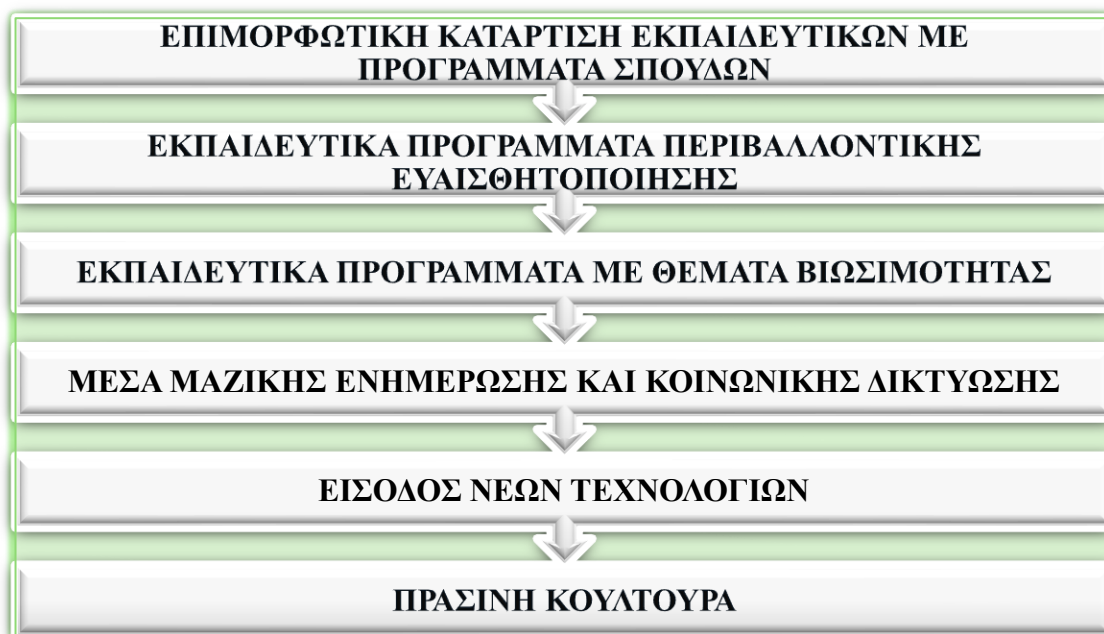
που μπορεί να ενταχθεί στα εργαστήρια δεξιοτήτων, είναι το ποδήλατο ως ένα πράσινο μέσο μετακίνησης. Η BikeThess σε συνεργασία με την αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία (Α.Μ.Κ.Ε.) «Φύσις Υπαίθρια Άσκηση», είναι μια κοινότητα ποδηλασίας που δραστηριοποιείται στη Θεσσαλονίκη προσφέροντας εκπαιδευτικά προγράμματα εγκεκριμένα από το Ι.Ε.Π. του Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. Διοργανώνει ποδηλατικές εκδηλώσεις, καμπάνιες και εκπαιδευτικά προγράμματα με στόχο τη βιωματική μάθηση και την εκμάθηση των βασικών γνώσεων ώστε να καθιστούν τη χρήση του ποδηλάτου ασφαλή (ThessBike).

Διαμεσολαβητικό μέσο αναβάθμισης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης αποτελεί επίσης η πρακτική της *εισόδου των νέων τεχνολογιών* στην εκπαίδευση με ποικιλία λογισμικών, με διαδραστικές προσομοιώσεις, με πολυμέσα και με το Διαδίκτυο, τα οποία μπορούν να προσφέρουν διαφορετικές προοπτικές για την κατανόηση και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων με διεπιστημονικότητα, εμφυσώντας το αίσθημα της ευαισθητοποίησης σχετικά με τοπικά και παγκόσμια περιβαλλοντικά ζητήματα με αποτέλεσμα την καλλιέργεια της Πράσινης Κουλτούρας (Pliogou & Karakatsani, 2022).

Μια συμπληρωματική μέθοδος για την ενημέρωση και τη γνωστοποίηση των οικολογικών προβλημάτων στην εκπαίδευση αποτελούν η παράλληλη και ορθή χρήση από τους/τις εκπαιδευτικούς των *μέσων μαζικής ενημέρωσης* και της *κοινωνικής δικτύωσης* με εκστρατείες ευαισθητοποίησης (Sola, 2014).

Σύμφωνα με τον Dewey, το παιδί παρομοιάζεται ως τον ήλιο γύρω από τον οποίο περιστρέφονται οι εκπαιδευτικές πρακτικές γεγονός που οδηγεί στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης (Dewey, 1921: 35). Οι πρακτικές της εκπαίδευσης αλληλοσυμπληρώνονται και κρίνονται απαραίτητες για τη διαχείριση της παγκόσμιας κρίσης και την κλιματική αλλαγή καθώς ενσωματώνουν περιβαλλοντικές αξίες, γνώσεις και δεξιότητες οι οποίες εν τέλει οδηγούν στην καλλιέργεια της Πράσινης Κουλτούρας, μιας βιώσιμης και περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς, όπως προκύπτει από το **ΣΧΗΜΑ 1**:

ΣΧΗΜΑ 1, Εκπαιδευτικές πρακτικές καλλιέργειας της Πράσινης Κουλτούρας
(Πετρογιάννη, 2024)

1.4.2 Εκπαιδευτικές δράσεις της Πράσινης Κουλτούρας

Η στάση των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι θετική ως προς την πράσινη μετάβαση και τη βιώσιμη ανάπτυξη στις πολιτικές και τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης συντελώντας στη δημιουργία κοινών προγραμμάτων και κοινής αντίληψης που σχετίζονται με τις πράσινες μεταβολές που χρειάζεται η εκπαίδευση.

Σύμφωνα με την «Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή» (Ε.Ο.Κ.Ε.), η Ευρωπαϊκή στρατηγική στοχεύει για μια έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη στην εκπαίδευση, στην έρευνα, στην καινοτομία για το κλίμα και την ενέργεια δίνοντας έμφαση στις επενδύσεις και στη χρηματοδότηση της πράσινης και βιώσιμης μετάβασης (Ε.Ο.Κ.Ε., 2019).

Το πρόγραμμα «Erasmus, 2021-2027» και το «Ευρωπαϊκό Σώμα Αλληλεγγύης» (Ε.Σ.Α) είναι προγράμματα της Ε.Ε. που αφορούν και τον τομέα της εκπαίδευσης. Παρέχουν τη δυνατότητα για συμμετοχή σε πράσινες δραστηριότητες ανάπτυξης με καινοτόμα αποτελέσματα για ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών για μια πιο πράσινη και βιώσιμη οικονομία και κοινωνία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021).

Εξίσου σημαντικό είναι το πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Green Education for a sustainable future» (GREEN EDU), το οποίο χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα «Erasmus Βασική Δράση 2» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι δραστηριότητες

του Green Edu επιδιώκουν να βοηθήσουν τους/τις μαθητές/τριες να συνδέσουν αφηρημένες επιστημονικές έννοιες με τον πραγματικό κόσμο. Το Green Edu έχει ως στόχο να τους/τις ενθαρρύνει να ασχοληθούν με καινοτόμους τομείς της επιστήμης, να τους/τις βοηθήσει να αποκτήσουν γνώσεις και να καλλιεργήσουν δεξιότητες, οι οποίες θα τους/τις προετοιμάσουν για να γίνουν υπεύθυνοι πολίτες του εικοστού πρώτου αιώνα. Ο τομέας που αναφέρεται στις Φυσικές Επιστήμες, στην Τεχνολογία, στην Επιστήμη των Μηχανικών και στα Μαθηματικά εστιάζει στους τομείς της πράσινης χημείας, της πράσινης βιοτεχνολογίας και της βιώσιμης μηχανικής και ρομποτικής. Εκτός από την ανάπτυξη νέου διδακτικού υλικού, η Green Edu βοηθάει τους/τις εκπαιδευτικούς σε όλη την Ευρώπη να ενσωματώσουν τις αρχές της πράσινης εκπαίδευσης στη διδασκαλία τους, δημιουργώντας ένα δίκτυο πράσινης εκπαίδευσης που διοργανώνει πράσινα εργαστήρια σε σχολεία σε όλη την Ευρώπη, παρέχοντας υποστήριξη για την εμπλοκή των εκπαιδευτικών, των μαθητών/τριών και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στην επιτυχή έκβαση των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του Ο.Η.Ε. για το 2030. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί θα έχουν τη δυνατότητα να ενσωματώσουν την πράσινη εκπαίδευση στο πρόγραμμα σπουδών και στα σχολικά εργαστήρια, αναδεικνύοντας νέα θέματα μέσα στην τάξη όπως είναι η πράσινη μηχανική, η πράσινη ρομποτική και η πράσινη βιοτεχνολογία (GreenEdu – Green Education For a Sustainable Future uowm.gr).

Ένα επιπρόσθετο στοιχείο που συμπεριλαμβάνεται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι η διαδικτυακή κοινότητα «eTwinning» στα σχολεία και στο σχολικό προσωπικό, μέσω της οποίας δίνεται η δυνατότητα για επικοινωνία, συνεργασία, ανταλλαγή ιδεών και υλοποίηση έργων. Στο eTwinning, οι εκπαιδευτικοί συνεργάζονται με εκπαιδευτικούς από χώρες/μέλη του Erasmus+ για να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν επιτόπιες και διαδικτυακές δραστηριότητες με τους/τις μαθητές/τριες τους. Οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν σε συνεργατικά έργα που υποστηρίζονται από το περιβάλλον TwinSpace (eTwinning | ESEP europa.eu). Συνοδεύεται από διάφορα εκπαιδευτικά σεμινάρια, συνέδρια και εκδηλώσεις που προωθούν την ανάπτυξη επαγγελματικών δεξιοτήτων και την καινοτομία στην εκπαίδευση.

Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η πολυγλωσσική ανοικτή διαδικτυακή κοινότητα «EPALE» (EPALE | Electronic Platform for Adult Learning in Europe europa.eu) από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τις θεματικές ενότητες για την εκπαίδευση ενηλίκων σε όλη την Ευρώπη. Το EPALÉ είναι μια ευρωπαϊκή πολύγλωσση, ανοικτή και χωρίς αποκλεισμούς κοινότητα επαγγελματιών της εκπαίδευσης ενηλίκων,

συμπεριλαμβανομένων διδακτικού και υποστηρικτικού προσωπικού, ερευνητών, ακαδημαϊκών και υπευθύνων χάραξης πολιτικής. Το EPALΕ χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Erasmus+ και αποτελεί μέρος της στρατηγικής της Ε.Ε. για την προώθηση ευκαιριών μάθησης για όλους τους ενήλικες. Δίνεται επίσης, η δυνατότητα στα μέλη της να συνδεθούν με συναδέλφους τους σε όλη την Ευρώπη μέσω αναρτήσεων σε ιστολόγια, συμμετοχής σε φόρουμ και χρήσης του εργαλείου αναζήτησης συνεργατών. Παρέχεται υψηλής ποιότητας, πλούσιες και ακριβείς πληροφορίες που είναι σημαντικές για τους επαγγελματίες της εκπαίδευσης ενηλίκων.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία προωθεί μια πολιτική δράση το «GreenComp» στο πλαίσιο της δράσης ικανοτήτων βιωσιμότητας στην εκπαίδευση (Υπηρεσία Εκδόσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2022). Το GreenComp περιλαμβάνει τέσσερις αλληλεξαρτώμενους τομείς ικανοτήτων που επικεντρώνονται στην ενσωμάτωση των αξιών της βιωσιμότητας, στην αποδοχή της πολυπλοκότητας σχετικά με τη βιωσιμότητα, στη δημιουργία οραμάτων για ένα βιώσιμο μέλλον και στη δράση για τη βιωσιμότητα, με τρεις ικανότητες ο κάθε τομέας. Στο πλαίσιο του GreenComp λειτούργησαν τρεις από τις Ακαδημίες, παρέχοντας επαρκή εκπαιδευτικά εργαλεία και ικανότητες με στόχο τη βιωσιμότητα και την Πράσινη Κουλτούρα (Ευρωπαϊκός Χώρος Εκπαίδευσης, 2023). Διευκρινιστικά, η πρώτη «Ακαδημία για Αειφόρους Μελλοντικούς Εκπαιδευτές» (Academy for Sustainable Future Educators), επικεντρώθηκε στην εκπαίδευση για την αειφορία με ψηφιακά σήματα. Η δεύτερη «Ακαδημία για το Έργο Ακαδημίας Δασκάλων - Διδασκαλία της Βιωσιμότητας» (Teacher Academies Project) επιδιώκει στρατηγικές, τεχνικές ή δράσεις που σχεδιάζονται με τη διαχείριση πακέτων βιώσιμων πόρων. Η τρίτη κατά σειρά «Ακαδημία Δασκάλων για την Αλλαγή του Κλίματος» (Climademy) πράττει με κεντρικό άξονα την κατανόηση από τους/τις εκπαιδευτικούς της κλιματικής κρίσης ευρύτερα (**ΠΙΝΑΚΑΣ 1**).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ακαδημίες του GreenComp

Ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Ελλάδα περιλαμβάνουν θέματα βιώσιμης ανάπτυξης και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης στο πρόγραμμα σπουδών τους. Το Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού (Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ), της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών, του Πανεπιστημίου Αιγαίου διεκπεραιώνει το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» (Π.Ε.) (Περιβαλλοντική Εκπαίδευση | Πανεπιστήμιο Αιγαίου, aegean.gr). Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών στο Τμήμα Βιολογίας (Ε.Κ.Π.Α) με μαθήματα βιολογικού περιεχομένου, όπως η Ζωολογία και η Βοτανική (ΕΚΠΑ: Τμήμα Βιολογίας - biol.uoa.gr).

Εξαιρετική είναι η συμβολή των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε.) του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.Π.Α.Ι.Θ.) και του Ελληνικού Ιδρύματος για τη Συστηματική Έρευνα και Καινοτομία (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στην εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, με δράσεις και μελέτες πεδίου προστασίας, διατήρησης και ανάδειξης της βιοποικιλότητας (ΕΛΙΔΕΚ, Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας & Καινοτομίας elidek.gr). (ΠΙΝΑΚΑΣ 2).

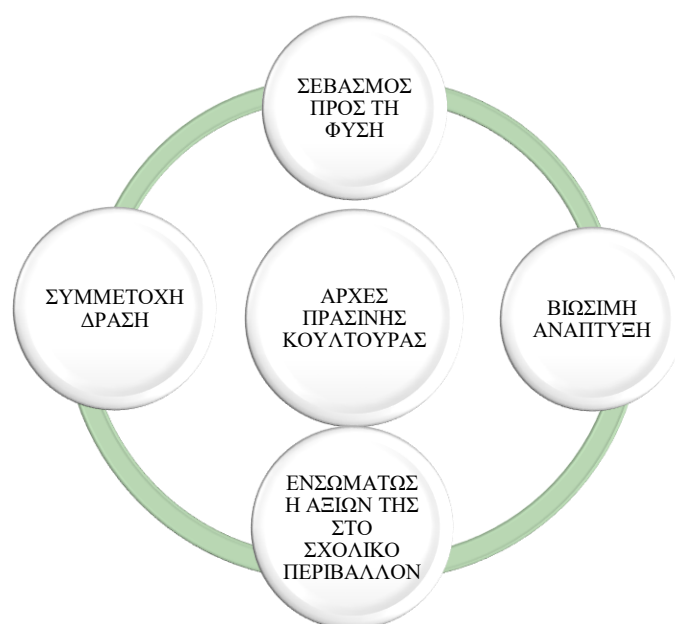
ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Λογότυπα Κ.Π.Ε., ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ., Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Ε.Κ.Π.Α.

1.4.3 Εκπαιδευτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας

Οι εκπαιδευτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας που εστιάζουν στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, τη βιώσιμη ανάπτυξη και τη σύνδεσή μας με τη φύση, αποτελούν τη θεμέλια βάση της Πράσινης Κουλτούρας στον τομέα της εκπαίδευσης. Σκοπός τους είναι να δημιουργήσουν μια νέα γενιά που θα αντιμετωπίζει το περιβάλλον με σεβασμό, συνείδηση και ενεργή δράση για τη διατήρηση και την εξασφάλιση της βιωσιμότητας του πλανήτη.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι αρχές που αντικατοπτρίζουν τις βασικές αξίες και τις πεποιθήσεις της Πράσινης Κουλτούρας στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, όπως προκύπτει από το ΣΧΗΜΑ 2:

ΣΧΗΜΑ 2, Αρχές της Πράσινης Κουλτούρας
(Πετρογιάννη, 2024)

Η πρώτη σημαντική αρχή είναι ο *σεβασμός προς τη φύση*. Οι μαθητές/τριες οφείλουν να κατανοούν την αξία του φυσικού κόσμου, των οικοσυστημάτων και των οργανισμών που απαρτίζουν τον πλανήτη καθώς και την περιβαλλοντική βλάβη που προκαλείται από την αδιάκριτη χρήση των βιομηχανικών προϊόντων (Carson, 2002).

Ακολουθεί, η *αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης*, η οποία υπογραμμίζει τη σημασία της διατήρησης των φυσικών πόρων και της ανάπτυξής τους, που δεν θέτει σε κίνδυνο το περιβάλλον και τις επερχόμενες γενιές εξαιτίας της ανθρώπινης επίδρασης. Οι μαθητές/τριες μαθαίνουν να διαχειρίζονται τους πόρους, όπως το νερό και την ενέργεια, με τρόπο που σέβεται τη βιωσιμότητα και την αειφορία.

Μια σπουδαία αρχή της Πράσινης Κουλτούρας είναι η *ενσωμάτωση των αξιών της στο σχολικό περιβάλλον*. Οι σχολικοί χώροι υποστηρίζουν και προωθούν την Πράσινη Κουλτούρα όταν γίνεται χρήση φυσικών υλικών και συντήρηση του περιβάλλοντος ενισχύοντας την ευαισθησία και την κατανόηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Διαφορετικά, οδηγούμαστε στην κλιματική αλλαγή χωρίς επιστροφή (Klein, 2014).

Τέλος, η *ενεργή συμμετοχή* και η *δράση* σε εκπαιδευτικές περιβαλλοντικές δραστηριότητες συμπληρώνουν τις αρχές της Πράσινης Κουλτούρας. Η συγκεκριμένη αρχή συνδυάζει αμοιβαία δύο πρακτικές αλληλένδετες που οδηγούν στη διαδραστική εκπαίδευση, στην ενημέρωση και στην ευαισθητοποίηση του κοινού για περιβαλλοντικά θέματα δημιουργώντας πηγαία και συνειδητοποιημένα την ανάγκη για δράση.

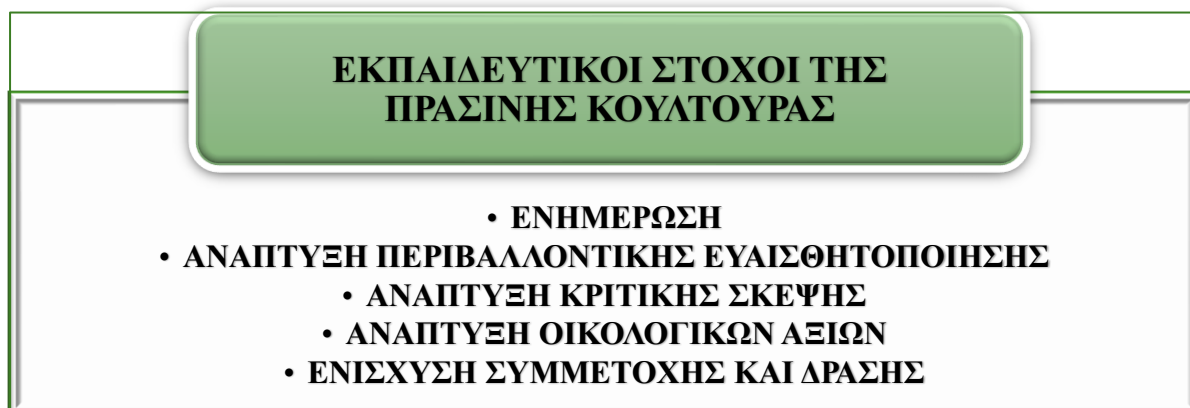
Συνοψίζοντας, οι βασικές εκπαιδευτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας επικεντρώνονται σε μια ολιστική προσέγγιση της εκπαίδευσης που συνδυάζει τη φύση, τη βιώσιμη ανάπτυξη, τη συνεργατική μάθηση και την ενεργή συμμετοχή των παιδιών αποσκοπώντας στη δημιουργία περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένων, κοινωνικά ενεργών και δημιουργικών πολιτών.

1.4.4 Εκπαιδευτικοί στόχοι της Πράσινης Κουλτούρας

Οι εκπαιδευτικοί στόχοι της Πράσινης Κουλτούρας επικεντρώνονται στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης, στην υιοθέτηση δραστηριοτήτων και συμπεριφορών που συμβάλλουν στη προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και στην ενδυνάμωση των μαθητών/τριών να δράσουν για το περιβάλλον με σεβασμό. Η επίτευξή τους πραγματοποιείται όταν οι μαθητές/τριες αναπτύξουν βαθιά κατανόηση της φύσης, των οικοσυστημάτων και της αλληλεξάρτησης των οργανισμών καθώς και τις περιβαλλοντικές προκλήσεις καλλιεργώντας την ικανότητα να σκέφτονται κριτικά για τα περιβαλλοντικά ζητήματα.

Παρακάτω παρουσιάζονται συγκεντρωτικά οι εκπαιδευτικοί στόχοι της Πράσινης Κουλτούρας, όπως προκύπτει από το **ΣΧΗΜΑ 3**:

ΣΧΗΜΑ 3, Εκπαιδευτικοί στόχοι της Πράσινης Κουλτούρας
(Πετρογιάννη, 2024)

Ο πρώτος εκπαιδευτικός στόχος της Πράσινης Κουλτούρας είναι η *ενημέρωση* των μαθητών/τριών για τα περιβαλλοντικά θέματα και για τη σημασία της βιώσιμης ανάπτυξης. Μέσω της ενημέρωσης, οι μαθητές/τριες αποκτούν επίγνωση των προκλήσεων που αντιμετωπίζει ο πλανήτης μας και αναπτύσσουν δεξιότητες που τους επιτρέπουν να λαμβάνουν βιώσιμες αποφάσεις και δράσεις στην καθημερινή τους ζωή.

Ακολουθεί ο δεύτερος εκπαιδευτικός στόχος της Πράσινης Κουλτούρας που επικεντρώνεται στην *ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης*. Επιδιώκεται να αναγνωριστούν οι συνέπειες των πράξεων των μαθητών/τριών στην καθημερινότητα τους αποκτώντας μια θετική και φιλική στάση προς το περιβάλλον. Επιπρόσθετα επιδιώκεται η ανάπτυξη συναισθηματικής σχέσης των μαθητών/τριών με το περιβάλλον με αποτέλεσμα να αντιληφθούν την αξία της φύσης και να κατανοήσουν με ποιον τρόπο και σε ποιο βαθμό επηρεάζεται η ψυχοσυναισθηματική τους ευημερία.

Σχετικά με τον τρίτο εκπαιδευτικό στόχο της Πράσινης Κουλτούρας επιδιώκεται η *ανάπτυξη της κριτικής σκέψης*, η οποία δεν είναι έμφυτη αλλά καλλιεργείται με βάση τις ικανότητες και τον πολύπλοκο συνδυασμό δεξιοτήτων που μπορούν να αναπτυχθούν στο εκπαιδευτικό περιβάλλον ώστε οι μαθητές/τριες να εξετάζουν και να αναλύουν κριτικά τα περιβαλλοντικά ζητήματα (Shutaleva, 2023).

Ο επόμενος εκπαιδευτικός στόχος της Πράσινης Κουλτούρας είναι η *ενίσχυση συμμετοχής και δράσης* σε δραστηριότητες που προάγουν την προστασία του περιβάλλοντος. Κομβικό σημείο στις συμμετοχικές δράσεις αποτελεί ο/η εκπαιδευτικός ως ένας «έμπειρος άλλος» που θα βοηθήσει τους/τις μαθητές/τριες να ανακαλύψουν τη σπουδαιότητα της ομαδοσυνεργασίας και εν τέλει την απόκτηση περιβαλλοντικών γνώσεων (Vygotsky, 1997).

Τελικός εκπαιδευτικός στόχος της Πράσινης Κουλτούρας είναι η *ανάπτυξη οικολογικών αξιών* σε μια πιο βιώσιμη και πράσινη κατεύθυνση. Προάγεται η διαμόρφωση ποικίλων στάσεων και αξιών απέναντι στο περιβάλλον με αποτέλεσμα οι μαθητές/τριες να ευαισθητοποιηθούν και να αναζητήσουν δημιουργικούς και εναλλακτικούς τρόπους δράσης.

Συνοψίζοντας, οι προαναφερθέντες εκπαιδευτικοί στόχοι της Πράσινης Κουλτούρας επιδιώκουν να διαμορφώσουν μαθητές/τριες που είναι περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένοι/ες, δραστήριοι/ες στον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας, να αναπτύξουν ένα σύνολο ικανοτήτων και δεξιοτήτων που θα τους επιτρέπουν να κατανοούν και να χειρίζονται ποικίλες συναισθηματικές καταστάσεις και να εφοδιάσουν τη συναισθηματική τους νοημοσύνη ώστε να αντιμετωπίζουν τις

περιβαλλοντικές προκλήσεις της εποχής εφαρμόζοντας κριτική σκέψη για την εύρεση λύσεων (Hundson, 2001). Οι εκπαιδευτικοί στόχοι της Πράσινης Κουλτούρας αναδεικνύουν την πνευματική ευελιξία και τη συναισθηματική ισορροπία που απαιτεί ο εικοστός πρώτος αιώνας.

1.4.5 Πράσινη Κουλτούρα και Εκπαίδευση στην Προσχολική Αγωγή

Η προσχολική ηλικία θεωρείται η ιδανική περίοδος διαμόρφωσης της προσωπικότητας ενός παιδιού και αφορά τις ηλικίες των τεσσάρων έως έξι χρονών (Αναγνωστοπούλου, Καλογήρου & Πάτσιου, 2001). Η διαπαιδαγώγηση είναι σημαντική, με τους/τις εκπαιδευτικούς να ενισχύουν την αυτοκατεύθυνση των νηπίων για ενδιαφέρουσες εξερευνήσεις μέσω της Πράσινης Κουλτούρας στο πλαίσιο του νηπιαγωγείου. Η αυτοκατεύθυνση, η ελευθερία εξερεύνησης με δημιουργικότητα, η προσαρμοστική εκπαίδευση σε βάθος των ατομικών ενδιαφερόντων και αναγκών των παιδιών, η χρήση φυσικού περιβάλλοντος ως χώρος μάθησης και το παιχνίδι μέσα από τη διασκέδαση και τις εμπειρικές δραστηριότητες αποτελούν σημαντικά στοιχεία που συμβάλλουν στην έκφραση των ιδεών και στην ατομική ανάπτυξη (Ξανθάκου, 2012).

Επικεντρώνοντας, στις εκπαιδευτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας στην προσχολική ηλικία δίνεται εκ προοιμίου βάση στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και της συνειδητής σχέσης με τη φύση ενισχύοντας τη συναισθηματική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, ενώ παράλληλα προωθούν την οικολογική συνείδηση και τη δημιουργικότητα (Ξανθάκου, Σταύρου, Μπαμπάλης & Καΐλα, 2011).

Η Πράσινη Κουλτούρα αναφέρεται σε μια προσέγγιση της προσχολικής εκπαίδευσης που έχει ως στόχο να ενσωματώσει τη φύση και το περιβάλλον στην εκπαίδευση των νηπίων. Επιπρόσθετα, το πολυδιάστατο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή διαφαίνεται από την εκπαιδευτικής της επιρροή στην κοινωνία, καθώς βασικός στόχος της παιδικής μέριμνας στο νηπιαγωγείο είναι η μετάδοση των απαραίτητων γνώσεων και η καλλιέργεια δεξιοτήτων και συμπεριφορών με πράσινο χαρακτήρα (Παπαβασιλείου, 2011). Αρωγοί της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι οι νηπιαγωγοί οι οποίοι/ες αποτελούν πρότυπα και πηγές έμπνευσης για τα νήπια.

Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) έχουν οργανωθεί σχέδια δράσης που αφορούν το επιμορφωτικό πρόγραμμα «Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών στις Δεξιότητες μέσω Εργαστηρίων», το «Δίκτυο για την Εκπαίδευση

στον Παγκόσμιο Πολίτη» και τα προγράμματα των «Εργαστηρίων Δεξιοτήτων», τα οποία απευθύνονται στην προσχολική αγωγή και στους/στις νηπιαγωγούς.

Συγκεκριμένα, παρέχονται επιμορφωτικά προγράμματα με θεματικό άξονα το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα, όπως η «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Βιώσιμη Ανάπτυξη στην κοινωνία» από το Κέντρο Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης (Κ.Ε.ΔΙ.ΒΙ.Μ.) του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Το πρόγραμμα προσφέρει στους/στις εκπαιδευτικούς εργαλεία και γνώσεις που αφορούν την ανάπτυξη δεξιοτήτων προκειμένου να ανταποκριθούν καλύτερα στις απαιτήσεις του σύγχρονου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος και να προσφέρουν μια ποιοτική εκπαίδευση στα νήπια με δράσεις Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Βιώσιμης Ανάπτυξης κατά την εξέλιξη της εκπαιδευτικής πράξης (Περιβάλλον & Βιώσιμη Ανάπτυξη – Κέντρο Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης aegean.gr).

Τα «Εργαστήρια Δεξιοτήτων» (Ε.Δ.) του Ι.Ε.Π. συνδυάζονται με πράσινες πρακτικές και αξίες για την προαγωγή της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και την αειφορία. Ειδικότερα, μπορούν να εστιάζουν σε δεξιότητες και γνώσεις που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος, την ανακύκλωση, τη βιολογική γεωργία, την ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές, τη βιώσιμη κατασκευή και αρχιτεκτονική καθώς και σε πράσινες πρακτικές όπως η μείωση των αποβλήτων και η προώθηση της κυκλικής οικονομίας. Οι συμμετέχοντες/ουσες μπορούν να μάθουν πώς να εφαρμόζουν περιβαλλοντικά φιλικές τεχνικές και πρακτικές στην καθημερινή τους ζωή, ενισχύοντας τις δεξιότητες τους για τη δημιουργία ενός βιώσιμου και περιβαλλοντικά υπεύθυνου τρόπου ζωής. Τα Ε.Δ. μπορούν να προσφέρουν πρακτικές εκπαιδευτικές εμπειρίες και να ενθαρρύνουν τη συνειδητοποίηση και τη δράση για την προστασία του περιβάλλοντος από την προσχολική ηλικία.

Η στοχοθεσία των προγραμμάτων έχει προσδιοριστεί βάσει των δεξιοτήτων του εικοστού πρώτου αιώνα σε τέσσερις Κύκλους Δεξιοτήτων (Ι.Ε.Π., 2021). Στην προσχολική αγωγή, η Πράσινη Κουλτούρα εντάσσεται στοχευμένα στην ενότητα «Φροντίζω το Περιβάλλον» σε τρεις θεματικές υποενότητες. Η πρώτη υποενότητα περιλαμβάνει την οικολογία και την παγκόσμια τοπική, φυσική κληρονομιά, η δεύτερη υποενότητα συμπεριλαμβάνει την κλιματική αλλαγή, τις φυσικές καταστροφές και την πολιτική προστασία και η τρίτη υποενότητα περικλείει την παγκόσμια και την τοπική πολιτιστική κληρονομιά.

Η ενότητα «Φροντίζω το Περιβάλλον» αποτελεί μια προσέγγιση ζωής και δράσης που επιδιώκει την προστασία και τη βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος. Οι υποενότητες αυτές περιλαμβάνουν την εκπαίδευση και την ενημέρωση σχετικά με τις προκλήσεις και τις ανάγκες του περιβάλλοντος καθώς και την προώθηση της συνειδητοποίησης και της ευαισθητοποίησης για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, επικεντρώνοντας στις πρακτικές και τις πολιτικές που στοχεύουν στη διατήρηση και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, με στόχο τη μείωση του αποτυπώματος του ανθρώπου στη Γη και την αειφόρο χρήση των φυσικών πόρων. Επιπλέον, περιλαμβάνονται οι πρακτικές δράσεις και πρωτοβουλίες που αναπτύσσουν τα νήπια για την προστασία, την ανανέωση και τη βελτίωση του περιβάλλοντος, όπως η ανακύκλωση, η αναδάσωση και η μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου.

Η Πράσινη Κουλτούρα εντάσσεται στοχευμένα και στην ενότητα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ - Κοινωνική Συναίσθηση και Ευθύνη» στις υποενότητες «Ανθρώπινα δικαιώματα», «Εθελοντισμός, διαμεσολάβηση» και «Συμπερίληψη: Αλληλοσεβασμός, διαφορετικότητα».

Η ενότητα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ - Κοινωνική Συναίσθηση και Ευθύνη» στα πλαίσια των Ε.Δ. μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην εκπαίδευση και στην Πράσινη Κουλτούρα. Η παρούσα ενότητα εστιάζει στην ευαισθητοποίηση των νηπίων για περιβαλλοντικά ζητήματα και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που συμβάλλουν στην προαγωγή της βιώσιμης συμπεριφοράς και της περιβαλλοντικής ευαισθησίας.

Επικεντρώνοντας στο αναθεωρημένο Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση σύμφωνα με το Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. (Π.Σ.Π.Ε., 2023), η φυσιογνωμία του νηπιαγωγείου φαίνεται να διαμορφώνει μια πολυπολιτισμική και κοινωνική εικόνα, πιο ανανεωμένη και συμβατή με τα σημερινά δεδομένα. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση εντάσσεται στο θεματικό πεδίο «Παιδί, Εαυτός και Κοινωνία» στο πλαίσιο της καθημερινής εμπειρίας προάγοντας τη βιώσιμη ανάπτυξη, την προσωπική, κοινωνική και περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και την ευημερία τόσο ατομικά όσο και συλλογικά. Επιδιώκεται τα νήπια να αναγνωρίζουν και να διαχειρίζονται τα δικά τους συναισθήματα, να κατανοούν τη συναισθηματική κατάσταση των άλλων και να συζητούν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σε σχέση με τις καθημερινές τους εμπειρίες, τα κοινωνικά και τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Το συγκεκριμένο θεματικό πεδίο δημιουργεί τις προϋποθέσεις για πρακτικές συναισθηματικού εγγραμματισμού ώστε τα νήπια να ανταποκρίνονται σε περιβαλλοντικά ζητήματα που τα απασχολούν καθιστώντας τα πολιτισμικά εγγράμματος και συνειδητοποιημένους πολίτες

λαμβάνοντας πάντα υπόψη το επίπεδο της αναπτυξιακής τους ωριμότητας (Π.Σ.Ν., 2023: 6418, 6419).

Η Θεματική Ενότητα «Προσωπική και Κοινωνικοσυναισθηματική Ανάπτυξη» επικεντρώνεται στην αυτοαντίληψη, στη βελτίωση της αυτοεικόνας και στην ανάπτυξη των εσωτερικών κινήτρων των νηπίων. Στη Θεματική Ενότητα «Κοινωνικές Επιστήμες» προωθούνται οι ομαδικές διαδικασίες για την ανάπτυξη του «ηθικού και κοινωνικού εαυτού» όσο αφορά τα γενικότερα κοινωνικά και περιβαλλοντικά θέματα που σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη και τη δια βίου διαδικασία, που στοχεύει στη δημιουργία υπεύθυνων και ενεργών μελλοντικών πολιτών προς μια βιώσιμη ανάπτυξη (Π.Σ.Π.Ε., 2023). Τα νήπια όταν συμμετέχουν ενεργά σε περιβαλλοντικές ομαδικές διαδικασίες γίνονται πράκτορες αλλαγής και συμβάλλουν στη δημιουργία μιας πιο πράσινης και βιώσιμης κοινωνίας.

Σημαντικό στοιχείο για να καλλιεργηθεί η Πράσινη Κουλτούρα στην προσχολική εκπαίδευση αποτελούν οι αισθητηριακές δραστηριότητες καθώς ενθαρρύνουν τη συνειδητοποίηση και την αντίληψη των νηπίων σχετικά με το περιβάλλον και τις πράσινες πρακτικές μέσω της εμπειρικής εκπαίδευσης. Μέσω αυτών των δραστηριοτήτων, τα νήπια μπορούν να ανακαλύψουν τη φύση γύρω τους, να κατανοήσουν τις αλληλεπιδράσεις των οικοσυστημάτων και να αναπτύξουν περιβαλλοντική ευαισθησία. Κατά τον Piaget αναπτύσσεται μια αρμονική αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις διεργασίες του συλλογισμού και του περιβάλλοντος. Η αισθητικοκινητική πράξη γίνεται σκέψη και σε συνδυασμό με τις κατάλληλες συνθήκες και τα περιβάλλοντα που προσφέρονται για εξερευνήσεις, εφευρέσεις και μετασχηματισμούς, το νήπιο οδηγείται στην ανάπτυξη δεξιοτήτων με δημιουργικότητα όπως έχουν δείξει το μοντεσοριανό σύστημα, η σχολή Waldorf και η παιδαγωγική δουλειά του Reggio Emilia (Παπαναστασίου, 2019). Η «Αισθητηριακή Ολοκλήρωση» είναι διαδικασία που αναπτύσσεται με την πάροδο του χρόνου και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από την εργοθεραπεύτρια Jean Ayres (1970). Περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο το σώμα δέχεται και επεξεργάζεται τα αισθητηριακά ερεθίσματα από το περιβάλλον (Roseann , Rachel & Arbesm, 2018).

Χαρακτηριστικές στην προσχολική αγωγή με πράσινο υπόβαθρο είναι οι δραστηριότητες που καλλιεργούν τις αισθητηριακές δεξιότητες με τη χρήση σχημάτων και χρωμάτων (φως και σκιά, σχήματα δέντρων και φύλλων) και φυσικά επιστημονικά θέματα (φυτά, ρίζες, ανάπτυξη φυτού, βαρύτητα). Η επαφή στο φυσικό περιβάλλον αποτελεί ανεπιτήδευτη πρόκληση που διεγείρει και εμπλουτίζει την αισθητηριακή

εμπειρία του νηπίου, με χαρακτηριστική περίπτωση την αναρρίχηση σε δέντρα, η οποία αποτελεί η ταυτόχρονη οπτική συνειδητοποίηση ύπαρξης του δέντρου στη φύση με την ανάπτυξη των αισθήσεων ως προς το σώμα του παιδιού, όπου το παιδί έχει τη δυνατότητα να καταλάβει τις δυνατότητες και τα όρια του σώματός του. Επιπλέον, οι αισθητηριακές δραστηριότητες μπορούν να περιλαμβάνουν εκδρομές στη φύση, παρατηρήσεις του περιβάλλοντος, κατασκευή φυσικών χώρων παιχνιδιού, καλλιέργεια κήπου και ανακύκλωση υλικών που ενισχύουν τη σχέση των νηπίων με το περιβάλλον. Η ποικιλομορφία που συναντά ένα παιδί στη φύση, η αφθονία των τοπίων, των ήχων, των μυρωδιών, του αγγίγματος, διεγείρουν όλες τις αισθήσεις και τα συναισθήματα του. Η φύση στο δάσος δεν χρησιμεύει μόνο ως πλαίσιο παιχνιδιού και εμπειρίας, αλλά αναλύονται επίσης τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τα θέματά της.

Στη χώρα μας οι παραπάνω δραστηριότητες εντάσσονται σε περιβαλλοντικά προγράμματα καθιστώντας την προσχολική αγωγή αειφορική εν μέρει και όχι εξ' ολοκλήρου καθαρά ένα αειφορικό νηπιαγωγείο. Για τον παραπάνω λόγο, ελληνικές περιβαλλοντικές οργανώσεις Μ.Κ.Ο. καθιέρωσαν προγράμματα αναγνώρισης ή πιστοποίησης σχολείων και βράβευσης πρωτοβουλιών, όπως η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού με το «Αειφόρο Ελληνικό Σχολείο» και το «Σήμα Αειφόρου Σχολείου» εγκεκριμένα από το Υ. ΠΑΙ. Θ. Α. ([Αειφόρο Ελληνικό Σχολείο aeiforosxoleio.gr](http://aeiforosxoleio.gr)) (Τρικαλίτη, 2016).

Επιλογικά

Με βάση τα παραπάνω συμπεραίνεται πως η Πράσινη Κουλτούρα είναι ένα ευρύ και πολυδιάστατο θέμα που αντιμετωπίζει διάφορες πτυχές της βιωσιμότητας, του περιβάλλοντος και της κοινωνίας. Οι «οικοπεριβαλλοντικές αξίες» αποτελούν θεμελιώδεις μεταβλητές για την Πράσινη Κουλτούρα καθώς επηρεάζουν τις φιλοπεριβαλλοντικές στάσεις και συμπεριφορές των ανθρώπων με θετικό πρόσημο (Tahir, Athar & Afzal, 2020). Επιπλέον, η ευαισθητοποίηση των πολιτών για την προστασία του πράσινου πολιτισμού έχει ανάγκη την υποστήριξη από την κυβέρνηση και τη νομοθεσία των κρατών με νόμους και κανόνες διοίκησης με οικολογική κατεύθυνση.

Η ποικιλία των εννοιολογικών προσδιορισμών της Πράσινης Κουλτούρας αναφέρεται στην περιβαλλοντική συνείδηση, στη βιώσιμη ανάπτυξη, στην προστασία του περιβάλλοντος, στην αειφορία, στην εκπαίδευση, στην ευαισθητοποίηση, στην

ανακύκλωση, στη μείωση των αποβλήτων και στη συλλογική δράση. Η Πράσινη Κουλτούρα απαιτεί υψηλό επίπεδο περιβαλλοντικής συνείδησης. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι πρέπει να είναι ενήμεροι για τις περιβαλλοντικές προκλήσεις και τις επιπτώσεις των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο περιβάλλον. Η περιβαλλοντική συνείδηση χτίζεται αργά και με σταθερά βήματα από την παιδική ηλικία του ανθρώπου και ιδιαίτερα στην προσχολική ηλικία.

Στη σημερινή εποχή εντούτοις, εν μέσω οικολογικής κρίσης, οι τάσεις του ανθρώπου και η συμπεριφορά του οδεύουν στην παράλληλη συνεργεία του σκοπού της εκπαίδευσης και της Πράσινης Κουλτούρας σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό τομέα. Η Πράσινη Κουλτούρα καλλιεργείται μέσω της εκπαίδευσης και της κοινωνικοποίησης με πρακτικές που έχουν ως στόχο την προστασία του περιβάλλοντος, τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων και τη δημιουργία ισορροπίας μεταξύ της ανθρώπινης δραστηριότητας και της φύσης. Η καλλιέργεια της Πράσινης Κουλτούρας είναι καθοριστική για την προώθηση της πράσινης ενσυναίσθησης και των πράσινων επιδόσεων στην εκπαίδευση (Abbas & Pan, 2022).

Η Πράσινη Κουλτούρα καλλιεργείται αγγίζοντας πτυχές που αντιστοιχούν στη γνώση, στον δυναμισμό και στις ικανότητες από την προσχολική ηλικία. Η εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση των νηπίων για θέματα Πράσινης Κουλτούρας ενθαρρύνουν τη συμμετοχή τους σε περιβαλλοντικές πρωτοβουλίες και δραστηριότητες. Επικουρικό ρόλο στη συνδυαστική προσέγγιση της εκπαίδευσης και της Πράσινης Κουλτούρας διενεργεί το Ι.Ε.Π. με εκπαιδευτικές πολιτικές και προγράμματα στην Ελλάδα. Έχει ως κύριο στόχο την προώθηση της ποιότητας και της καινοτομίας στον εκπαιδευτικό τομέα, προάγοντας τη συνεχή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών υλικών και πόρων, καθώς και την υλοποίηση έρευνας και αξιολόγησης στον εκπαιδευτικό τομέα. Η Πράσινη Κουλτούρα στην προσχολική αγωγή συνδέεται στενά με τις εκπαιδευτικές προσπάθειες του Ι.Ε.Π., καθώς αποτελεί έναν σημαντικό πυλώνα για την ανάπτυξη βιώσιμων εκπαιδευτικών πρακτικών και προγραμμάτων ενθαρρύνοντας την ενσωμάτωση των αρχών της Πράσινης Κουλτούρας και τις αξίες της στο εκπαιδευτικό σύστημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Αξιακό σύστημα της μεθόδου Μοντεσσόρι σε σχέση με την Πράσινη Κουλτούρα στην εκπαίδευση

Εισαγωγή

Η μέθοδος Μοντεσσόρι είναι μια παιδαγωγική προσέγγιση που αναπτύχθηκε από την Ιταλίδα ιατρό και εκπαιδευτικό Μαρία Μοντεσσόρι στις αρχές του εικοστού αιώνα. Βασίζεται στην παρατήρηση της φυσικής ανάπτυξης των παιδιών και στην πεποίθηση ότι η εκπαίδευση πρέπει να αναπτύσσεται γύρω από τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα κάθε παιδιού με βασικό διδακτικό στοιχείο τη σχεδίαση του περιβάλλοντος μάθησης. Η Μοντεσσόρι ανακάλυψε ότι το παιδί έχει δημιουργική ευφυΐα και απορροφητικό μυαλό που ενεργοποιείται με τις δραστηριότητες που συνδέονται με το περιβάλλον. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να σέβονται το περιβάλλον και να αναπτύσσουν αξίες που συνδέονται με τον πλανήτη και την οικολογία. Η οικολογία οδηγεί στην επίγνωση των ανθρώπινων επιπτώσεων στη Γη και ενθαρρύνει τις αξίες της φροντίδας για το περιβάλλον (Lewis, Mansfield & Baudains, 2008). Η προοπτική της Μοντεσσόρι για την εκπαίδευση της Πράσινης Κουλτούρας στοχεύει στην ανάδειξη ενός αξιακού συστήματος που δημιουργεί έμφυτα τη δέσμευση του ανθρώπου για το περιβάλλον (Lewis & Baudains, 2007). Η εκπαίδευση για τη βιωσιμότητα παρέχει στους μαθητές/τριες δεξιότητες που αναδεικνύουν θετικές πρακτικές για τα περιβαλλοντικά προβλήματα και τον τρόπο που λειτουργούν τα οικοσυστήματα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται το αξιακό σύστημα της μεθόδου Μοντεσσόρι σε σχέση με την Πράσινη Κουλτούρα στην εκπαίδευση. Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου παρουσιάζονται οι ομοιότητες των αρχών των δύο προσεγγίσεων στην εκπαίδευση. Ακολούθως, με βάση τις εκπαιδευτικές αρχές του συστήματος Μοντεσσόρι και της Πράσινης Κουλτούρας αναλύεται η εκπαιδευτική φιλοσοφία των συστημάτων. Στη συνέχεια γίνεται σύγκριση και συσχέτιση μεταξύ της παραδοσιακής εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο με τη διδασκαλία της Πράσινης Κουλτούρας στο μοντεσσοριανό σύστημα. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την εκτενή περιγραφή του ρόλου του/της εκπαιδευτικού στην προσχολική αγωγή.

2.1 Αρχές συστήματος Μοντεσσόρι και Πράσινης Κουλτούρας στην εκπαίδευση

Η Μοντεσσόρι δίνει έμφαση στη σωματική, ψυχική και κοινωνική ετοιμότητα του παιδιού (Μοντεσσόρι, 1980). Η προσέγγιση του συστήματος Μοντεσσόρι στην Πράσινη Κουλτούρα βασίζεται στις αρχές του σεβασμού προς το παιδί, στην ατομική ελευθερία, στη συνεργασία και στην προετοιμασία του περιβάλλοντος.

Συγκεκριμένα, η αρχή του *σεβασμού στην ατομικότητα* και στο *ρυθμό εξέλιξης* του παιδιού προωθεί την πηγαία και μη εξαναγκασμένη αυτομόρφωση και αυτοαγωγή του/της μαθητή/τριας. Η μέθοδος Μοντεσσόρι επικεντρώνεται στην εξατομικευμένη μάθηση, στα πλαίσια της οποίας το παιδί ως ανεξάρτητο, αυτόνομο και δραστήριο όν θα ανακαλύψει το λάθος του, χωρίς την επέμβαση του ενήλικα με ελευθερία κίνησης και επιλογής. Η Μοντεσσόρι παρατήρησε ότι η γνώση επέρχεται στα παιδιά ευκολότερα όταν κινούνται και επιλέγουν ελεύθερα ακολουθώντας τα ενδιαφέροντά τους. Ο ρυθμός μάθησης κάθε παιδιού διαφέρει όπως και η εξελικτική του πορεία, η οποία του επιτρέπει την ελεύθερη επιλογή στη μάθηση. Το παιδί προσπαθεί να αποκτήσει αυτοπεποίθηση, εσωτερική πειθαρχία και τη δυνατότητα για μια ελεύθερη διαμόρφωση της ζωής του (Μοντεσσόρι, 1980: 132). Οι εκπαιδευτικοί παρακολουθούν ως συνοδοιπόροι την πρόοδο κάθε παιδιού και το υποστηρίζουν καθώς προχωρούν με ευελιξία στο πρόγραμμα σπουδών εφόσον τους ζητηθεί.

Θεμελιώδης αρχή της μοντεσσοριανής εκπαίδευσης αποτελεί το *προετοιμασμένο παιδοκεντρικό μαθησιακό περιβάλλον*. Το μαθησιακό περιβάλλον δημιουργείται σκόπιμα για να υποστηρίξει την αρχή της μοναδικότητας, ενθαρρύνοντας την αυτοκατευθυνόμενη μάθηση και την αίσθηση ανεξαρτησίας. Το περιβάλλον μάθησης πρέπει να είναι προσεκτικά οργανωμένο και επιλεγμένο με τέτοιο τρόπο που να προωθεί την ανεξάρτητη δράση χωρίς τη βοήθεια του ενήλικα όπου όλα έχουν έναν σκοπό και μια θέση. Η αίσθηση τάξης εξυπηρετεί τις λογικές διαδικασίες σκέψης καθώς τα παιδιά έχουν έμφυτη την τάξη και την οργάνωση του χώρου. Ο ρόλος του περιβάλλοντος είναι καθοριστικός και τα εκπαιδευτικά υλικά πρέπει να είναι προσιτά και ενδιαφέροντα. Οι αίθουσες διδασκαλίας είναι εξοπλισμένες με υλικά που είναι ειδικά κατασκευασμένα για την προώθηση της βιωματικής μάθησης με μια σειρά αναπτυξιακά κατάλληλων δραστηριοτήτων που ευνοούν τη βιωματική, την αυθόρμητη και την ολόπλευρη μάθηση. Μέχρι την ηλικία των έξι ετών, τα παιδιά αφομοιώνουν βιωματικά τις νέες πληροφορίες μέσα από τις εμπειρίες τους. Υιοθετούν συμπεριφορές

και αναλύουν πληροφορίες. Τα παιδιά εκπαιδεύονται στην αυτοδιαχείριση και τη συνέπεια ώστε να είναι υπεύθυνα για τις επιλογές τους και τις ενέργειές τους. Εκτός από τις κατάλληλα διαμορφωμένες αίθουσες διδασκαλίας, ενδείκνυται ο κήπος της αυλής ως μαθησιακό πεδίο «Πρακτική Ζωής της τάξης», ένας φυσικός χώρος για τα παιδιά, μια τάξη ανάμεσα στα δέντρα και τα λουλούδια (Hanscom, 2016). Τα οφέλη της εκπαιδευτικής εμπειρίας στον κήπο ποικίλουν όπως της ευαισθητοποίησης για το περιβάλλον, των θετικών στάσεων απέναντι στη φύση και της οικολογικής συνείδησης. Χαρακτηρίζεται ένα πολύτιμο περιβαλλοντικό και εκπαιδευτικό εργαλείο που προάγει τη σύνδεση των παιδιών με τη φύση και την ανάπτυξη βιώσιμων στάσεων και πρακτικών. Η έρευνα και η ανάπτυξη προγραμμάτων κηπουρικής στο εκπαιδευτικό περιβάλλον για την προώθηση της περιβαλλοντικής αγωγής και της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ωφέλιμα για την πράσινη εκπαίδευση (Blair, 2009). Ενδεικτικός συνδυασμός χώρου και υλικών για την ανάδειξη της φιλοσοφίας του μοντεσσοριανού συστήματος στην εκπαίδευση αποτελεί το θέμα της ανακύκλωσης και της κομποστοποίησης, τα οποία υλοποιούνται είτε σε οργανωμένη τάξη είτε στον σχολικό κήπο με τέτοιο τρόπο που επιτρέπει στα παιδιά να αλληλεπιδρούν με τη φύση μέσω της παρατήρησης έχοντας πρόσβαση σε φυσικά υλικά, όπως φυτά, καλάθια με πέτρες και άλλα φυσικά στοιχεία.

Ακολουθεί μια σημαντική και αλληλένδετη αρχή με τις υπόλοιπες, το *ομαδικό κλίμα* και η *αλληλοβοήθεια* που αναδεικνύεται ελεύθερα χωρίς περιορισμό χρόνου και χώρου. Οι μαθητές/τριες αλληλεπιδρούν θετικά μεταξύ τους, συμμετέχουν τόσο σε ατομικές όσο και σε ομαδικές δραστηριότητες. Νοιάζονται και φροντίζουν το σύνολο αλλά και το περιβάλλον, με τον/την παιδαγωγό να ενθαρρύνει και να συντονίζει παράπλευρα. Τα παιδιά μέσω της ομαδικής ανταλλαγής στάσεων και ιδεών, κατανοούν την έννοια της κουλτούρας και του κόσμου που τα περιβάλλει με αποτέλεσμα να χτίζουν τα θεμέλια της προσωπικότητάς τους.

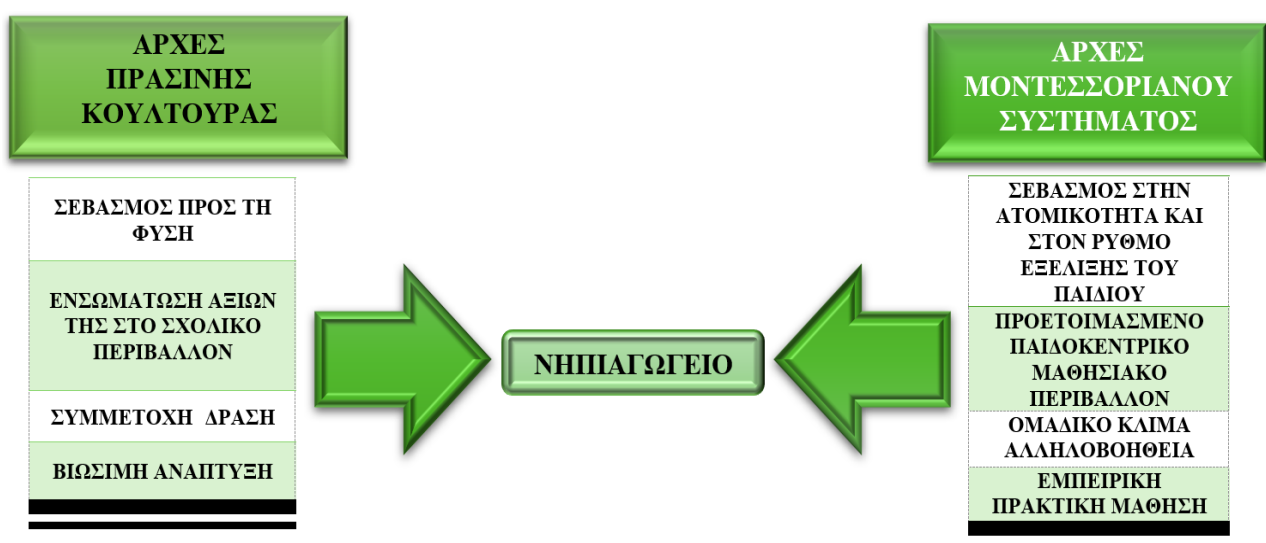
Ολοκληρώνοντας, σημαντική αρχή αποτελεί η *εμπειρική/πρακτική μάθηση* με την ενεργό συμμετοχή των παιδιών όντας ενεργητικοί αποδέκτες πληροφοριών που οδηγούνται στην αυτομάθηση (Μοντεσσόρι, 1980: 70). Τα παιδιά ενθαρρύνονται να εξερευνούν, να ανακαλύπτουν και να μαθαίνουν μέσα από την προσωπική τους εμπειρία αλλά και μέσα από τη συνεργασία με άλλα παιδιά και την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον τους, αποκτώντας πρακτικές δεξιότητες και διαρκείς εις βάθος εμπειρίες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της γνώσης, της κριτικής σκέψης και της κοινωνικής δεξιότητας. Η μάθηση μέσω των εμπειριών συμπληρώνει την αρχή της συνεργατικής

μάθησης ενισχύοντας την κατανόηση και την κοινωνική ανάπτυξη. Τα παιδιά εργάζονται μαζί, αλληλεπιδρούν και αναπτύσσουν κοινωνικές δεξιότητες. Συμμετέχουν τόσο σε ομαδικές όσο και σε ατομικές δραστηριότητες.

Υπό το πρίσμα των αρχών της μεθόδου Μοντεσσόρι ξεδιπλώνεται ένα σημαντικό μέρος του προγράμματος σπουδών της προσχολικής αγωγής. Σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2021) για την προσχολική αγωγή, το νηπιαγωγείο είναι ταυτοχρόνως ευέλικτο και ανοικτό στη δημιουργική εισαγωγή των αρχών του ως προς τον σχεδιασμό διδακτικών παρεμβάσεων στη μαθησιακή διαδικασία. Ο συσχετιζόμενος προσανατολισμός των αρχών αντανακλάται στην οργάνωση του περιεχομένου της μάθησης στα Θεματικά Πεδία «Παιδί, Εαυτός και Κοινωνία» και «Παιδί και Θετικές Επιστήμες».

Συνοψίζοντας, οι αρχές του μοντεσσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας αποτελούν ενισχυτικές εναλλακτικές παιδαγωγικές μέθοδοι για τη διασφάλιση μιας ποιοτικής εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο, όπως προκύπτει και από το **ΣΧΗΜΑ 4:**

ΣΧΗΜΑ 4, Οι αρχές του μοντεσσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας ως ενισχυτικές εναλλακτικές παιδαγωγικές μέθοδοι της εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο (Πετρογιάννη, 2024)

2.2 Φιλοσοφία της μεθόδου Μοντεσσόρι και της Πράσινης Κουλτούρας στην εκπαίδευση

Η φιλοσοφία της μεθόδου Μοντεσσόρι και της Πράσινης Κουλτούρας στην εκπαίδευση εστιάζει στη βαθιά σύνδεση του παιδιού με τη φύση, στη βιωσιμότητα και στην παροχή δεξιοτήτων σε ένα διαμορφωμένο χώρο με ειδικά αισθητηριακά υλικά, ώστε τα παιδιά να αναπτύσσουν την αυτοπειθαρχία και την αυτοπεποίθηση επιτρέποντας στο παιδί να συνειδητοποιήσει τα λάθη του και να εργαστεί ώστε να οδηγηθεί στην κατάκτησή τους (Bahatheg, 2010). Η φιλοσοφία τους στηρίζεται στις αλληλεπιδράσεις που δημιουργούνται κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας με την ενθάρρυνση διερευνητικών προσεγγίσεων, συμπεριλαμβανομένων των βιωματικών και επιτόπιων δραστηριοτήτων (Corney & Reid, 2007). Αυτή η αλληλεπίδραση παρέχει μια ισχυρή βάση για την οικοδόμηση μιας βιώσιμης σύνδεσης μεταξύ ανθρώπων και φύσης (Davis, 1998). Τα παιδιά συμμετέχουν εκτός των πλαισίων της τάξης και σε υπαίθριες δραστηριότητες που τους επιτρέπουν να συμβάλλουν ενεργά στο περιβάλλον. Οι δεξιότητες που παρέχονται είναι η ανταλλαγή ιδεών, η ομαδική εργασία, η υποβολή κριτικών ερωτήσεων και η δημιουργική και ορθή επίλυση των προβλημάτων με ολιστική και συστημική σκέψη (Armstrong, 1999). Επίσης, τις παραπάνω δεξιότητες συμπληρώνουν η ανεξαρτησία, η επίλυση προβλημάτων, η δημιουργικότητα, η αυτοπειθαρχία και η φαντασία. Οι δεξιότητες της μεθόδου Μοντεσσόρι και της Πράσινης Κουλτούρας στην εκπαίδευση προάγουν αξίες που συνδέονται με την οικολογική ευαισθησία, την αειφορία και τη φροντίδα του περιβάλλοντος, αξίες που επικεντρώνονται στην εκπαίδευση και στη διαμόρφωση συμπεριφορών και στάσεων σεβασμού απέναντι στο περιβάλλον και στη διατήρησης της φύσης ως κληρονομιά για τις μελλοντικές γενιές (Warden, 2010). Μέσα από αυτές τις δεξιότητες ζωής, τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν το περιβάλλον, να εργαστούν ανεξάρτητα, να κερδίσουν αυτοπεποίθηση και να δημιουργήσουν σχέσεις αλληλεπίδρασης με τα υπόλοιπα παιδιά (Isaacs, 2007).

Ένα σημαντικό μέρος της φιλοσοφίας του μοντεσσοριανού συστήματος που προωθεί την Πράσινη Κουλτούρα στην εκπαίδευση είναι οι αίθουσες διδασκαλίας Μοντεσσόρι και ο σχολικός κήπος. Οι αίθουσες διδασκαλίας στο εσωτερικό τους είναι φωτισμένες από το φυσικό φως που εισέρχεται από μεγάλα παράθυρα και οι πόρτες των τάξεων ανοίγουν προς τον κήπο (Loun, 2008). Στον σχολικό κήπο τα παιδιά μπορούν να εξερευνήσουν και να παρατηρήσουν τη φύση (ζώα, φυτά, βότανα)

(Russell, 2014) και να αναλάβουν καθήκοντα φροντίδας, συγκομιδής και συντήρησης του σχολικού κήπου (Johnson, 2013). Τα παιδιά που ασχολούνται με την κηπουρική γίνονται παρατηρητές γεγονότων και φαινομένων αναπτύσσοντας τις παρατηρητικές τους ικανότητες (Johnson, 2013). Ο συνδυασμός του χώρου, του χρόνου και της φύσης ευαισθητοποιεί τα παιδιά διεγείροντας την περιέργεια και τον ενθουσιασμό (Buyuktaskapu, 2012).

Σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. (2021), το νηπιαγωγείο και η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορούν να συμβάλλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση υπεύθυνων και ενεργών πολιτών και στην καλλιέργεια αξιών με ανθρωπιστική βάση. Η προσχολική αγωγή επικεντρώνεται στη συναισθηματική ενδυνάμωση των νηπίων ενθαρρύνοντας και υποστηρίζοντας πρακτικές συναισθηματικού εγγραμματισμού. Ο συναισθηματικός εγγραμματισμός αποτελεί τη γέφυρα αλληλεπίδρασης ανάμεσα στη γνώση και το συναίσθημα με αποτέλεσμα το νήπιο να λειτουργεί εποικοδομητικά. Επίσης, η διαμόρφωση ενός ενεργού πολίτη δεν είναι μια απλή ατομική διαδικασία, αλλά μια πολυδιάστατη διαδικασία με πανανθρώπινες αξίες, όπως η ελευθερία, η ειρήνη, η υπευθυνότητα, ο σεβασμός, η ενεργός δράση για την αειφόρο ανάπτυξη, η υπεύθυνη στάση και δράση απέναντι στα περιβαλλοντικά προβλήματα και η καλλιέργεια της κριτικής στάσης. Το νηπιαγωγείο μπορεί να εισάγει στοιχεία από σύγχρονες θεωρίες μάθησης και διδασκαλίας καθώς διαμορφώνει ένα ευέλικτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο εξελίσσεται διαρκώς ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες των παιδιών. Σύμφωνα με τη φιλοσοφία και το παιδαγωγικό πλαίσιο του προγράμματος του νηπιαγωγείου είναι εφικτό να υιοθετούν και να ενσωματωθούν στοιχεία της φιλοσοφίας του μοντεσσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας. Τα στοιχεία τους αλληλοσυμπληρώνονται με βασικό πυλώνα τη σύνδεση των παιδιών με τον φυσικό κόσμο, η οποία ενεργοποιεί την αυτοκατευθυνόμενη ενασχόληση με τη φύση και την ενθάρρυνση της εξερεύνησης και του πειραματισμού με διάφορα φυσικά στοιχεία. Η φύση αποτελεί το κύριο μεθοδικό μέσο για την προσχολική εκπαίδευση και την υποστήριξη της ανάπτυξης των παιδιών ενσωματώνοντας βαθιά στην αίσθηση της φροντίδας τους για το φυσικό περιβάλλον ως πρακτική ζωής (Ozgen, 2023). Η φιλοσοφία της μοντεσσοριανής μεθόδου και της Πράσινης Κουλτούρας εντοπίζεται και εξελίσσεται στους τομείς της πρακτικής ζωής και του πολιτισμού. Οι συγκεκριμένοι τομείς μπορούν να συνδυαστούν με τα αντίστοιχα Θεματικά Πεδία του νηπιαγωγείου «Παιδί, Εαυτός και Κοινωνία» και «Παιδί και Θετικές Επιστήμες» (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2021).

Η συγκεκριμένη φιλοσοφία του μοντεσσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας προσφέρει μια διαφορετική προοπτική στην προσχολική εκπαίδευση βασισμένη στη φύση. Ένα πλούσιο και ολοκληρωμένο περιβάλλον μάθησης προσφέρει ποικίλα ερεθίσματα και δημιουργεί πρόσφορο πεδίο για ενεργοποίηση των αισθήσεων και εν τέλει τη δράση (Χατζηδήμου, 2010). Συνεργατικά προωθείται μια φιλοσοφία της εκπαίδευσης που σέβεται τα παιδιά ως ακτιβιστές της δικής τους μάθησης, ενθαρρύνει την εξερεύνηση και την αυτονομία και δίνει έμφαση στη συνεργασία και τον σεβασμό προς το περιβάλλον. Τα παιδιά προετοιμάζονται για την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων με μια ολιστική προσέγγιση.

2.3 Το μοντεσσοριανό σύστημα και η Πράσινη Κουλτούρα σε σχέση με την παραδοσιακή εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο

Το μοντεσσοριανό σύστημα και η Πράσινη Κουλτούρα έχουν κοινές φιλοσοφικές αρχές και αξίες με την παραδοσιακή εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο, όπως αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, όπως η εστίαση στην αυτοδιαχείριση, την εμπειρική μάθηση και τον σεβασμό προς το περιβάλλον.

Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο μοντεσσοριανό σύστημα και τη Πράσινη Κουλτούρα σε σχέση με την παραδοσιακή εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο. Οι παρακάτω διαφορές οδηγούν στην εύρεση εναλλακτικών μεθόδων εκπαίδευσης για τον εικοστό πρώτο αιώνα καθώς θα βοηθήσει τους/τις εκπαιδευτικούς να σκεφτούν δημιουργικά για μια διδασκαλία με εναλλακτικές προσεγγίσεις που θα προάγουν όλες τις πτυχές της ανάπτυξης του παιδιού, την αυτογνωσία, την αυτοσυνειδησία, την αυτοεκτίμηση και την αυτοέκφραση του ενισχύοντας την καλλιέργεια της πνευματικής και της ολιστικής ανάπτυξης ενός πολίτη με πράσινη ευαισθητοποίηση και δημοκρατική ιδιότητα (Woods & Woods, 2009). Οι διαφορές αντικατοπτρίζουν την ποικιλομορφία των προσεγγίσεων και των αξιών που υιοθετούνται από κάθε σύστημα εκπαίδευσης. Οι παρακάτω διάφορες παρουσιάζονται συνοπτικά, όπως προκύπτει από το ΠΙΝΑΚΑ 3:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3, Διαφορές στο μοντεσσοριανό σύστημα και τη Πράσινη Κουλτούρα σε σχέση με την παραδοσιακή εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο (Πετρογιάννη, 2024)

Μοντεσσόρι και Πράσινη Κουλτούρα στο νηπιαγωγείο	Παραδοσιακή εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο
Ρόλος του/της νηπιαγωγού	
<p>Δημιουργία τάξης: μεικτές ηλικιακές ομάδες</p> <p>Ατομική διδασκαλία, αυτομόρφωση</p> <p>Ενεργητική Μάθηση με ατομικό ρυθμό και ενδιαφέρον</p>	<p>Δημιουργία τάξης: με βάση την ηλικία στο πρόγραμμα σπουδών Δ.Ε.Π.Π.Σ.</p> <p>Τα παιδιά διδάσκονται από τον/την νηπιαγωγό</p> <p>Παθητική Μάθηση</p>
Χρόνος ολοκλήρωσης και εξωτερικός χώρος	
<p>Το παιδί εργάζεται χωρίς χρονικά όρια στο επιλεγμένο έργο</p> <p>Διδασκαλία σε φυσικά περιβάλλοντα/σχολικός κήπος/αυλή</p>	<p>Το παιδί εργάζεται με καθορισμένο πρόγραμμα σπουδών σε χρονικό πλαίσιο που απευθύνεται στο σύνολο με συγκεκριμένο χρονικό όριο διεκπεραίωσης της εργασίας</p> <p>Διδασκαλία σε τάξη/ σπάνια στην αυλή</p>
Οργάνωση του περιβάλλοντος	
<p>Αυτοδιευθετόμενη δραστηριότητα με χρήση στοχευμένων υλικών ειδικά προετοιμασμένα</p> <p>Υλοποίηση σε φυσικά περιβάλλοντα με περιβαλλοντική εμπειρία σε καθημερινή βάση</p>	<p>Ο/η νηπιαγωγός συντονιστής και συνεργάτης των δραστηριοτήτων</p> <p>Συγκεκριμένος προγραμματισμός δραστηριοτήτων σε φυσικά οργανωμένα περιβάλλοντα καθόλη τη σχολική χρονιά</p>
<p>Το παιδί εργάζεται όπου νιώθει άνετα, κυκλοφορεί και επικοινωνεί αυτοβούλως χωρίς να διαταράσσει το σύνολο</p>	<p>Το παιδί συνήθως κάθεται ακίνητο στη δική του καρέκλα και παρακολουθεί την ομαδική συνεδρία</p>

Σύμφωνα με τον πίνακα προκύπτει ότι η πρώτη διαφορά αρχικά εντοπίζεται στον *ρόλο του/της νηπιαγωγού*. Στο μοντεσσοριανό σύστημα και στην Πράσινη Κουλτούρα οι εκπαιδευτές έχουν τον ρόλο ως παρατηρητές. Οι εκπαιδευτικοί είναι άγρυπνοι οδηγοί με σημειώσεις σχετικά με τα επίπεδα ενδιαφέροντος του παιδιού και τη συνολική τους συμπεριφορά επιδιώκοντας την ανακάλυψη και την εξερεύνηση του

κόσμου γύρω τους. Με την ενεργητική μάθηση επιτρέπει στο παιδί να φτάσει στην κατανόηση με τον δικό του ρυθμό και ενδιαφέρον. Αντίθετα με την παραδοσιακή εκπαιδευτική πρακτική, ο/η εκπαιδευτικός συχνά λειτουργεί ως αυθεντία που μεταδίδει γνώσεις στα νήπια και επεμβαίνει με καθοδηγητικά στοιχεία και συζήτηση με στόχο την αφομοίωση όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος του προγράμματος σπουδών. Επιτρέπει στο παιδί να καθορίσει τα στοιχεία της μάθησης σε ένα καθοδηγούμενο περιβάλλον (Ozgen, 2023). Η γνώση συνήθως διδάσκεται παθητικά. Τα παραδοσιακά προγράμματα σπουδών είναι συχνά άκαμπτα και προκαθορισμένα.

Η δεύτερη διαφορά επικεντρώνεται στον *χρόνο ολοκλήρωσης* των δραστηριοτήτων και στον *εξωτερικό χώρο*. Τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να αφοσιωθούν σε μια δραστηριότητα μέχρι να την ολοκληρώσουν ή μέχρι να αισθανθούν ικανοποίηση με το αποτέλεσμα, χωρίς εξωτερική πίεση για τον χρόνο που αφιερώνουν (Hachey, 2012). Αντίθετα, στην παραδοσιακή εκπαίδευση, τα παιδιά καθορίζονται από ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών και ένα χρονικό πλαίσιο για την ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων. Στα παιδιά δίνεται συγκεκριμένος χρόνος για να ολοκληρώσουν μια δραστηριότητα ή μια εργασία, ανεξάρτητα από το αν έχουν ολοκληρώσει το έργο τους ή αν αισθάνονται ικανοποίηση με το αποτέλεσμα. Επίσης, το μοντεσοριανό σύστημα και η Πράσινη Κουλτούρα συνδυάζουν δραστηριότητες στην τάξη και στην ύπαιθρο, όμως επικεντρώνονται σε μεγάλο βαθμό στην εκμάθηση σε φυσικά περιβάλλοντα, με μεγάλο μέρος της δραστηριότητας να λαμβάνει χώρα σε εξωτερικούς χώρους, στην αυλή και στον σχολικό κήπο. Ο Martensson και οι συνεργάτες του διεξήγαγαν μια μελέτη που διερεύνησαν τα θεραπευτικά οφέλη των ανοιχτών χώρων πρασίνου και συμπέραναν ότι τα παιδιά είχαν μεγαλύτερη βελτίωση στις δεξιότητες προσοχής τους όταν εμπλέκονται σε υπαίθριο παιχνίδι σε δασώδεις περιοχές σε αντίθεση με τα περιβάλλοντα που διαθέτουν περιορισμένο πράσινο (Martensson, 2009). Αντιθέτως, στην παραδοσιακή εκπαίδευση η διδασκαλία σε μεγάλο ποσοστό γίνεται στα πλαίσια της τάξης και σπάνια στην σχολική αυλή.

Η τρίτη διαφορά εστιάζει στην *οργάνωση του περιβάλλοντος*. Η αυτοδιευθετούμενη δραστηριότητα με τη χρήση στοχευμένων αισθητηριακών υλικών ειδικά προετοιμασμένων, αναφέρεται στην πρακτική όπου τα παιδιά έχουν την ελευθερία να επιλέξουν τις δραστηριότητες που θα ασχοληθούν, για να μεταφέρουν μια αφηρημένη ιδέα σε συγκεκριμένη μορφή. Στον αντίποδα, ο/η νηπιαγωγός ως συντονιστής επιλέγει συγκεκριμένες δραστηριότητες και οργανώνει το περιβάλλον

ώστε να υποστηρίξει αυτές τις δραστηριότητες. Καθορίζει έναν προγραμματισμό δραστηριοτήτων που θα υλοποιηθεί κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, παρέχοντας στα παιδιά μια ποικιλία εκπαιδευτικών εμπειριών σε φυσικά οργανωμένα περιβάλλοντα. Σε αυτό το πλαίσιο, ο/η νηπιαγωγός αναλαμβάνει το ρόλο του καθοδηγητή και εμπνευστή, βοηθώντας τα παιδιά να επιτύχουν τους εκπαιδευτικούς στόχους που έχουν τεθεί (Marshall, 2017).

Παρόλο τις διαφορές που προκύπτουν, μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για την υιοθέτηση εναλλακτικής εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο. Ως εκ τούτου, τα φυσικά υλικά μπορούν να λάβουν χώρα στο μαθησιακό περιβάλλον του νηπιαγωγείου. Οι χώροι φύτευσης και φροντίδας μπορούν να προστεθούν σε σχολικούς κήπους όπως και η οργάνωση του εξωτερικού χώρου για την υποστήριξη υπαίθριων μαθησιακών εμπειριών (Mannion, Mattu & Wilson, 2015).

Θα ήταν ωφέλιμο για τους/τις εκπαιδευτικούς προσχολικής ηλικίας να εντάσσονται σε επιμορφωτικές περιβαλλοντικές καταρτίσεις αντικατοπτρίζοντας τη γνώση τους στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να γίνουν περιβαλλοντικοί διαχειριστές, αναπτύσσοντας περιβαλλοντική παιδεία μέσα από μια σειρά ικανοτήτων που σχετίζονται με τις αντιλήψεις, τις δεξιότητες και τις στάσεις (Blanchard & Buchanan, 2012: 233).

2.4 Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού

Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού στη μέθοδο Μοντεσσόρι και στην Πράσινη Κουλτούρα είναι κρίσιμος και πολυδιάστατος. Ο/Η εκπαιδευτικός λειτουργεί ως καθοδηγητής και υποστηρικτής, αναγνωρίζει τις ατομικές ανάγκες και τα ενδιαφέροντα κάθε παιδιού παρέχοντας το απαραίτητο υλικό και τις εμπειρίες για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων του σεβόμενος τον ατομικό ρυθμό του παιδιού (Amus, 2013). Τίθεται υπεύθυνος/η για την ενίσχυση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης των παιδιών μέσα από τον σχεδιασμό οργανωμένων δραστηριοτήτων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων, στα οποία ενθαρρύνουν τη σκέψη και τη συμπεριφορά με σεβασμό προς το περιβάλλον προωθώντας τη βιωσιμότητα (Ernst, 2011). Ένα περιβάλλον που προσφέρει ερεθίσματα και ενθάρρυνση λειτουργεί εποικοδομητικά και αναδεικνύει την αίσθηση ασφάλειας (Wilson, 2008).

Σύμφωνα με τον Διευθυντή του Τμήματος Εκπαίδευσης για την Ειρήνη και την Αειφόρο Ανάπτυξη της UNESCO, Soo-Hyang Choi, ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι

συγκεκριμένος και στοχεύει στην ενδυνάμωση των μαθητών/τριών να συμμετέχουν ενεργά τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο σε περιβαλλοντικά ζητήματα αυξάνοντας την ατομική ανταγωνιστικότητά τους παγκοσμίως (Εκπαιδευτικοί για την Παγκόσμια Ιθαγένεια του 21ου αιώνα | ΟΥΝΕΣΚΟ unesco.org).

Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού διαμορφώνει τον σχηματισμό των ομάδων καθώς είναι απαραίτητο να υποστηρίζει, να ενθαρρύνει τα παιδιά και να παρεμβαίνει μόνο όταν χρειαστεί προκειμένου να εξασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία της ομάδας. Ταυτόχρονα, σχηματίζονται ετερογενείς ομάδες, ώστε να εξασφαλίζεται ο μέγιστος μαθησιακός αντίκτυπος για όλα τα παιδιά, λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά, τις επιθυμίες και τα ενδιαφέροντά τους. Εξασφαλίζεται επίσης, ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο χωρίς αποκλεισμούς, βοηθώντας τα παιδιά να εξοικειωθούν σταδιακά με διαφορετικούς ρόλους μέσα στην ομάδα ώστε να μπορούν να αναπτύξουν και να εξασκήσουν πολλαπλές δεξιότητες με βάση τις διαφορετικές ικανότητες και ανάγκες τους. Η συνεχής παρατήρηση του εκπαιδευτικού προς το παιδί με υπομονή και αυθορμητισμό οδηγεί στην εξέλιξη της μαθησιακής διαδικασίας (Bertolino, 2021).

Ο/η εκπαιδευτικός οργανώνει τα αισθητηριακά υλικά σύμφωνα με την ετοιμότητα του παιδιού (Gutek, 2004). Στο πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητο οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας να υιοθετούν φυσιοκεντρικές προσεγγίσεις και να ενσωματώνουν στο εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα δραστηριότητες που αναπτύσσουν την αίσθηση των παιδιών εξερευνώντας τη φύση (Filiz Ünser, 2023).

Ο/η εκπαιδευτικός είναι επίκουρος της ανάπτυξης της προσωπικότητας του παιδιού καθώς παρακολουθεί στενά την πρόοδο και την ανάπτυξή του προσαρμόζοντας τις δραστηριότητες και τις εμπειρίες του ανάλογα με τις ανάγκες και τις ικανότητές του. Η ικανότητα να προσελκύει το παιδί στη δραστηριότητα βασίζεται στον/ην εκπαιδευτικό που μπορεί να «γοητεύει» ξεδιπλώνοντας ιδέες που προκαλούν το ενδιαφέρον του παιδιού, αφυπνίζοντας την επιθυμία του για ανακάλυψη με σημαντικό παράγοντα τη διαμόρφωση ενός πλούσιου σε ευκαιρίες περιβάλλοντος.

Επιπρόσθετα, ο/η εκπαιδευτικός που αξιοποιεί τη φιλοσοφία του μοντεσσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας, δρα ως πρότυπο για τα παιδιά, προωθώντας τις αξίες της αειφορίας και του σεβασμού προς το περιβάλλον μέσω της μίμησης της συμπεριφοράς του/της και των πρακτικών του/της βασισμένες στον αλληλοσεβασμό. Με αφορμή την ανάδειξη προτύπου φιλοπεριβαλλοντικής συμπεριφοράς, το μοντεσσοριανό σύστημα και η Πράσινη Κουλτούρα μπορούν να ενισχύσουν το εκπαιδευτικό σύστημα του νηπιαγωγείου διότι με την αύξηση της

εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης, οι περιοχές πρασίνου έχουν μειωθεί και η κοινωνική ζωή στις πόλεις έχει ελαττώσει την επαφή των παιδιών με τη φύση (White, 2004). Τα παιδιά βρίσκονται ολοένα και πιο απομακρυσμένα από την φύση σε σχέση με τις προγενέστερες γενιές. Προκειμένου να ενδυναμωθούν οι δεσμοί των παιδιών με τη φύση είναι αναπόφευκτη η εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο με πράσινο αποτύπωμα (Collado, Staats & Corraliza, 2013). Στο πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητο οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας να χρησιμοποιούν το άμεσο φυσικό περιβάλλον τους στις δραστηριότητές τους και να αναπτύσσουν την αίσθηση των παιδιών εξερευνώντας τη φύση. Σημαντικός παράγοντας και βασική αξία της Πράσινης Κουλτούρας και του μοντεσσοριανού συστήματος στην προσχολική αγωγή αποτελεί η απόκτηση συνηθειών που μετατρέπονται σε βίωμα και μετέπειτα υιοθετούνται στην κοινωνική ζωή.

Σύμφωνα με το αναθεωρημένο Δ.Ε.Π.Π.Σ. (2023) του νηπιαγωγείου, ο/η νηπιαγωγός αποτελεί παράγοντα κομβικής σημασίας στην εκπαιδευτική διαδικασία καθώς λειτουργεί συνδυαστικά και συμπληρωματικά ως ενορχηστρωτής της μαθησιακής εμπειρίας. Επιπλέον, ο/η νηπιαγωγός οφείλει να παρέχει κίνητρο εμπλοκής των παιδιών σε προβληματικές καταστάσεις που εξελίσσονται γύρω τους με αποτέλεσμα να τις παρατηρούν και να τις περιγράφουν. Συντονίζει τις θεμελιώδεις ανθρώπινες αξίες με τη συμπεριφορά του/της, δίνει έμφαση στη συνεργασία, στην κατανόηση, στον σεβασμό, στην ενσυναίσθηση, στην πρόληψη αλλά και στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης. Η επίτευξη των παραπάνω στηρίζεται στην επένδυση της διά βίου επαγγελματικής μάθησης σύμφωνα με τα επιμορφωτικά προγράμματα του Ι.Ε.Π.

Ολοκληρώνοντας, ο/η νηπιαγωγός δεν είναι ο αυθεντικός διανοητής αλλά συνοδός της μάθησης, απλός και υποστηρικτικός, προωθώντας την αυτονομία, την περιέργεια και την ενσυναίσθηση των παιδιών σε μια βιώσιμη κοινωνία που θα την χαρακτηρίζει η κοινότητα και η αλληλεγγύη.

Επιλογικά

Τόσο η μέθοδος Μοντεσσόρι όσο και η Πράσινη Κουλτούρα στην εκπαίδευση επιδιώκουν την ανάπτυξη ορισμένων αξιών και αρχών που συμβάλλουν στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του παιδιού. Τα προγράμματα περιβαλλοντικής είναι λειτουργικά και αποτελεσματικά όταν πραγματοποιούνται μεθοδικά και με διδακτικές

στρατηγικές με τέτοιο σχεδιασμό που ενεργοποιεί εκπαιδευτικούς και μαθητές/τριες παράλληλα (Δημητρίου, Ξανθάκου, Λιαράκου & Καΐλα, 2009).

Δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη της αυτονομίας, της αυτοπειθαρχίας και της εσωτερικής κίνησης του παιδιού. Επικεντρώνεται στην αυτοκαθοδήγηση του παιδιού, στην ανάπτυξη της ανεξάρτητης σκέψης και στην αυτοεκπαίδευση, προσφέροντας ένα περιβάλλον στο οποίο τα παιδιά μπορούν να ανακαλύπτουν, να μαθαίνουν και να αναπτύσσονται με τον δικό τους ρυθμό με την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών (Μοντεσσόρι, 1980). Η φιλοσοφία του μοντεσσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας συνδέονται άμεσα με τη σύγχρονη εκπαιδευτική φιλοσοφία της προσχολικής αγωγής. Η κοινωνική και συναισθηματική ευημερία ενός παιδιού αποτελεί προτεραιότητα ιδιαίτερα όταν παρέχεται πρόσβαση σε εκπαιδευτικό υλικό που είναι κατάλληλο για το αναπτυξιακό του επίπεδο. Ο/η εκπαιδευτικός και το παιδί είναι εφάμιλλοι σε μια αμφίδρομη σχέση βασισμένη στην ισότητα, τον σεβασμό και τη συνεργασία σε ένα κοινό ταξίδι μάθησης και ανάπτυξης.

Κεφάλαιο 3ο

Πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης

Εισαγωγή

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης.

Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται οι πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης, οι οποίες αναδεικνύονται μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα Μοντεσσόρι και την Πράσινη Κουλτούρα. Οι αξιακές τους ομοιότητες με το αναλυτικό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου, όπως ο παιδοκεντρικός ρόλος της διδασκαλίας, ο σεβασμός προς την προσωπικότητα του παιδιού και η ποιοτική προετοιμασία του περιβάλλοντος της τάξης με τα κατάλληλα υλικά, έχουν αποτέλεσμα να διασφαλίζεται η ποιότητα της εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο στο πλαίσιο ενός κοινού οράματος. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών (Ι.Ε.Π., 2021) η ποιότητα του εκπαιδευτικού προγράμματος στο νηπιαγωγείο διασφαλίζεται από τις πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης κατάλληλων μαθησιακών περιβαλλόντων πλούσιων σε εμπειρίες και ερεθίσματα.

Στην επόμενη ενότητα, παρουσιάζονται τα μέσα υλοποίησης πρακτικών σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης με αισθητηριακά υλικά που βρίσκονται στη φύση. Χρησιμοποιώντας φυσικά υλικά και εφαρμόζοντας τις αρχές της ενταξιακής εκπαίδευσης, το νήπιο βρίσκεται στο επίκεντρο της μαθησιακής διαδικασίας και συμμετέχει ενεργά στην εξέλιξή της χωρίς να αντιμετωπίζει διακρίσεις καθώς δίνεται έμφαση στην ιδέα της ποικιλότητας, στην ανάπτυξη συνεργατικών πρακτικών και κατ' επέκταση στην καλλιέργεια του σεβασμού (Ζώνιου-Σιδέρη, Λαμπροπούλου, Παπασταυρινίδου, Τσερμίδου & Χριστοπούλου, 2020: 61-76).

Εν συνεχεία, δομείται η εκπαιδευτική διαδικασία μέσω των δράσεων η οποία μπορεί να προσαρμοστεί με ευελιξία και να μετασχηματιστεί μέσω της τυπικής, μη

τυπικής και της άτυπης εκπαίδευσης, ανάλογα με τους στόχους, την οργάνωση και τη λειτουργία των ομάδων. Με βάση το είδος της δράσης τους και τη συνεργατική μάθηση επιδιώκεται η ανάπτυξη αλληλεπιδράσεων και η ποιότητα των σχέσεων. Η εκπαιδευτική διαδικασία ολοκληρώνεται με την τελική αξιολόγηση της δράσης, η οποία εξαρτάται από τον τρόπο που τα νήπια συνθέτουν, παρουσιάζουν και αξιολογούν τη δράση τους σε σχέση με το αποτέλεσμα και τη συνεργασία (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2021: 16,17).

3.1 Πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την Εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης

Ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης απαιτούν προσεκτικό σχεδιασμό και εφαρμογή. Επικεντρώνονται στη φιλοσοφία της ελευθερίας, της αυτοκατεύθυνσης και της αυτοδιάθεσης του παιδιού. Οι πρακτικές που χρησιμοποιούνται, ενθαρρύνουν την εξερεύνηση του φυσικού περιβάλλοντος, την ανάπτυξη συναισθημάτων σεβασμού και φροντίδας προς το περιβάλλον και την παιδική ευημερία.

Αρχικά, βασική πρακτική αποτελεί η *οργάνωση του φυσικού περιβάλλοντος* που ενθαρρύνει την εξερεύνηση της φύσης με υπαίθριες δραστηριότητες και φυσικά υλικά ώστε να δίνεται στα νήπια η ευκαιρία να αλληλεπιδρούν μαζί τους (Munoz, 2009). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η κομποστοποίηση και η ανακύκλωση στο νηπιαγωγείο. Επιπλέον, οι χώροι πρασίνου μέσα στην τάξη αποτελούν οργανωμένο περιβάλλον με δημιουργίες που ενσωματώνουν ορισμένα στοιχεία της φύσης.

Ακολουθεί το *φιλοπεριβαλλοντικό παιδαγωγικό υλικό* με μαθήματα στη φύση, όπως η κυκλική οικονομία, η μείωση των αποβλήτων με το πρόγραμμα κομποστοποίησης (Johnson, 2013) και ο κήπος Μοντεσσόρι, όπου τα παιδιά μπορούν να φυτεύουν και να φροντίζουν φυτά και λαχανικά (Bhatia, Davies & Brad, 2015).

Επίσης, τα *παιδικά βιβλία* με θεματικό άξονα το περιβάλλον ως «λογοτεχνία της φύσης» (Wells, 2007) και η παράλληλη συνοδεία *βιωματικών ή πειραματικών δραστηριοτήτων*, αποτελούν πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών

ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης.

Εν συνεχεία, οι επισκέψεις σε περιβαλλοντικά εκπαιδευτικά κέντρα, οι πεζοπορίες και τα εκπαιδευτικά προγράμματα που αφορούν ζητήματα περιβάλλοντος, όπως την ανακύκλωση, την επαναχρησιμοποίηση, τη μείωση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, την εξοικονόμηση ενέργειας και την προστασία της φύσης σε πάρκα, δάση, επιτρέπουν στα παιδιά να συνδέσουν τη θεωρία με την πράξη και να εξερευνήσουν το φυσικό περιβάλλον.

Στην πρακτική που εφαρμόζει ο/η παιδαγωγός χαρακτηρίζεται ως παρατηρητής των προτιμήσεων και των ενδιαφερόντων των παιδιών (Allison, Pissanos, 1994). Η συγκεκριμένη πρακτική αποτελεί ιδανικό εργαλείο προσαρμογής των ανάλογων δραστηριοτήτων επιτρέποντας στα παιδιά «να έχουν φωνή» στον τρόπο με τον οποίο θα εξερευνούν το περιβάλλον με τον δικό τους ρυθμό και χωρίς πίεση.

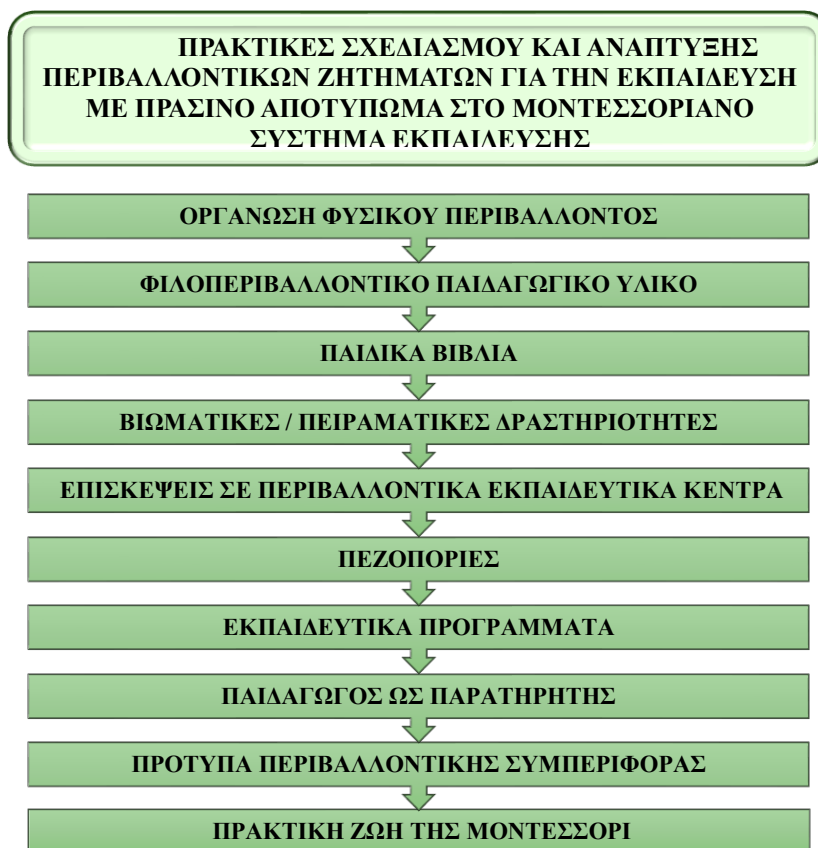
Σημαντική πρακτική είναι τα πρότυπα περιβαλλοντικής συμπεριφοράς προς τα παιδιά, όπως η φροντίδα των φυτών, η εξοικονόμηση ενέργειας, η μείωση των αποβλήτων στην καθημερινότητα τους με τη συμμετοχή των γονέων και της τοπικής κοινότητας σε περιβαλλοντικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο (Kelly, Bouman, Kemp, Wijngaarden & Grace, 2023).

Συμπληρωματικά, η αποτελεσματικότητα των δραστηριοτήτων της *Πρακτικής Ζωής της Μοντεσσόρι* «Montessori Practical Life» είναι μια από τις πρακτικές σχεδιασμού περιβαλλοντικών ζητημάτων (Bhatia, Davies & Shams, 2015). Η φροντίδα του περιβάλλοντος συνεισφέρει στον συντονισμό των κινήσεων των παιδιών στην απόκτηση ανεξαρτησίας και στην προσφορά με πράσινο αποτύπωμα ως μέλη της κοινωνίας.

Συνοψίζοντας, οι πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης δημιουργούν ένα προοδευτικό παιδαγωγικό πρότυπο που έχει εστιάσει στην αυτοδιαχείριση, την αυτοκατεύθυνση και την αυτομόρφωση του παιδιού, όπως προκύπτει από το **ΣΧΗΜΑ 5**:

ΣΧΗΜΑ 5, Πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης

(Πετρογιάννη, 2024)

3.2 Μέσα υλοποίησης πρακτικών σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την Εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης

Τα μέσα υλοποίησης πρακτικών σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης έχουν διαμορφωτικό και καθοριστικό ρόλο. Η χρήση φυσικών και ανακυκλώσιμων υλικών για την προώθηση της περιβαλλοντικής ευαισθησίας και της βιώσιμης συμπεριφοράς είναι απαραίτητα και ειδικότερα τα αισθητηριακά υλικά που μπορούν να αξιοποιηθούν, να προάγουν την ανάπτυξη προσανατολισμού, την κινητικότητα και την εξάσκηση των αισθήσεων.

Τα νήπια είναι στη φύση τους να εμπλέκονται με αισθητηριακά παιχνίδια και με δραστηριότητες που τους επιτρέπουν να αγγίζουν, να αισθανθούν και να δοκιμάσουν. Κάποια παραδείγματα αισθητηριακών υλικών που συνδυάζουν το μοντεσοριανό σύστημα εκπαίδευσης και την Πράσινη Κουλτούρα για την προώθηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης στην εκπαίδευση, είναι αρχικά τα *φυτά* και ο *κήπος*, τα οποία παρέχουν ευκαιρίες για τη μάθηση της φύσης, του κύκλου της ζωής και της φροντίδας των φυτών και ζώων (Skinner & Chi, 2012).

Επιπλέον, τα *καλάθια υλικών* με φυσικά υλικά, όπως κοχύλια, πέτρες, κλωνάρια, πεύκα και ποικίλα αντικείμενα ενθαρρύνουν τη δημιουργικότητα και την ανακάλυψη. Τα *ανακλωσίμα υλικά*, όπως χαρτόνι, χαρτί, πλαστικά μπουκάλια και καπάκια, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για δημιουργικές δραστηριότητες και κατασκευές. Τα *οικολογικά παιχνίδια* που κατασκευάζονται από βιοδιασπώμενα υλικά και τα *ξύλινα παιχνίδια* που ενθαρρύνουν την εκπαίδευση για το περιβάλλον (Montessori, 1912).

Επίσης, τα *φυσικά υλικά για την τέχνη* όπως φύλλα, κλαδιά, λουλούδια, άχυρο και άλλα φυσικά στοιχεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή έργων τέχνης στη φύση και σε δραστηριότητες όπως η ζωγραφική, το κολλάζ, η γλυπτική, οι κούκλες και τα σκηνικά για θεατρικές παραστάσεις (Plevyak & Mayfield, 2010).

Μια ελκυστική δραστηριότητα για τα νήπια είναι η δημιουργία *φυσικών χρωμάτων* με υλικά όπως τα φυσικά βότανα, λάδια και χυμούς φρούτων. Εποικοδομητική δραστηριότητα επίσης, αποτελούν τα *δομικά υλικά* (κατασκευή κτιρίων και κλιμακοστασίων με ξύλινα κομμάτια και κύβους), τα οποία προσφέρουν στα παιδιά τη δυνατότητα να εξερευνήσουν το περιβάλλον, να ανακαλύψουν τις δομικές ιδιότητες των υλικών και να δημιουργήσουν με διαφορετικούς τρόπους. Αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων με φυσικά υλικά είναι η αίσθηση χαράς, υπερηφάνειας και απόλαυσης καθώς τα παιδιά λατρεύουν την πρόκληση. Η πρόκληση είναι το μέσο που θα οδηγήσει στο αίσθημα της χαράς. Οι δραστηριότητες παρόλο που μοιάζουν να είναι απλές είναι τόσο ουσιαστικές για την προετοιμασία τους στο μέλλον ώστε να ανταποκριθούν σε μεγαλύτερες και απαιτητικότερες δράσεις στην καθημερινότητά τους.

Συγκεντρωτικά, τα φυσικά υλικά παρέχουν την ευκαιρία στα παιδιά να τα εξερευνήσουν και να ανακαλύψουν διαφορετικές χρήσεις τους μέσα από τα παιχνίδια και τις κατασκευές, ενθαρρύνοντας τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους (ΠΙΝΑΚΑΣ 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Μέσα Υλοποίησης Πρακτικών Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Περιβαλλοντικών Ζητημάτων για την Εκπαίδευση με Πράσινο Αποτύπωμα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης (Πετρογιάννη, 2024)

ΦΥΤΑ/ΚΗΠΟΣ
ΚΑΛΑΘΙΑ ΥΛΙΚΩΝ
ΑΝΑΚΥΚΛΩΣΙΜΑ ΥΛΙΚΑ
ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ
ΞΥΛΙΝΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ
ΦΥΣΙΚΑ ΥΛΙΚΑ ΤΕΧΝΗ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΦΥΣΙΚΩΝ ΧΡΩΜΑΤΩΝ
ΔΟΜΙΚΑ ΥΛΙΚΑ

3.3 Τυπική εκπαίδευση και Πράσινη Κουλτούρα στο μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή

Βάση του Ν.3879 (Φ.Ε.Κ. 163/21.09.2010, τ. Α΄) περί Ανάπτυξης της Δια Βίου Μάθησης και σύμφωνα με το Άρθρο 2, η τυπική εκπαίδευση ορίζεται η εκπαίδευση που παρέχεται στο πλαίσιο του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος με ιεραρχική μορφή και χρονολογικά διαβαθμισμένο. Στην τυπική εκπαίδευση υπάρχει συνήθως μια οδηγούμενη διδασκαλία όπου ο/η εκπαιδευτικός παρέχει τις πληροφορίες και τους στόχους του μαθήματος σε ένα καθορισμένο πρόγραμμα σπουδών με συγκεκριμένα θέματα και δραστηριότητες. Οι μαθητές/τριες συχνά διδάσκονται ως ομάδες και ακολουθούν ένα κοινό πρόγραμμα σπουδών με τους/τις εκπαιδευτικούς να αποτελούν τους κεντρικούς παράγοντες της διδακτικής διαδικασίας με τους μαθητές/τριες να αναμένουν τη λήψη οδηγιών. Οι μαθητές/τριες συνήθως ανήκουν σε μια σταθερή τάξη και παραμένουν σε σταθερό περιβάλλον κατά τη διάρκεια της ημέρας. Οι μαθητές/τριες αξιολογούνται σύμφωνα με συγκεκριμένα πρότυπα. Η τυπική εκπαίδευση χρησιμοποιείται από τους/τις εκπαιδευτικούς ως εκπαιδευτική παρέμβαση ή εργαλείο για την εμπέδωση του εκπαιδευτικού υλικού, την καλλιέργεια αξιών και την εκμάθηση

κοινωνικών ρόλων. Συχνά επικεντρώνεται στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης και στην προβολή ιδεών (Roth & Månsson, 2011).

Η τυπική εκπαίδευση και η Πράσινη Κουλτούρα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή αντιπροσωπεύουν διαφορετικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις με χαρακτηριστικά και αρχές που παρουσιάζουν ανομοιότητα. Μολονότι διαφέρουν, ο συνδυασμός τους παρουσιάζει στοιχεία σύγκλισης με ενισχυτική αξία και προσφέρει μια μοναδική εκπαιδευτική εμπειρία. Τα στοιχεία σύγκλισης περιλαμβάνουν τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τις προτεραιότητες της κοινότητας των εκπαιδευτικών, των γονέων και των μαθητών/τριών. Στο πλαίσιο της τυπικής εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο, τα παιδιά εμπλέκονται σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων με παιγνιώδη διδακτική που σχεδιάζονται με σκοπό την ανάπτυξη των κοινωνικών, συναισθηματικών, γνωστικών και φυσικών δεξιοτήτων. Οι δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο συνήθως περιλαμβάνουν παιχνίδια, χειροτεχνίες, ομαδικές δραστηριότητες, μουσική, χορό και καλλιτεχνικές εκφράσεις. Οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν προσεκτικά σχεδιασμένα προγράμματα και μεθόδους για την προώθηση της ανάπτυξης των παιδιών σε διάφορους τομείς, όπως η γλωσσική, η κοινωνική, η αισθητηριακή και η κινητική δεξιότητα. Η αξιολόγηση στο νηπιαγωγείο γίνεται συνήθως μέσω παρατήρησης της συμπεριφοράς των παιδιών και αξιολόγησης των δεξιοτήτων κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων και του παιχνιδιού (Illeris, 2016).

Σύμφωνα όμως με το ανανεωμένο Δ.Ε.Π.Π.Σ. (2023) στο νηπιαγωγείο, στα όρια της τυπικής εκπαίδευσης περιλαμβάνεται μια ευρεία γκάμα δραστηριοτήτων με καθορισμένα προγράμματα σπουδών και προσεγγίσεων που στοχεύουν στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη των παιδιών σε ένα κατάλληλο εκπαιδευτικό περιβάλλον που προάγει την ενεργητικότητα, την εξερεύνηση, τη συνεργατική δραστηριότητα, την προσωπική εξέλιξη, την αυτονομία και τις κοινωνικές δεξιότητες. Η εξερεύνηση και το παιχνίδι χρησιμοποιούνται ως μέσα ανάπτυξης κριτικής σκέψης και δημιουργικότητας παρέχοντας μια ισχυρή και εξελιγμένη εκπαιδευτική εμπειρία για τα παιδιά. Η εξατομικευμένη διδασκαλία, ο ρόλος του εκπαιδευτικού να αποσύρεται σε μια θέση έμμεσης καθοδήγησης, η παροχή διδακτικού υλικού για αυτοδιδασκαλία, η ελεύθερη κίνηση των μαθητών στην τάξη, η αυτονομία διαχείρισης του προσφερόμενου διδακτικού υλικού και η δημιουργία ομάδων εργασίας μεικτών ηλικιών μπορούν να υιοθετηθούν στην διδακτική διαδικασία του νηπιαγωγείου (Κάτσιου-Ζαφρανά, 2018).

Επιπρόσθετα, η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών θεμάτων στο μοντεσοριανό σύστημα και στην τυπική εκπαίδευση μπορεί να εμπλουτιστεί με πλούσιες εκπαιδευτικές δραστηριότητες και οικολογικές πρακτικές ζωής διδάσκοντας στα παιδιά την οικολογία, τη βιοποικιλότητα, την αειφορία και τις οικολογικές προκλήσεις. Η εξοικονόμηση ενέργειας και η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας διδάσκεται στην καθημερινότητα της τάξης. Η αξία της φύσης και της προστασίας της αναδεικνύεται μέσω αφηγήσεων, βιβλίων, συζητήσεων, καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, προβολή ντοκιμαντέρ για το περιβάλλον, επισκέψεις από περιβαλλοντικούς ειδικούς ή συμμετοχή σε περιβαλλοντικά προγράμματα. Επιπλέον, η συνεργασία των νηπίων σε περιβαλλοντικά έργα και η επικοινωνία τους με την τοπική κοινότητα για περιβαλλοντικά θέματα καλλιεργούν την πράσινη συνείδηση. Τα παραπάνω μπορούν να ενταχθούν στο πρόγραμμα των εργαστηρίων δεξιοτήτων του Ι.Ε.Π.

Οι πρακτικές αυτές μπορούν να ενισχύσουν το περιβάλλον της τυπικής εκπαίδευσης και της Πράσινης κουλτούρας στο μοντεσοριανό πλαίσιο, προάγοντας την ευαισθησία των παιδιών στα περιβαλλοντικά θέματα και την αγάπη τους για τη φύση. Οι νηπιαγωγοί μπορούν να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της Πράσινης Κουλτούρας και της βιωσιμότητας στην εκπαίδευση. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών (Ι.Ε.Π., 2021) το νηπιαγωγείο δημιουργεί τις βάσεις για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων που κρίνονται απαραίτητες ώστε το παιδί, εντός των παραμέτρων της αναπτυξιακής του ωριμότητας, να συμμετέχει επιτυχώς και ενεργά στη σύγχρονη κοινωνική ζωή ως ένας πολίτης με εφόδια τα αξιολογικά κριτήρια. Η έμφαση στην ενδεδειγμένη κατανόηση των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών των παιδιών προσχολικής ηλικίας στο πλαίσιο της συνολικής ανάπτυξής τους είναι η δημιουργία πλούσιων μαθησιακών περιβαλλόντων που σέβονται τον ρυθμό και τον τρόπο μάθησης του παιδιού.

3.4 Μη τυπική εκπαίδευση και Πράσινη Κουλτούρα στο Μοντεσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή

Βάση του Ν.3879 (Φ.Ε.Κ. 163/21.09.2010, τ. Α΄) περί Ανάπτυξης της Δια Βίου Μάθησης και σύμφωνα με το Άρθρο 2, η μη τυπική εκπαίδευση ορίζεται ως κάθε οργανωμένη παιδαγωγική διαδικασία που παρέχει η εκπαίδευση εκτός του τυπικού

εκπαιδευτικού συστήματος και μπορεί να οδηγήσει στην απόκτηση πιστοποιητικών, αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο. Εμπεριέχει την αρχική, τη διαρκή επαγγελματική κατάρτιση και την ευρύτερη εκπαίδευση ενηλίκων.

Η μη τυπική εκπαίδευση λειτουργεί είτε ανεξάρτητα είτε σαν μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας που σκοπεύει την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων ατόμων. Η γνώση οικοδομείται μέσω των εμπειριών και των βιωμάτων. Επομένως, η μετάδοση γνώσεων στους/στις μαθητές/τριες αντανακλάται στις διαδικασίες εκπαίδευσης και στις πρακτικές τους (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Η μη τυπική εκπαίδευση αναφέρεται σε μια προσέγγιση της εκπαίδευσης που διαφέρει από το παραδοσιακό εκπαιδευτικό σύστημα. Το εκπαιδευτικό πλαίσιο, οι μέθοδοι διδασκαλίας και οι αξίες παρουσιάζουν ευελιξία και προσαρμόζονται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών/τριών. Επιδιώκεται η ενεργή συμμετοχή των μαθητών/τριών, η δημιουργικότητά τους και η ευαισθητοποίησή τους σε πολιτισμικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα. Δεν είναι απαραίτητο να επιλυθούν απευθείας, αλλά τα παιδιά να αναλάβουν δράση για την επίλυσή τους (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Η μη τυπική εκπαίδευση προάγει την αυτοδιάθεση, την πρακτική εμπειρία και την κριτική σκέψη στοιχεία που αναδεικνύονται στην Πράσινη Κουλτούρα και στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης. Η σύνδεση των εκπαιδευτικών συστημάτων είναι άμεση, όπως προκύπτει από τα κοινά στοιχεία τους στο **ΣΧΗΜΑ 6**:

ΣΧΗΜΑ 6, Σύνδεση Μη Τυπικής Εκπαίδευσης με την Πράσινη Κουλτούρα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης στην Προσχολική Αγωγή (Πετρογιάννη, 2024)

Η σύνδεση της μη τυπικής εκπαίδευσης και της Πράσινης Κουλτούρας στο μοντεσσοριανό σύστημα ενθαρρύνουν την *εμπειρική μάθηση* μέσω εμπειρικών πρακτικών και αλληλεπιδράσεων με το περιβάλλον. Τα νήπια αναπτύσσουν την ικανότητα ως αυτο-διδάσκαλοι καθώς προχωρούν σε ερευνητικές εργασίες με αυτονομία και δεξιότητες αυτο-καθοδήγησης αναπτύσσοντας την περιέργεια και την ανεξάρτητη σκέψη. Η παράλληλη χρήση των φυσικών υλικών και η διεξαγωγή δραστηριοτήτων στο περιβάλλον της τάξης ή του εξωτερικού χώρου εμπλουτίζει την εκπαιδευτική διαδικασία. Επιπρόσθετα δίνεται προτεραιότητα στην διαδικασία της αυτοαξιολόγησης (Jose, Patrick & Moseley, 2017).

Σημαντικός κρίκος σύνδεσης της μη τυπικής εκπαίδευσης και της Πράσινης Κουλτούρας στο μοντεσσοριανό σύστημα αποτελεί η *αυτοδιάθεση*, η οποία συνδέεται στενά με την εσωτερική κινητοποίηση του παιδιού και την αυτοέκφραση επιλέγοντας τις δραστηριότητες και τις εκπαιδευτικές εμπειρίες που τους ενδιαφέρουν (Richard & Deci, 2020). Τα νήπια έχουν τη δυνατότητα να επιλέγουν το ρυθμό και την κατεύθυνση της μάθησής τους, λαμβάνοντας υπόψη τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα και ανάγκες.

Η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και η αειφορία είναι σημαντικά στοιχεία που μπορούν να ενταχθούν στη μη τυπική εκπαίδευση, στην Πράσινη Κουλτούρα και στο μοντεσσοριανό σύστημα. Ενθαρρύνεται η σύνδεση των παιδιών με τη φύση και το περιβάλλον, μέσω δραστηριοτήτων όπως οι εκδρομές στη φύση, οι δραστηριότητες ανακύκλωσης και ο κήπος Μοντεσσόρι με τη σχολική κηπουρική και τη μάθηση σε εξωτερικούς χώρους που προάγει τον οικολογικό γραμματισμό σε ευρύτερη κλίμακα. Η μάθηση μπορεί να λάβει χώρα πέρα από τις συμβατικές τάξεις, σε μουσεία, κοινότητες και φυσικά περιβάλλοντα. Οι περίπατοι στη φύση, η συλλογή φυτών, η παρατήρηση των εποχιακών αλλαγών και η επικοινωνία με τα ζώα διευκολύνουν την εξερεύνηση της φύσης από τα παιδιά (Johnson, 2013).

Η *συνεργατική μάθηση* επικεντρώνεται στην επίλυση προβλημάτων μέσω της αλληλεπίδρασης και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που είναι χρήσιμες στην πραγματική ζωή. Τα παιδιά διδάσκονται και ενθαρρύνονται να διαπραγματεύονται, να λύνουν προβλήματα και να συνεργάζονται για την επίτευξη στόχων, ενισχύοντας τις κοινωνικές δεξιότητες και την κοινωνική συνείδηση (Lazlo, 2013).

Συνοψίζοντας, ο συνδυασμός των παραπάνω προάγει την αυτοεκτίμηση, την κριτική σκέψη, την εξερεύνηση, την αγάπη για τη μάθηση και τη δημιουργικότητα. Ενθαρρύνει τα νήπια να γίνουν αυτόνομοι πολίτες και περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι. Οι δραστηριότητες είναι πιο ευέλικτες και προσαρμόσιμες στη

ροή της καθημερινότητας των νηπίων, ενθαρρύνοντας την ενεργή συμμετοχή τους και την ανταλλαγή ιδεών μεταξύ τους. Αυτή η προσέγγιση στην εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία πολυδιάστατων και υπεύθυνων πολιτών που συνεισφέρουν στη διατήρηση του περιβάλλοντος και της κοινωνίας.

3.5 Άτυπη εκπαίδευση και Πράσινη Κουλτούρα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή

Βάση του Ν.3879 (Φ.Ε.Κ. 163/21.09.2010, τ. Α΄) περί Ανάπτυξης της Δια Βίου Μάθησης και σύμφωνα με το Άρθρο 2, στην άτυπη μάθηση συμπεριλαμβάνονται οι μαθησιακές δραστηριότητες που υλοποιούνται εκτός οργανωμένου εκπαιδευτικού πλαισίου, δια βίου, στο πλαίσιο του ελεύθερου χρόνου ή των επαγγελματικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Στην άτυπη μάθηση εμπεριέχονται οι γνώσεις, οι ικανότητες και οι δεξιότητες του ατόμου που προέρχονται από την εργασιακή του εμπειρία. Επίσης, ευνοείται η αυτομόρφωση με τη χρήση έντυπου υλικού, ηλεκτρονικού υπολογιστή, διαδικτυακά ή με τη χρήση ποικίλων εκπαιδευτικών υποδομών. Κάθε άτομο αποκτά στάσεις, αξίες, δεξιότητες και γνώσεις από την καθημερινή εμπειρία και τις εκπαιδευτικές επιρροές σε όλη τη διάρκεια της ζωής του (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004: 110).

Η άτυπη εκπαίδευση στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης με πράσινο αποτύπωμα στην προσχολική αγωγή έχει θετικές επιδράσεις στην ανάπτυξη των παιδιών και στην περιβαλλοντική τους συνείδηση. Ενισχύεται η μάθηση μέσα από την πρακτική εμπειρία καθώς τα νήπια ανακαλύπτουν, παρατηρούν, αγγίζουν και αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους. Τα παιδιά αποκτούν περιβαλλοντική συνείδηση αναγνωρίζοντας τη σημασία της περιβαλλοντικής προστασίας και της βιώσιμης συμπεριφοράς στο παρόν και στο μέλλον.

Ενισχύεται η ανεξαρτησία και η αυτονομία των νηπίων αναπτύσσοντας την κριτική σκέψη και τις δεξιότητες λήψης αποφάσεων καθώς δημιουργείται ένα περιβάλλον μάθησης που προάγει την ενεργή μάθηση ανακαλύπτοντας τις δικές τους μοναδικές διαδρομές μάθησης στα μονοπάτια της ελευθερίας. Η μάθηση δεν περιορίζεται στα σχολικά χρόνια, συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου (Asyari, 2024).

Επιλογικά

Το μοντεσσοριανό σύστημα υιοθετεί πολλές πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με σεβασμό προς τη φύση. Ο σεβασμός της προσωπικότητας και του ατομικού ρυθμού ανάπτυξης κάθε παιδιού σε συνδυασμό με την παροχή του κατάλληλα διαμορφωμένου περιβάλλοντος μάθησης, αποτελούν συστατικά της εκπαίδευσης. Σημαντικό ρόλο στις πρακτικές και στα μέσα σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων έχει ο τρόπος προσέγγισης των εννοιών με τις αισθήσεις. Το υλικό είναι ελκυστικό οπτικά καθώς παρέχει μηχανισμούς αυτοδιόρθωσης και πολυαισθητηριακά ερεθίσματα. Υπάρχει η μεταβολή από το πρακτικό στο συμβολικό και το αφηρημένο φαίνεται πιο φυσικό και συγκεκριμένο.

Συγκρίνοντας την τυπική εκπαίδευση, τη μη τυπική εκπαίδευση και την άτυπη μάθηση με την Πράσινη Κουλτούρα στο μοντεσσοριανό σύστημα αποκαλύπτεται ένα φάσμα διαφορετικών προσεγγίσεων στην εκπαίδευση, με κοινό παρονομαστή την αναγνώριση της σημασίας της φύσης και του περιβάλλοντος. Κάθε σύστημα έχει τα μοναδικά του χαρακτηριστικά και προσεγγίσεις όμως όλα στοχεύουν στην ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου ατόμου με σεβασμό στο περιβάλλον (Lewis & Baudains, 2007).

Συγκεκριμένα, η Πράσινη Κουλτούρα και το μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης επιδιώκουν να ενσωματώσουν τη φύση και το περιβάλλον στη μάθηση, παρέχοντας περιβαλλοντικές εμπειρίες και πρακτικές που ενισχύουν τη σχέση των παιδιών με το φυσικό κόσμο. Αναδεικνύουν τη σημασία της αυτοδιευθυνόμενης μάθησης, της προσαρμογής στον ρυθμό και στις ανάγκες του κάθε παιδιού και της εξερεύνησης μέσω πρακτικών δραστηριοτήτων.

Κατά συνέπεια, η τυπική εκπαίδευση, παρά τις αρετές της, μπορεί να φαίνεται πιο περιοριστική σε σχέση με τις διαφορετικές ανάγκες και τον τρόπο μάθησης των παιδιών. Ωστόσο, κάθε προσέγγιση έχει τα πλεονεκτήματά της και η συμπληρωματικότητα μεταξύ αυτών μπορεί να οδηγήσει σε πλουσιότερες και πιο αποτελεσματικές εκπαιδευτικές εμπειρίες για τα παιδιά (Hundson, 2001).

Κεφάλαιο 4ο

Μεθοδολογία Έρευνας

Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύθηκε η δυνατότητα σύμπραξης των πρακτικών και των μέσων σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την προσχολική εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση αναγνωρίζεται ως ένας αναπτυσσόμενος τομέας για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. Αν και επιδιώκει να προσφέρει στα παιδιά μια ολιστική κοσμοθεωρία της φύσης, σε μια προσπάθεια να εμπνεύσει νέους στοχαστές, φαίνεται ότι παρόλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση λείπει από τις περισσότερες τάξεις ως φιλοσοφημένη πρακτική (Curry & Cowper, 2022). Η μέθοδος Montessori προτείνεται ως ενδεδειγμένη καθώς αναγνωρίζει τη διασύνδεση του παιδιού με τον φυσικό κόσμο ενώ προσφέρει ανακαλυπτική καθοδήγηση του ρόλου του ανθρώπου απέναντι στη φύση.

Στοχεύουμε λοιπόν να προετοιμάσουμε τους μελλοντικούς πολίτες όσο το δυνατόν καλύτερα πέρα από τους τοίχους της συμβατικής τάξης. Σε ευθυγράμμιση με την κοσμοθεωρία της μεθόδου Μοντεσσόρι, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στοχεύει να εμπνεύσει τους μικρούς μαθητές να οραματιστούν έναν κόσμο που δεν επικεντρώνεται στην πλήρη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και την αλόγιστη κατανάλωση των παραγώγων της φύσης αλλά διδάσκει από την πρώτη σχολική ηλικία τον σεβασμό απέναντί της, την ενσωμάτωση των ανθρωπιστικών αρχών σε αρμονία με τους νόμους της φύσης, της γνώσης και της αντίληψης για τις σοβαρές επιπτώσεις της παραβίασης των κανόνων της αλλά, πρωτίστως, τη συλλογική δυναμική που οφείλει να αναπτυχθεί στα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα για τη συνολική ευημερία κάθε έμβιου είδους, όπως επίσης και την προώθηση και ενθάρρυνση της περιβαλλοντικής ενσυναίσθησης (Grazzini, 2013· Montessori & Lane, 2018).

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μέθοδος έρευνας - που επιλέχθηκε στο πλαίσιο της Πράσινης Κουλτούρας και του μοντεσσοριανού συστήματος της εκπαίδευσης – και είναι η έρευνα ροής (flow) του Mihaly Csikszentmihalyi, με σκοπό να αναδείξουμε πώς είναι δυνατό να πετύχουμε ροή κατά

τη διάρκεια εκπαιδευτικού περιβαλλοντικού προγράμματος στην προσχολική ηλικία (Csikszentmihalyi, 1996).

Η έρευνα ροής ακολουθεί τη ροή των δεδομένων, επιτρέποντας στα ερευνητικά ευρήματα να αναπτυχθούν οργανικά από τις παρατηρήσεις και την ανάλυση των πληροφοριών με τη συνεχή συλλογή δεδομένων, την αναθεώρηση και την επαναδιατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων καθώς η έρευνα εξελίσσεται. Είναι μια ποιοτική μέθοδος που διερευνά την ευημερία των παιδιών (ποιοτική μεταβλητή). Τα εργαλεία της έρευνας ροής βασίζονται στη μελέτη του πεδίου, στο σχεδιασμό, στους στόχους και στην αυτονομία των νηπίων. Εξελίσσεται η δράση, η παρατήρηση, ο στοχασμός και η αξιολόγηση παράλληλα με το μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης με βιωματικές δραστηριότητες με παιγνιώδη τρόπο και οικολογικό υπόβαθρο. Σύμφωνα με τον Mihaly Csikszentmihalyi (1990), τα νήπια θα βιώσουν την ροή όταν οδηγηθούν στην κατάσταση αυξημένης εστίασης, συγκέντρωσης, ευφορίας και ανατροφοδότησης.

Για την Πράσινη Κουλτούρα στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης της προσχολικής αγωγής η συγκεκριμένη μεθοδολογία έρευνας ροής εμπεριέχει την ανάλυση της συμπεριφοράς με παρατήρηση και καταγραφή κατά τη διάρκεια της ροής. Ο/η εκπαιδευτικός θα καταγράφει σε φόρμες τη στιγμή που πραγματοποιείται η ροή (κορύφωση ευτυχίας) κατά την εξέλιξη της δραστηριότητας για κάθε παιδί ξεχωριστά. Με το πέρας των δραστηριοτήτων, η έρευνα ολοκληρώνεται με αυτοαξιολόγηση και συζήτηση μεταξύ των νηπίων.

4.1. Η εμπειρία ροής. Χαρακτηριστικά και προϋποθέσεις της έρευνας

Η μέθοδος αυτή επιτρέπει τη συλλογή λεπτομερών πληροφοριών για το πώς αυτή επηρεάζει την αίσθηση ικανοποίησης και ευτυχίας. Είναι ένας τρόπος να μετρηθούν και να καταγραφούν αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχεία της ροής με την προϋπόθεση ότι τα εσωτερικά κίνητρα θα ενισχυθούν όταν οι νέες προκλήσεις εντείνουν το συναίσθημα της ευτυχίας και της ικανοποίησης (Kataja, Pelto & Tuulari, 2023). Τα βασικά στάδια για την έρευνα ροής περιλαμβάνουν τον καθορισμό των στόχων και παραμέτρων που θα παρατηρηθούν και θα καταγραφούν, τον καθορισμό συστήματος καταγραφής της συμπεριφοράς, τη συλλογή δεδομένων σύμφωνα με τους καθορισμένους στόχους, την ανάλυση δεδομένων για την αντιληπτική κατανόηση της

συμπεριφοράς και τη σύνταξη αναφοράς που περιγράφει τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα από την ανάλυση συμπεριφοράς (Σεριγιάννη & Καρακασίδου, 2011).

Η εμπειρία ροής αναπτύχθηκε από τον Csikszentmihalyi για να περιγράψει τις στιγμές κατά τις οποίες είναι κανείς απόλυτα συγκεντρωμένος και απορροφημένος σε μία δραστηριότητα. Για την Στάμου (2009), όταν βιώνει κανείς εμπειρία ροής κατά την διάρκεια μίας δραστηριότητας, δεν έχει πλέον συνείδηση του τι συμβαίνει γύρω του, του χρόνου και του χώρου στον οποίο βρίσκεται. Εμπειρία ροής μπορεί να βιώσει κανείς κάνοντας οποιαδήποτε δραστηριότητα απαιτεί την χρησιμοποίηση του μυαλού ή της σωματικής του ενέργειας και την συμμετοχή του σε αυτή ενεργητικά (Μουχτάρογλου, 2011). Η εμπειρία ροής μπορεί επίσης να βοηθήσει κάποιον στο να επιτύχει μερικούς ή όλους από τους στόχους του κατά την διάρκεια μίας δραστηριότητας, καθώς είναι ελεύθερος από εξωτερικούς παράγοντες και άλλες σκέψεις λόγω της απόλυτης αφοσίωσης την συγκεκριμένη χρονική στιγμή σε αυτό που κάνει. Ο βαθμός δυσκολίας της δραστηριότητας οφείλει να αυξάνεται σταδιακά έτσι ώστε να κρατάει αμείωτο το ενδιαφέρον του ατόμου μέχρι η δραστηριότητα να ολοκληρωθεί πλήρως, ανεξάρτητα από το αν θα ολοκληρωθεί επιτυχώς ή ανεπιτυχώς.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της εμπειρίας ροής, αφορούν στα υψηλά επίπεδα πρόκλησης και δεξιότητας, στους σαφείς στόχους, στην άμεση ανατροφοδότηση, στη σύγκληση δράσης και συνειδητότητας, στην βαθειά συγκέντρωση, στην πιθανότητα ελέγχου και στην εξαφάνιση χώρου, χρόνου και εξωτερικής συνείδησης του εαυτού (Custodero, 2000· Στάμου & Custodero, 2009· Μουχτάρογλου, 2011). Οι βασικές προϋποθέσεις για να προκληθεί εμπειρία ροής μέσα από μία δραστηριότητα είναι τρεις: οι καθορισμένοι στόχοι, οι οριακά εφικτοί στόχοι και η ανατροφοδότηση των στόχων αυτών ενώ λαμβάνονται υπόψη στην έρευνα και παρατηρήσιμοι δείκτες εμπειρίας ροής.

Σύμφωνα με θεωρίες κινήτρων (Custodero, 1998· 2000) έχει παρατηρηθεί ότι τα παιδιά ωθούνται προς την ενασχόληση με δραστηριότητες που ενισχύουν την συνεχή ανάπτυξη της δεξιότητάς τους. Οι παρακάτω τρεις συμπεριφορές αναζήτησης της πρόκλησης αρχικά συνδυάστηκαν ως μία σύνθεση που ονομάστηκε «αντιληπτική πρόκληση» στην μελέτη της προσχολικής ηλικίας (Custodero, 1998· 2000) και εμπεριέχει:

α) την αναζήτηση της πρόκλησης με την αυτο-ανάθεση εργασίας. Ο συγκεκριμένος δείκτης αντανάκλα την αυτοτέλεια, την αυτο-ανταμοιβή του ατόμου σε μία πρόκληση

δραστηριότητας. Σχετίζεται με την αίσθηση του εν δυνάμει ελέγχου, την περιγραφή της εμπειρίας ροής και την αίσθηση του αυτο-ενεργούντος (Csikszentmihalyi, 1997). Στην διδασκαλία, η αυτο-ανάθεση συμβαίνει κυρίως στα χρονικά κενά ανάμεσα σε καθορισμένες δραστηριότητες, εκτός αν η παιδαγωγική μέθοδος είναι τέτοια ώστε να επιτρέπει στα παιδιά την αυτο-ανάθεση κατά την διάρκεια υλοποίησης της δραστηριότητας (Custodero, 2002). Περιλαμβάνει την i) αυτο-διόρθωση: το άτομο καταλαβαίνει από μόνο του αν έχει κάνει λάθος και προσπαθεί να το διορθώσει. Ο δείκτης αυτός αντανακλά δύο επιπλέον όρους για την εμπειρία ροής, την λήψη άμεσων στοιχείων από την δραστηριότητα και την προσωπική δράση και την αντίληψη ξεκάθαρων στόχων (Csikszentmihalyi, 1997). Έτσι η αυτο-διόρθωση αποτελεί μία μορφή αυτό-ελέγχου η οποία όσων αφορά τα παιδιά, αποτελεί μία κρίσιμη πλευρά για την ανάπτυξή τους (Shonkoff & Phillips, 2000) και ii) την εκούσια χειρονομία – πρωτοβουλία: το άτομο δημιουργεί μόνο του με βάση την δραστηριότητα, όταν την έχει κατακτήσει πλήρως ή όταν βάσει των οδηγιών που του έχουν δοθεί για την πραγματοποίηση της δραστηριότητας αυτής, έχει φανταστεί ένα δικό του τρόπο υλοποίησής της.

β) το επίπεδο δεξιότητας (του ατόμου) που είναι σχετικό με το προς επιτέλεση έργο, και είναι συγκεκριμένο σε κάθε άτομο (Στάμου, 2009).

γ) την στάθμιση της πρόκλησης, η οποία σχετίζεται με το περιεχόμενο της δραστηριότητας.

Στις δραστηριότητες ερευνώνται και περιλαμβάνονται στοιχεία όπως εκείνα της «προσδοκίας», όπου το άτομο μπορεί να προσμένει ή να προβλέπει (και κατ'επέκταση δίνει σχετικές ενδείξεις) το πώς θα εξελιχθεί η δραστηριότητα της «επέκτασης», όταν η ίδια η ιδέα της δραστηριότητας επεκτείνεται προκειμένου να αυξηθεί ο βαθμός πρόκλησης αυτής και της «προέκτασης», όταν προκύπτουν καινούργιες ιδέες μέσα από μία δραστηριότητα μετά το τέλος αυτής.

Καταληκτικά, η εμπειρία ροής είναι η βέλτιστη κατάσταση που προκαλείται από την εγγύτητα του επιπέδου πρόκλησης της δραστηριότητας και του επιπέδου δεξιότητας του ατόμου, με συνεχιζόμενη τάση το ένα να ελκύει το άλλο σε ολοένα υψηλότερα επίπεδα (Custodero, 1999). Η εμπειρία ροής γίνεται αντιληπτή ως ένα φαινόμενο με τρεις υποκειμενικές διαστάσεις: την αφοσίωση, την απόλαυση της διαδικασίας και το κίνητρο για την ουσιαστική εργασία, καταλήγοντας ότι τα άτομα

μπορούν να επιδεικνύουν, σε χαμηλότερο ή υψηλότερο βαθμό, κάθε μία από τις διαστάσεις αυτές.

4.1.1 Καθορισμός των στόχων της έρευνας ροής για την Πράσινη Κουλτούρα στο μοντεσοριανό σύστημα εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή

Οι στόχοι που επιδιώκονται να επιτευχθούν με την έρευνα ροής στο πλαίσιο της Πράσινης Κουλτούρας και του μοντεσοριανού συστήματος που θα εξεταστούν βασίζονται σε βιβλιογραφική έρευνα με κεντρικό άξονα την Πράσινη Κουλτούρα στην προσχολική αγωγή προσαρμοσμένη στο θεματικό πεδίο «Παιδί, Εαυτός, Κοινωνία» (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2021). Επιδιώκουν να προάγουν την Πράσινη Κουλτούρα και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των νηπίων μέσω του μοντεσοριανού συστήματος προκαλώντας τη ροή με την πρόκληση του ενδιαφέροντος των νηπίων στις δραστηριότητες που στοχεύουν να προσφέρουν αυθεντικές εμπειρίες. Επιμέρους στόχοι αποτελούν η κατανόηση των αναγκών και των ενδιαφερόντων των νηπίων που τους προκαλούν ευτυχία, η εξερεύνηση του φυσικού κόσμου, η ανάπτυξη της αυτοδιάθεσης, της αυτομόρφωσης και της δημιουργικότητας αποτελώντας δίοδο για μάθηση, η καλλιέργεια δεξιοτήτων και στάσεων, η διαμόρφωση της θετικής εικόνας για τον εαυτό τους και τις δυνατότητές τους καθώς και η θετική στάση προς τη μάθηση.

Επιπρόσθετοι στόχοι της έρευνας αφορούν στην διευθέτηση των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς τους αντιμετωπίζοντας τα αποτελέσματα των ενεργειών τους για βελτίωση, η ομαλή συνεργασία με τους/τις συμμαθητές/τριές τους συνεισφέροντας στην ανατροφοδότηση, χωρίς τον φόβο του καινούριου και των αλλαγών και η αναγνώριση των χαρακτηριστικών των άλλων που θεωρούν θετικά στο πλαίσιο των διαπροσωπικών τους σχέσεων απολαμβάνοντας τη συναναστροφή με ομαδικότητα, ανοχή και σεβασμό στις ανάγκες των άλλων. Εν συνεχεία, επιδιώκεται να αντιληφθούν τον εαυτό τους ως μια διαφορετική ύπαρξη καθορίζοντας τον χώρο τους και τα ατομικά τους όρια επιτελώντας πράξεις σταδιακά με οργάνωση χωρίς τη βοήθεια της εκπαιδευτικού αναπτύσσοντας το συναίσθημα της ευφορίας και της ευτυχίας κατά τη διάρκεια και την ολοκλήρωση μιας δραστηριότητας.

Στο πλαίσιο της Πράσινης Κουλτούρας επιδιώκεται επίσης να συγκεντρωθούν στοιχεία για γεγονότα, πρόσωπα και δεδομένα από το παρελθόν και να τα συνδέσουν με το παρόν προσδιορίζοντας την έννοια της βιοποικιλότητας, την εξάρτηση του

ανθρώπου από τη φύση και τις επιδράσεις των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και στάσεων που θέτουν σε κίνδυνο το φυσικό περιβάλλον. Τέλος, η έρευνα στοχεύει να αναδείξει την ικανότητα των νηπίων να συλλέγουν και να ταξινομούν διάφορα φυσικά υλικά από το τοπικό τους περιβάλλον και να κινητοποιούνται με ποιοτικές στρατηγικές μείωσης, επαναχρησιμοποίησης και ανακύκλωσης.

Η επίτευξη ενός ικανοποιητικού ποσοστού των στόχων βασίζεται στα κριτήρια επιτυχίας της δράσης, τα οποία αποτελούν την ορθή οργάνωση και προετοιμασία των δραστηριοτήτων και του περιβάλλοντος δράσης με τη δημιουργία καλού κλίματος και συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών, παιδιών και γονέων.

4.1.2 Σχεδιασμός της έρευνας

Εργαλείο της έρευνας ροής είναι η καταγραφή των συναισθημάτων και των επιτεύξεων των νηπίων κατά την διάρκεια των δραστηριοτήτων στην κορύφωση της ευτυχίας των νηπίων, όταν διαπιστώνεται ροή. Χρήσιμα, βοηθητικά εργαλεία είναι η εποπτεία και η υποστήριξη όταν απαιτείται και οι παρατηρήσεις με την ανάλυση ροής. Κατά τη διάρκεια των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, καταγράφονται οι στιγμές όπου φαίνεται τα νήπια να βιώνουν τη ροή και παρατηρούνται τα στοιχεία που τα νήπια βρίσκουν ελκυστικά. Αυτές οι καταγραφές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να βοηθήσουν την εκπαιδευτικό να κατανοήσει την ευτυχία και την πρόοδο των παιδιών κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων.

4.1.3 Συλλογή δεδομένων

Η επιλογή του δείγματος αποτελεί μία πολύ σημαντική διαδικασία κατά τη διεξαγωγή μιας έρευνας. Η έρευνα ροής πραγματοποιήθηκε σε διάστημα μιας σχολικής εβδομάδας (από τις 20 Νοεμβρίου 2023 έως και τις 24 Νοεμβρίου 2023) με δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν εντός σχολικού περιβάλλοντος αλλά και εκτός, σε έκταση χώρου στους πρόποδες του όρου της Φιλερήμου σε ιδιωτικό «eco art school», παράρτημα του ιδιωτικού νηπιαγωγείου στην Ιαλυσό της Ρόδου.

Ο συνολικός αριθμός των παιδιών αφορούσε σε είκοσι ένα (21), δώδεκα (12) κορίτσια και εννέα (9) αγόρια εκ των οποίων τα δεκαπέντε (15) ήταν προνήπια και τα υπόλοιπα έξι (6) νήπια.

Η συνένωση των παραπάνω διαδικασιών οδήγησε στην αποτύπωση της συνολικής εικόνας του παιδιού και των μαθησιακών εμπειριών του.

4.1.4 Ανάλυση δεδομένων

Η επίτευξη και η αποτελεσματικότητα του σχεδίου δράσης αξιολογείται με τη συνολική έκβαση δραστηριοτήτων ως προς το σημείο το οποίο αναπτύχθηκε ροή στα νήπια. Για την καταγραφή και την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας αξιοποιήθηκαν:

- ο Ατομικός Φάκελος Μαθητή (portfolio), τεχνική η οποία συστήνει μέθοδο αυθεντικής αξιολόγησης της γνωστικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών του νηπιαγωγείου και αποτελεί ανατροφοδότηση στο τέλος της σχολικής χρονιάς (Tsirika, Kakana & Michalopoulou, 2017). Ως εκ τούτου, ζητήθηκε από τα παιδιά να «καταγράψουν» με τον δικό τους τρόπο τις εμπειρίες και τα συναισθήματά τους σε ημερολόγια με ζωγραφική ή κολλάζ. Αυτό βοήθησε τα παιδιά στην ανατροφοδότηση αλλά και να αντιληφθούν τον τρόπο με τον οποίο η ροή επέρχεται και συνδέεται με διάφορες δραστηριότητες. Ο ατομικός φάκελος μαθητή/τριας εμπλουτίστηκε και με φωτογραφικό υλικό.

- η Αυθεντική αξιολόγηση, η οποία προέκυψε από την συζήτηση – τοποθέτηση των παιδιών για τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και τις διαδικασίες που αξιοποίησαν για να τις ξεπεράσουν. Με αυτόν τον τρόπο, αναπτύσσουν εσωτερικά κίνητρα για μάθηση και μαθαίνουν να διαχειρίζονται τη μαθησιακή τους πορεία και πρόοδο. Εν συνεχεία, τα νήπια ενθαρρύνονται να αξιολογήσουν τον εαυτό τους και τους/τις συμμαθητές/τριές τους αναδεικνύοντας τη συνεργατική αξιολόγηση (Χαραλάμπους & Γεωργιάς, 2020).

4.2 Έρευνα ροής του ερευνητή Mihaly Csikszentmihalyi στην προσχολική εκπαίδευση

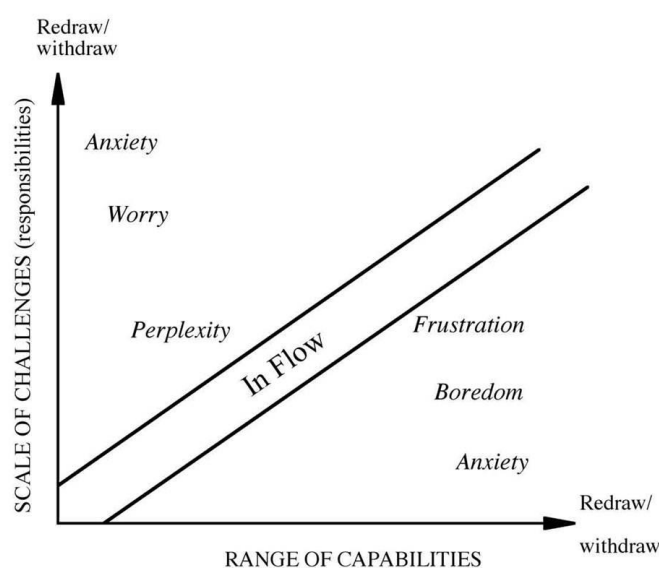
Η έρευνα ροής (flow) αναπτύχθηκε από τον ψυχολόγο Mihaly Csikszentmihalyi. Η έννοια της ροής στην εκπαιδευτική έρευνα αναφέρεται στην κατάσταση όπου το άτομο εμπλέκεται πλήρως σε μια δραστηριότητα, αισθάνεται ότι ο χρόνος περνάει γρήγορα και νιώθει ένα υψηλό επίπεδο ικανοποίησης και ευχαρίστησης (Nakamura & Csikszentmihalyi, 2014). Είναι μια κατάσταση όπου οι προκλήσεις της

δραστηριότητας είναι ισορροπημένες με τις δεξιότητες του ατόμου καθώς βιώνει ευτυχία (ροή) κατά την εκπαίδευση.

Στον τομέα της εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία το παιδί βιώνει έναν εντελώς εμβληματικό, ευχάριστο και αφοσιωμένο τρόπο μάθησης. Κατά τη διάρκεια της κατάστασης ροής, οι προκλήσεις είναι ισορροπημένες με τις δεξιότητες του/της μαθητή/τριας, δημιουργώντας μια εμβληματική εμπειρία μάθησης. Ο συντονισμός σώματος και νου είναι σημαντικός για την εκπαίδευση καθώς διευκολύνει τις εμπειρίες των νηπίων με βαθιά δέσμευση και ενδιαφέρον, που έχουν αναφερθεί ως ροή. Σύμφωνα με τον Csikszentmihalyi (1990, όπ. αναφ. στο Σταλίκας & Μυτσκίδου, 2011: 29) το συναίσθημα της ευχαρίστησης σε άλλους ίσως προέρχεται από την κάλυψη βιολογικών αναγκών, ενώ σε άλλους ίσως να προέρχεται από την εύθετη πορεία μιας υπόθεσης ή από έναν ευχάριστο περίπατο ή από οποιαδήποτε καθημερινή δραστηριότητα (Csikszentmihalyi, 1990). Οι εμπειρίες που μοιάζουν με ροή έχουν συσχετιστεί με εγγενώς κίνητρα μάθησης και ανάπτυξης ταλέντων. Το κλειδί της ροής είναι να βρεθεί η σωστή ισορροπία (Rathunde, 2009).

Για τον Csikszentmihalyi (1988), υπάρχουν προϋποθέσεις για τις εμπειρίες ροής. Όσο η πολυπλοκότητα της συνείδησης αυξάνεται, το αποτέλεσμα που προκύπτει είναι οι εμπειρίες ροής, όπως φαίνεται από το **ΣΧΗΜΑ 7**:

ΣΧΗΜΑ 7. Μοντέλο «FLOW» (Csikszentmihalyi, 1988)

© BIOSS

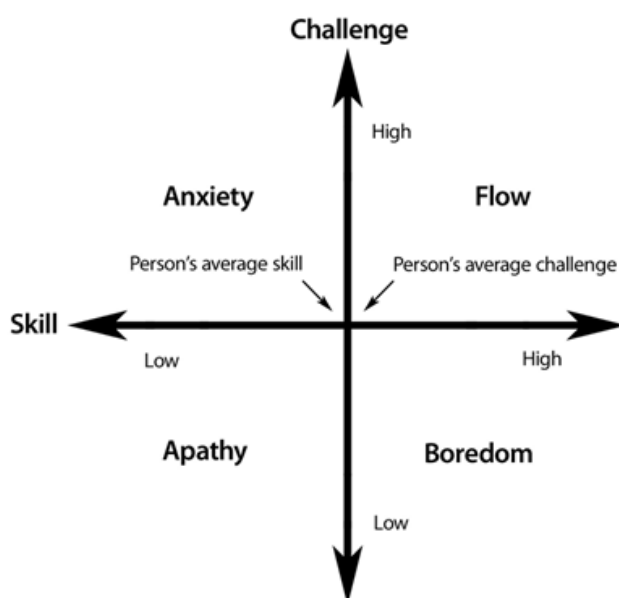
Adapted from Csikszentmihalyi, M. Optimal Experience
Cambridge University Press 1988

Πηγή: Διασκευή από Csikszentmihalyi, 1988: 74. Optimal Experience

Σύμφωνα με τον «**ΣΧΗΜΑ 7**» το επίπεδο δεξιοτήτων πρέπει να συμβαδίζει με την πρόκληση της δραστηριότητας. Όταν γίνει εστίαση στη διαδικασία, επέρχεται το αποτέλεσμα και το αίσθημα της απόλαυσης και της ευτυχίας. Οι χαμηλές προκλήσεις και δεξιότητες δημιουργούν για μικρό χρονικό διάστημα κατάσταση ροής. Όσο περισσότερο βελτιώνονται οι δεξιότητες τόσο πιο επιτυχημένη θα είναι η αντιμετώπιση των απαιτητικών προκλήσεων ωστόσο επέλθει η ανάπτυξη μέσω της ανακάλυψης. Επίσης, εάν υπάρξει βελτίωση των δεξιοτήτων αλλά οι προκλήσεις παραμένουν σε χαμηλό επίπεδο τότε θα επέλθει η κατάσταση ανίας. Η ισορροπία εμφανίζεται όταν η πρόκληση είναι σημαντική και ενδιαφέρουσα και οι δεξιότητες παράλληλα ανεπτυγμένες. Τότε αντιμετωπίζεται η πρόκληση και βιώνεται η ροή.

Σύμφωνα με τον Csikszentmihalyi, το μοντέλο τεταρτημορίου περιλαμβάνει τέσσερα κύρια κανάλια ροής (Flow Channels Framework - FCF): τη ροή, την πλήξη, την απογοήτευση και την απάθεια. Κάθε κανάλι σχετίζεται με συγκεκριμένα επίπεδα ικανότητας και πρόκλησης και αναφέρονται στα συναισθήματα που οι άνθρωποι μπορούν να βιώσουν κατά τη διάρκεια μιας δραστηριότητας (Csikszentmihalyi, 1988), όπως προκύπτει από το **ΣΧΗΜΑ 8**:

ΣΧΗΜΑ 8. Το Μοντέλο Τεταρτημορίου των Τεσσάρων Καναλιών Ροής (Csikszentmihalyi, 1988)

Πηγή: Διασκευή από τον Csikszentmihalyi & Csikszentmihalyi (1988).
Το Μοντέλο Ροής Τεσσάρων Καναλιών.

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η ροή επιτυγχάνεται όταν υπάρχει ισορροπία μεταξύ των επιπέδων ικανότητας και πρόκλησης. Σε αντίθεση, η πλήξη, η απογοήτευση και η απάθεια εμφανίζονται όταν υπάρχει ανισορροπία μεταξύ αυτών των δύο παραμέτρων.

Αναλυτικότερα, η *ροή* (flow) συμβαίνει όταν οι άνθρωποι συμμετέχουν σε δραστηριότητες με πλήρη συγκέντρωση και επικέντρωση. Είναι μια θετική και ικανοποιητική εμπειρία που προκύπτει όταν οι προκλήσεις της δραστηριότητας ταιριάζουν με τις ικανότητες του ατόμου.

Η *Πλήξη* (Arousal/Boredom) συμβαίνει όταν η δραστηριότητα είναι υπερβολικά εύκολη και δεν προσφέρει ιδιαίτερη πρόκληση. Τα άτομα μπορεί να νιώσουν αδιαφορία και κόπωση.

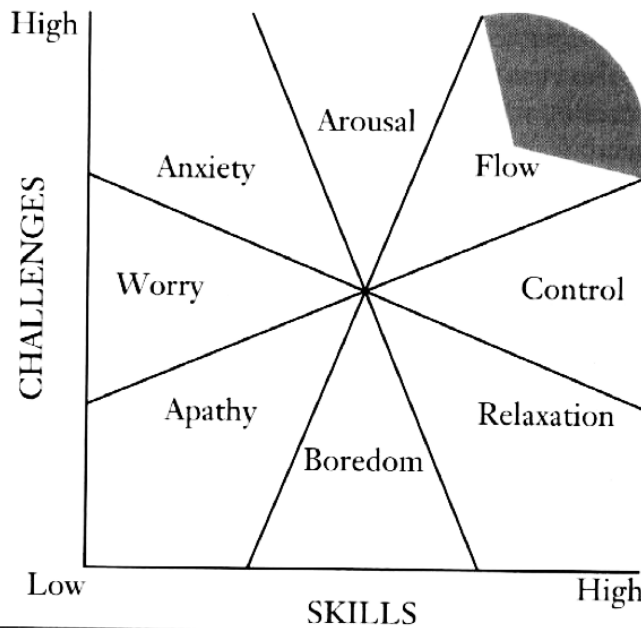
Όσο αναφορά την *Απογοήτευση* (Frustration) συμβαίνει όταν η δραστηριότητα παρουσιάζει υψηλή πρόκληση, αλλά τα άτομα δεν έχουν τις απαραίτητες ικανότητες για να την αντιμετωπίσουν με αποτέλεσμα την απογοήτευση.

Ακολουθεί η *Απάθεια* (Apathy), η οποία συμβαίνει όταν η πρόκληση και οι ικανότητες είναι χαμηλές, οδηγώντας στην έλλειψη ενδιαφέροντος και αποφασιστικότητας.

Με βάση το παραπάνω μοντέλο, η έρευνα ροής των Massimini και Carli που πραγματοποιήθηκε σε μια ομάδα εφήβων στο Μιλάνο το 1988, έθεσε σε λειτουργία το νέο εννοιολογικό μοντέλο των εμπειριών ροής έχοντας χαρακτηριστεί από την ποσότητα της σκόπιμης και αυτόματης σκέψης που χρησιμοποιούν. Οι σκόπιμες διαδικασίες σκέψης είναι εκείνες στις οποίες ο νους καταλήγει σιγά σιγά σε συμπεράσματα που βασίζονται στην ορθολογική σκέψη. Οι συνδυασμοί δεξιοτήτων και πρόκλησης που προέκυψαν από την έρευνα, οδήγησαν στη χρήση ενός ευρύτερου φάσματος περιγραφής εμπειριών καθώς δεν ταίριαζαν στις τέσσερις κατηγορίες μόνο (Massimini & Carli, 1988). Οι καταστάσεις της απάθειας, της ανησυχίας, του άγχους, της διέγερσης, της ροής, του ελέγχου, της χαλάρωσης και της πλήξης παράγονται από τον συνδυασμό του επιπέδου εμπειρίας και των επιπέδων πρόκλησης σε αυτό το νέο μοντέλο διακύμανσης εμπειρίας, όπως προκύπτει από το **ΣΧΗΜΑ 9**:

ΣΧΗΜΑ 9. Η Συστηματική Αξιολόγηση της Ροής στην Καθημερινή Εμπειρία με Όρους 8 Αναλογιών Πρόκλησης (Massimini & Carli, 1988)

Figure 1
The quality of experience as a function of the relationship between challenges and skills. Optimal experience, or flow, occurs when both variables are high.

Sources: Adapted from Massimini & Carli 1988; Csikszentmihalyi 1990.

Πηγή: Csikszentmihalyi (1988: 185). *Η Συστηματική Αξιολόγηση της Ροής στην Καθημερινή Εμπειρία με όρους 8 αναλογιών πρόκλησης*

Η θεμελιώδης ιδέα του μοντέλου δεν άλλαξε, παρά την πολυπλοκότητά του. Οι εμπειρίες ροής προκύπτουν όταν συνδυάζονται υψηλές δεξιότητες και υψηλά επίπεδα πρόκλησης.

Σύμφωνα με την έρευνα ροής στην προσχολική ηλικία οι δραστηριότητες χρειάζεται να είναι πρόκληση για τα νήπια ώστε να αναδειχθούν οι βέλτιστες μαθησιακές εμπειρίες και η απόλαυση. Οι στόχοι πρέπει να είναι σαφώς ορατοί και το νήπιο πρέπει να λαμβάνει άμεση ανατροφοδότηση από τον/την εκπαιδευτικό όσο αναφορά τη βελτίωση που έχει σημειωθεί. Το νήπιο πρέπει να έχει τις απαραίτητες δεξιότητες για να είναι σε θέση να τις εκτελέσει, γεγονός που δεν μπορεί να συνοψολογιστεί στην προσχολική ηλικία καθώς οι δεξιότητες βρίσκονται σε στάδιο επεξεργασίας και εξέλιξης. Ο νους και το σώμα είναι απαραίτητο να βρίσκονται σε συνεχή «ευθυγράμμιση» (Wang & Li, 2019).

Επιπρόσθετα, η έρευνα ροής στην προσχολική εκπαίδευση μπορεί να εξετάσει σημαντικά ερευνητικά ερωτήματα όπως: Ποιες είναι οι δραστηριότητες στο προσχολικό περιβάλλον που μπορούν να προκαλέσουν τη ροή στα παιδιά; Πώς μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να σχεδιάσει και να παρέχει τέτοιες δραστηριότητες; Πώς οι ανάγκες και οι ενδιαφέροντα των παιδιών αλλάζουν κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και πώς μπορεί να παρατηρηθεί η αφοσίωσή τους σε δραστηριότητες; Ποιες είναι οι πρακτικές που προάγουν τη συγκέντρωση και την αφοσίωση των παιδιών;

Για τον Csikszentmihalyi (1988), τα προαναφερθέντα ερωτήματα μπορούν να εξερευνηθούν με τη μέθοδο της παρατήρησης συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων τους για να γίνουν κατανοητές οι αντιλήψεις, τα ενδιαφέροντά τους και η ευαισθησία τους προς το περιβάλλον. Αργότερα, τα δεδομένα συγκεντρώνονται και τα ευρήματα χρησιμοποιούνται για ανατροφοδότηση ή βελτιστοποίηση ή αλλαγή των δραστηριοτήτων με σκοπό τη βελτίωση της εκπαίδευσης των παιδιών.

Συνολικά, η έρευνα ροής του Csikszentmihalyi μπορεί να προσφέρει σημαντικές εισηγήσεις για τον τρόπο που μπορούμε να δημιουργήσουμε πιο ενδιαφέρουσες και εκπαιδευτικές εμπειρίες για τα παιδιά στην προσχολική εκπαίδευση.

Η έρευνα ροής μπορεί να ενσωματωθεί στο Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2021) στο β' θεματικό πεδίο «Παιδί, Εαυτός και Κοινωνία» με τις θεματικές ενότητες «Προσωπική και Κοινωνικοσυναισθηματική Ανάπτυξη» και «Συναισθηματική Επίγνωση» με τη διερεύνηση της συναισθηματικής εμπειρίας των νηπίων κατά τη διάρκεια διάφορων δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο ή σε άλλα περιβάλλοντα. Μπορεί να ερευνηθεί αρχικά πώς οι συναισθηματικές καταστάσεις επηρεάζουν την εμπειρία των νηπίων κατά τη διάρκεια δραστηριοτήτων και πώς τα νήπια αντιλαμβάνονται και αντιδρούν στα συναισθήματά τους κατά τη διάρκεια ποικίλων καθημερινών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Επίσης, πώς οι διαφορετικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες επηρεάζουν την ικανότητα των παιδιών να αναγνωρίζουν και να διαχειρίζονται τα συναισθήματά τους προωθώντας τη θετική συναισθηματική εξέλιξη των παιδιών, την αυτοεπίγνωση και την αυτοπεποίθησή τους. Τέλος, να ερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο οι παιδαγωγοί μπορούν να δημιουργήσουν περιβάλλοντα που προάγουν τη ροή και τη συναισθηματική ευεξία των νηπίων εστιάζοντας στην ανάπτυξη συναισθηματικών σχέσεων μεταξύ των παιδιών και των εκπαιδευτικών και της αλληλοεπίδρασής τους. Τα ερευνητικά ερωτήματα μπορούν να

Κεφάλαιο 5ο

Ανάλυση και σχολιασμός δεδομένων

5.1 Ενδεικτικές Δραστηριότητες : Ανάλυση και σχολιασμός δεδομένων με καταγραφή συναισθημάτων και επίτευξη στόχων στο πικ της ευτυχίας των παιδιών κατά την αποκορύφωση των δραστηριοτήτων

Δραστηριότητα 1^η : Κατασκευή οργάνων μουσικής για ακουστική αναπαραγωγή και «δημιουργία μουσικής» με απόλαυση όμορφων ήχων δημιουργώντας μια αυθόρμητη ηχοϊστορία.

Υλικά: Εύλινη παλέτα (χρησιμοποιείται ως πίνακας αναφοράς και συλλογής όλων των μουσικών οργάνων που θα κατασκευαστούν από τα νήπια), υλικά από τον κάδο ανακύκλωσης της τάξης, επαναχρησιμοποιούμενα υλικά (κατσαρόλες, τηγάνια και σωλήνες) και υλικά από τη φύση (ξυλαράκια, κουκουνάρια, βελανίδια, πέτρες, χαλίκι, χόμα).

Υλοποίηση δραστηριότητας : Τα υλικά αυτά συνδυάστηκαν για τη δημιουργία νέων μουσικών οργάνων. Τα παραπάνω υλικά είναι τοποθετημένα κάποια στο πάτωμα πάνω σε ένα χαρτί του μέτρου ή σε πράσινο χλοοτάπητα. Αφού κατασκευάστηκαν, τα νήπια τα τοποθέτησαν κρεμαστά πάνω στην παλέτα. Η καταγραφή έγινε κατά τη διάρκεια της κατασκευής των μουσικών οργάνων (βλ. **Πίνακα 5** και **Πίνακα 6**):

Πίνακας 5. Καταγραφή Συναισθημάτων

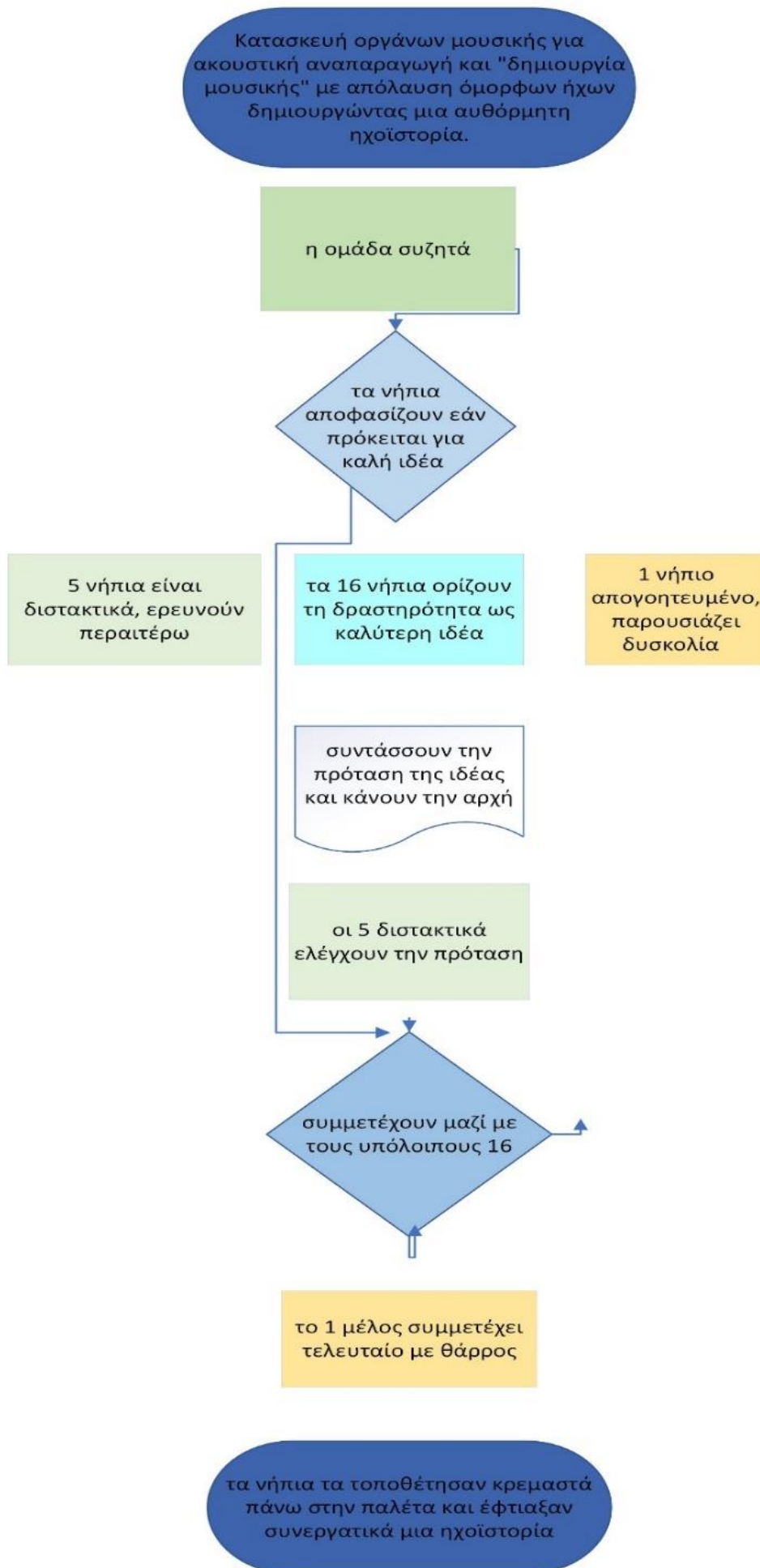
Συναισθήματα	
Παιδί 1,4,5,6,7,9,10,12,13,14,15,16,17,19,21	Χαρούμενο και ενθουσιασμένο κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας.
Παιδί 2,8,11,18,20	Διστακτικό, αρχικά δεν ήθελε να συμμετάσχει, αλλά αργότερα γνώρισε τη διασκέδαση που προσφέρει η δραστηριότητα.
Παιδί 3	Απογοητευμένο, δυσκολία στην κατασκευή του οργάνου.

Πίνακας 6. Επίτευξη Στόχων

Επιτεύξεις	
Παιδί 1,4,5,6,7,9,10,12,13, 14,15,16,17,19,21	Ολοκλήρωσε το όργανο με επιτυχία και έφτιαξε μια φανταστική ηχοϊστορία.
Παιδί 2,8,11,18,20	Ξεπέρασε τον προκατάληψή του και συμμετείχε με επιτυχία.
Παιδί 3	Παρά τις δυσκολίες, ολοκλήρωσε το όργανο του και έκανε προσπάθεια για να δημιουργήσει μια ηχοϊστορία.

Σύμφωνα με την καταγραφή των συναισθημάτων και των επιτεύξεων συνολικά κατά τη διάρκεια της πρώτης δραστηριότητας, προκύπτει το «**ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΡΟΗΣ 1**», το οποίο εφαρμόζεται σε κάθε δραστηριότητα που ακολουθεί (βλ. **Σχήμα 11**).

Διάγραμμα Ροής 1

Δραστηριότητα 2^η : Κατασκευή πινάκων προσωπογραφίας με θέμα τα συναισθήματα με υλικά από τη φύση.

Υλικά : φυσικά υλικά «φθινοπωρινά» (φύλλα, κλαδάκια και πέτρες), χρήση αλευρόκολλας (αλεύρι, νερό, αλάτι, ξύδι, ζάχαρη).

Υλοποίηση δραστηριότητας σε μικρές ομάδες των 3 ή 4 ατόμων. Έχει προηγηθεί συλλογή των φυσικών υλικών από τα παιδιά σε υπαίθριο χώρο της γειτονιάς. Σε κάθε ομάδα αντιστοιχεί ένα συναίσθημα. Η ροή εντοπίζεται κατά τη διάρκεια της κατασκευής καθώς ψάχνουν και εξερευνούν τα κατάλληλα υλικά που θα σχηματίσουν και θα αποδώσουν συνολικά την έκφραση του προσώπου στο χαρτί (βλ. **Πίνακα 7** και **Πίνακα 8**):

Πίνακας 7. Καταγραφή Συναισθημάτων

Επιτεύξεις	
Παιδί 1,4,5,6,15,16,17,19,21	Χαρούμενο, ενθουσιασμένο
Παιδί 7,9,10,12,13,14	Κεφάλτο, περήφανο
Παιδί 2,8,11,18	Ήρεμο, συγκεντρωμένο
Παιδί 3, 20	Προβληματισμένο. ανασφαλές

Πίνακας 8. Επίτευξη Στόχων

Επιτεύξεις	
Παιδί 1,4,5,6,7,9,10,15,16,17,19,21	Κατασκεύασε ένα όμορφο φυσικό διακοσμητικό με φυσικά υλικά.
Παιδί 12,13,14	Δημιούργησε ένα μοναδικό κομμάτι τέχνης από φυσικά υλικά και το παρουσίασε με υπερηφάνεια.
Παιδί 2,8,11,18	Ολοκλήρωσε το διακοσμητικό του με ακρίβεια και επιδεικτική εικαστική δεξιότητα.
Παιδί 3, 20	Μετά από καθοδήγηση και ενθάρρυνση, ανακάλυψε τον τρόπο να δημιουργήσει ένα μικρό διακοσμητικό.

Δραστηριότητα 3^η: Ζωγραφική με νερομπογιές και με αλάτι «Σλάλομ στο αλατόδεντρο».

Υλικά: κόλλα ρευστή, αλάτι, νερομπογιές

Υλοποίηση δραστηριότητας: Η δραστηριότητα διαμοιράστηκε στο ημερήσιο σχολικό πρόγραμμα σε δύο μέρη. Αρχικά με πρωτοβουλία των νηπίων το πρώτο μέρος περιελάμβανε την προετοιμασία. Με την κόλλα σχημάτισαν ένα δέντρο σλάλομ είτε το δικό τους είτε σε συνεργασία με τους/τις συμμαθητές/τριές τους, οι οποίοι προτίμησαν να μην το σχεδιάσουν. Εν συνεχεία, έριξαν αλάτι και περίμεναν να στεγνώσει και να σταθεροποιηθεί. Στο δεύτερο μέρος, κάθε παιδί ατομικά με τη χρήση νερομπογιάς και τυχαίας επιλογής χρώματος, έριχνε πολύχρωμες σταγόνες στο «αλατόδεντρο». Η καταγραφή ροής εντοπίστηκε τη στιγμή που τα παιδιά έριχναν τις σταγόνες πάνω στο στεγνό «αλατόδεντρο», όπου το χρώμα της νερομπογιάς απλωνόταν με μαγικό τρόπο στο σχήμα πάνω στο χαρτί (βλ. **Πίνακα 9** και **Πίνακα 10**):

Πίνακας 9. Καταγραφή Συναισθημάτων

Συναισθήματα	
Παιδί 1,2,4,5,6,7,8,9,10,11,12, 13,14,15,16,17,18,19,21	Ενθουσιασμένο
Παιδί 3, 20	Ήταν αρχικά διστακτικό, αλλά στη συνέχεια απόλαυσε την δραστηριότητα, πολύ χαρούμενο

Πίνακας 10. Επίτευξη Στόχων

Επιτεύγματα	
Παιδί 1,2,4,5,6,7,8,9,10,11,12, 13,14,15,16,17,18,19,21	Δημιούργησε μια όμορφη ζωγραφιά με χρώματα και σχέδια.
Παιδί 3, 20	Ξεπέρασε τη διστακτικότητά του και συμμετείχε δραστήρια.

Δραστηριότητα 4^η : Κομποστοποίηση (ΟΡΓΑΝΙΚΑ ΑΠΟΒΛΗΤΑ)

«Πειραματιζόμαστε με τον δικό μας κομποστοποιητή στον κήπο μας».

Υλικά: οργανικά υλικά (φλούδες φρούτων και λαχανικών, καφέ , τσόφλια αυγού , σκόνη κανέλας, λίγο χώμα, υπολείμματα φυτών) σε εξωτερικό κάδο κομποστοποίησης.

Υλοποίηση δραστηριότητας: Η κομποστοποίηση είναι μια πρακτική δραστηριότητα και ένα αποτελεσματικό εργαλείο για τη διδασκαλία των παιδιών σχετικά με τη διαχείριση αποβλήτων και ευθυγραμμίζεται με τη φιλοσοφία της Montessori για τη φροντίδα του περιβάλλοντος αναπτύσσοντας πολύτιμες δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων που μπορούν να εφαρμόσουν σε πραγματικές καταστάσεις (Johnson, 2013). Τα παιδιά ήταν γεμάτα περιέργεια για το βιολίπασμα που θα προέκυπτε από την κομποστοποίηση με χρήση ως λίπασμα για τα λουλούδια του προαύλιου χώρου. Την επόμενη μέρα τα παιδιά φέρνουν λίγα από τα απορρίμματα του σπιτιού τους που δεν ρίχνουν στον κάδο της ανακύκλωσης και στους απλούς κάδους απορριμμάτων. Η συγκέντρωση των υλικών έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή του βιολιπάσματος.

Η καταγραφή ροής πραγματοποιήθηκε τη στιγμή που τα νήπια έριξαν και ανακάτεψαν τα οργανικά υλικά μέσα στο στον κάδο της κομποστοποίησης. Η συμμετοχή των παιδιών ήταν καθολική και όλα τα νήπια ήταν ενθουσιασμένα σε υψηλό βαθμό (βλ. **Πίνακα 11** και **Πίνακα 12**):

Πίνακας 11. Καταγραφή Συναισθημάτων

Συναισθήματα	
Παιδί 1 - 21	Ενθουσιασμένο και βρίσκει τη δράση διασκεδαστική.

Πίνακας 12. Επίτευξη Στόχων

Επιτεύγματα	
Παιδί 1 - 21	Ανακάτεψε τα οργανικά υλικά στον κάδο της κομποστοποίησης και προέκυψε <i>ομογενοποίηση.</i>

Δραστηριότητα 5^η : «ΣΠΟΡΟΧΑΡΤΟ»

(DIY Ανακυκλωμένο και οικολογικό χαρτί με σπόρους λουλουδιών)

Υλικά: Σπόροι, φόρμα για μπισκότα, κομμάτια ανακυκλωμένου χαρτιού (χρωματιστά, μονόχρωμα από εφημερίδα, χαρτοκιβώτια αυτών, χάρτινες σακούλες, χαρτομάντηλο) ή χαρτί υγείας (διπλό φύλλο), μικρό “καλούπι”/σήτα, νερό, λαδόκολλα.

Υλοποίηση δραστηριότητας: Συγκέντρωση ανακυκλώσιμου χαρτιού. Κόψιμο σε κομμάτια. Όσο μικρότερα είναι τα κομμάτια τόσο ιδανικότερη και ευκολότερη είναι η κατασκευή του σπορόχαρτου. Γίνεται ανάμειξη με ζεστό νερό μέχρι να γίνει ένας λείος πολτός. Ακολουθεί η ανάμειξη των σπόρων χωρίς συγκεκριμένη ποσότητα.. Στραγγίζεται ο πολτός χρησιμοποιώντας ένα σουρωτήρι με μικρές λεπτές τρύπες. Σε λαδόκολλα απλώνεται ο πολτός ή με τα χέρια ή με μια σπάτουλα ή με έναν πλάστη ομαδικά. Με ατομική επιλογή υπάρχει ελεύθερος σχηματισμός ή χρήση κουπάτ με διάφορα σχήματα. Χρήση του σφουγγαριού για να απορροφηθεί το περίσσιο νερό για καλύτερα αποτελέσματα. Τοποθέτηση χαρτιού στον ήλιο για να στεγνώσει. Η

καταγραφή ροής πραγματοποιείται όταν ο πολτός απλώνεται στη λαδόκολλα με τα χέρια ή με μια σπάτουλα ή με έναν πλάστη και επιλέγεται ο σχηματισμός του είτε ελεύθερος είτε με τη χρήση κουπάτ διαφορετικών σχημάτων (βλ. **Πίνακα 13** και **Πίνακα 14**):

Πίνακας 13. Καταγραφή Συναισθημάτων

Συναισθήματα	
<p>Παιδί 1,2,4,5,6,7,8,9,10,11,12, 13,14,15,16,17,18,19,21</p>	<p>Πολύ χαρούμενο, αγαπάει την καλλιέργεια σπόρων</p>
<p>Παιδί 3,20</p>	<p>Στην αρχή, ήταν διστακτικό γιατί δεν μπορούσε να αποφασίσει εάν το σπορόχαρτο του θα είναι ελεύθερου σχηματισμού ή με κουπάτ.</p>

Πίνακας 14. Επίτευξη Στόχων

Επιτεύγματα	
<p>Παιδί 1,2,4,5,6,7,8,9,10,11,12, 13,14,15,16,17,18,19,21</p>	<p>Δημιούργησε ένα σπορόχαρτο, ένα αυθεντικό έργο τέχνης.</p>
<p>Παιδί 3, 20</p>	<p>Με την ενίσχυση της νηπιαγωγού για ελεύθερη βούληση και πρωτοβουλία, το νήπιο αποφάσισε επιλέγοντας μόνο του, ξεπερνώντας τις δυσκολίες του.</p>

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, η έρευνα ροής του ερευνητή Mihaly Csikszentmihalyi ανοίγει πολλές δυνατότητες για την εφαρμογή της στην προσχολική εκπαίδευση. Η ροή είναι μια εμβληματική εμπειρία που μπορεί να ενισχύσει τη μάθηση και την ανάπτυξη των παιδιών και να βελτιώσει την εκπαιδευτική διαδικασία. Μερικά από τα κύρια συμπεράσματα που μπορούν να αναδειχθούν είναι η κατανόηση της ροής ως σημαντικό στοιχείο για την ανάπτυξη πιο αποδοτικών εκπαιδευτικών πρακτικών στο προσχολικό περιβάλλον και η χρήση της για την αξιολόγηση της ποιότητας της προσχολικής εκπαίδευσης και τη βελτίωση των εκπαιδευτικών πρακτικών. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να διευκολύνουν την εμφάνιση της ροής στα νήπια με τη σχεδίαση δραστηριοτήτων που αποτελούν πρόκληση, ενδιαφέρουσες και προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους.

Επιπρόσθετα, συμπεραίνεται ότι το έργο και η προσωπικότητα της Μοντεσσόρι δεν συγκροτούν μόνο ένα πολύ σημαντικό κομμάτι στην ιστορία της σύγχρονης προσχολικής αγωγής. Οι ιδέες της γίνονται έμπνευση και επιδρούν καταλυτικά στο κοινωνικό και ηθικό πνεύμα της εποχής. Οι πρακτικές που χρησιμοποιεί, ξεδιπλώνουν ένα άτομο με γνώσεις, δεξιότητες και συμπεριφορές που είναι σε θέση να υιοθετήσει ένα πιο βιώσιμο τρόπο με πρότυπα κατανάλωσης ώστε να συμβάλλουν σε ένα πιο πράσινο αύριο ως μελλοντικοί πολίτες με Πράσινη Κουλτούρα. Οι ιδέες του μοντεσσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας συνδυαστικά γίνονται έμπνευση και επιδρούν καταλυτικά στο κοινωνικό και ηθικό πνεύμα της εποχής και ευνοούν την ανάπτυξη της αυτοδιάθεσης, της αυτομόρφωσης, της δημιουργικότητας, της συνεργασίας, της αλληλεπίδρασης, της θετικής εικόνας των δυνατοτήτων του εαυτού τους και της θετικής στάσης προς τη μάθηση.

Οι δραστηριότητες που εφαρμόστηκαν με τη συνδρομή της ψυχολογικής έννοιας της ροής (flow) φαίνεται να προάγουν την ευτυχία των παιδιών. Κατά τη διάρκεια της ροής, τα παιδιά εμβαθύνουν στις δραστηριότητες τους, αισθάνονται αυτοκατευθυνόμενα και ζουν θετικές εμπειρίες. Οι εμπειρίες και οι πρακτικές αποτελούν θεμελιωτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης.

Από τις καταγραφές και από τα συνολικά δεδομένα που προέκυψαν, συμπεραίνουμε ότι η ροή παρατηρείται σε διαφορετική χρονική στιγμή σε κάθε παιδί με ανάλογη ένταση, γεγονός που οφείλεται στην προσωπικότητα, στον τρόπο

επεξεργασίας της πληροφορίας, στην ικανότητα συγκέντρωσης και στα κίνητρα. Λαμβάνεται ως σημαντικός παράμετρος ότι οι δεξιότητες στην προσχολική ηλικία βρίσκονται σε στάδιο επεξεργασίας,

Η αναλογία των παιδιών που χρειάστηκε ώθηση και μεγαλύτερη πρόκληση, ήταν μικρότερο σε σχέση με το σύνολο της τάξης. Σε αυτό το σημείο, ο ρόλος του καθοδηγητή ήταν σημαντικός. Όταν η συγκέντρωση στην επιτελούμενη δραστηριότητα βρίσκονταν σε σωστή ισορροπία με την αίσθηση του ελέγχου χωρίς τη σκέψη του χρόνου, το νήπιο βίωνε τη ροή, την πλήρη συγχώνευσή του με το περιβάλλον του με αποτέλεσμα την αίσθηση βαθύτατης απόλαυσης και ευτυχίας.

Η καταγραφή των συναισθημάτων και η αξιολόγησή τους κατά την διάρκεια των δραστηριοτήτων, συνέβαλε στη βελτίωση της εκπαίδευσης γιατί επέτρεπε να προσαρμοστούν οι δραστηριότητες ανάλογα ώστε να είναι πιο αποτελεσματικές. Οι ανάγκες και οι προτιμήσεις των παιδιών έγιναν πιο εμφανείς. Ήταν ξεκάθαρο να αναγνωριστεί πιο εύκολα σε κάθε παιδί τι του προκαλεί χαρά, ενδιαφέρον και ικανοποίηση. Οι δραστηριότητες προκάλεσαν τη διασκέδαση και την ενθουσιώδη συμμετοχή των παιδιών. Ο βαθμός καλλιέργειας των δεξιοτήτων των νηπίων επηρέαζε την εξέλιξη των δραστηριοτήτων χρονικά ή την ολοκλήρωση της δραστηριότητας.

Ολοκληρώνοντας την εβδομάδα και την αξιολόγηση, η δραστηριότητα που επιλέχθηκε από τα νήπια ως πρώτη επιλογή μεγαλύτερου ενθουσιασμού και ευχαρίστησης, ήταν η δραστηριότητα της κομποστοποίησης. Μετά από συζήτηση, αποφασίσαμε με τα παιδιά να προσέλθουν οι γονείς τους την επόμενη μέρα στην αυλή του νηπιαγωγείου και να επαναλάβουμε τη «δραστηριότητα της ευτυχίας», όπως την ονομάσαμε μαζί με τα παιδιά.

Συνοψίζοντας, η παρακολούθηση της ευεξίας και της προόδου των παιδιών είναι ένα σημαντικό εργαλείο για τους/τις εκπαιδευτές/τριες, καθώς τους επιτρέπει να διαμορφώνουν το περιβάλλον της προσχολικής αγωγής για το μέγιστο όφελος των παιδιών. Οι επιδιωκόμενοι στόχοι που πραγματοποιήθηκαν ήταν να προάγουν την Πράσινη Κουλτούρα και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των νηπίων μέσω του μοντεσοριανού συστήματος προκαλώντας τη ροή με την πρόκληση του ενδιαφέροντος των νηπίων στις δραστηριότητες που στοχεύουν να προσφέρουν αυθεντικές εμπειρίες. Τα νήπια κατανόησαν τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους που τους προκαλούν ευτυχία εξερευνώντας το φυσικό κόσμο. Σημαντικός στόχος που επιτεύχθηκε ήταν η ανάπτυξη της αυτοδιάθεσης, της αυτομόρφωσης και της δημιουργικότητας με αποτέλεσμα την καλλιέργεια των δεξιοτήτων και των στάσεων

διαμορφώνοντας μια θετική εικόνα των δυνατοτήτων του εαυτού τους με θετική στάση προς τη μάθηση. Ολοκληρώνοντας, οι επιμέρους στόχοι οι οποίοι επιτεύχθηκαν ήταν η διευθέτηση των συναισθημάτων τους ανάλογα με τα αποτελέσματα των ενεργειών τους αποτελώντας έναυσμα για βελτίωση καθώς επίσης και η συνεισφορά της συνεργασίας με τα υπόλοιπα νήπια γεγονός που συνέβαλε στην ανατροφοδότηση και στην αντιμετώπιση νέων αλλαγών με ατομική οργάνωση χωρίς την επιμέλεια της εκπαιδευτικού οδηγώντας εν τέλει στο συναίσθημα της ευτυχίας. Συνοψίζοντας τους παραπάνω στόχους διερευνήθηκε η ικανότητα των νηπίων να συγκεντρώνουν ποικίλα φυσικά υλικά από το τοπικό τους περιβάλλον χρησιμοποιώντας στρατηγικές μείωσης, επαναχρησιμοποίησης και ανακύκλωσης με ποιότητα.

Συγκεντρωτικά, συμπεραίνεται ότι η ροή αποτελεί σημαντικό στοιχείο για:

- i. Ανάπτυξη πιο αποδοτικών εκπαιδευτικών πρακτικών στο προσχολικό περιβάλλον.
- ii. Αξιολόγηση της ποιότητας της προσχολικής εκπαίδευσης.
- iii. Βελτίωση των εκπαιδευτικών πρακτικών.
- iv. Προάγεται η ευτυχία των παιδιών.
- v. Ζουν θετικές εμπειρίες. Οι εμπειρίες και οι πρακτικές αποτελούν θεμελιωτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας στο μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης.
- vi. Παρατηρείται σε διαφορετική χρονική στιγμή, σε κάθε παιδί, με ανάλογη ένταση.
- vii. Μικρότερη αναλογία παιδιών χρειάστηκε ώθηση και μεγαλύτερη πρόκληση σε σχέση με το σύνολο της τάξης. Σημαντικός ο ρόλος του καθοδηγητή.
- viii. Η καταγραφή των συναισθημάτων και η αξιολόγησή τους κατά την διάρκεια των δραστηριοτήτων, συνέβαλε στη βελτίωση της εκπαίδευσης. Η έρευνα ροής αποτελεί σημαντικό εργαλείο ενθάρρυνσης επιπροσθέτων δραστηριοτήτων στο καθημερινό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου.

Η έρευνα διεξάχθηκε με την επίτευξη ενός ικανοποιητικού ποσοστού των στόχων εξαιτίας της σωστής οργάνωσης και προετοιμασίας των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων μέσα σε ένα ευχάριστο σχολικό κλίμα συνεργασίας.

Συμπεραίνεται λοιπόν, ότι η έρευνα ροής στην προσχολική εκπαίδευση, σε συνδυασμό με το μοντεσσοριανό σύστημα και την Πράσινη Κουλτούρα, προσφέρουν ένα ισχυρό πλαίσιο για την ανάπτυξη των παιδιών, ενθαρρύνοντας την ευτυχία, την

αυτοκατεύθυνση και την ευαισθητοποίησή τους. Αυτή η συνδυαστική εναλλακτική προσέγγιση επιτρέπει στα παιδιά να ανακαλύπτουν τον κόσμο γύρω τους με θετικό πρόσημο και να αναπτύσσουν δεξιότητες που θα τους ωφελήσουν σε όλη τους τη ζωή.

Συζήτηση

Κατά την εξέλιξη της εργασίας, δημιουργήθηκαν ερωτήματα ως προς την σύμπτυξη, την ομαλή λειτουργία και την εναρμόνιση των εννοιών της Πράσινης Κουλτούρας και του μοντεσοριανού συστήματος στην προσχολική αγωγή μέσω της έρευνας ροής στα ελληνικά δεδομένα. Οι προβληματισμοί και οι σκέψεις που αναδείχθηκαν ήταν οι εξής: Πώς μπορεί η Πράσινη Κουλτούρα να ενσωματωθεί, να ζυμωθεί και να χτιστεί στην προσχολική αγωγή όταν η προσπάθεια δεν είναι συλλογική και οι παράγοντες (κοινωνικοί, οικογενειακοί) «απουσιάζουν»;

Οι σκέψεις αυτές υποστηρίχθηκαν μέσω της έρευνας ροής που πραγματοποιήθηκε στο νηπιαγωγείο. Το νηπιαγωγείο είναι η μικρογραφία της κοινωνίας μας και αποτελεί ένα μικρό δείγμα για το πόσο θετικά μπορεί να λειτουργήσει ο συνδυασμός των παραπάνω εκπαιδευτικών προσεγγίσεων. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να διδάξουν στα παιδιά σχετικά με τη φύση, τη βιοποικιλότητα, την αειφορία και τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος, οργανώνοντας δραστηριότητες στον κήπο, στη φύση όπως πεζοπορίες, εξορμήσεις στα δάση και δράσεις που σχετίζονται με την ανακύκλωση και τη μείωση των απορριμμάτων προκειμένου να ενθαρρύνουν την επαφή των παιδιών με το φυσικό περιβάλλον.

Για να συλλειτουργήσουν όμως οι εκπαιδευτικές προσεγγίσεις, το νηπιαγωγείο είναι αναγκαίο να διαθέτει πράσινους χώρους με ποικιλία φυσικών υλικών που ενθαρρύνουν την εξερεύνηση και τη δημιουργία. Το φυσικό περιβάλλον πρέπει να είναι ασφαλές και ενδιαφέρον, με χώρους για δραστηριότητες όπως παιχνίδια στη φύση, κήπους και χώρους για δημιουργική δραστηριότητα.

Τα προγράμματα και οι δραστηριότητες τα οποία σχεδιάζονται στο νηπιαγωγείο είναι ευνοϊκότερα και πιο εποικοδομητικά όταν προσαρμόζονται στα επίπεδα ετοιμότητας του κάθε παιδιού., όπως τονίζεται στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. (2023). Είναι απαραίτητο να δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε τα νήπια να είναι ανοιχτά σε ερωτήσεις και σε προβληματισμούς, να ρωτούν, να σκέπτονται και να λύνουν προβλήματα.

Επίσης, το πρόγραμμα σπουδών του σύγχρονου νηπιαγωγείου σήμερα θεωρείται αρκετά επιβαρυνμένο με διάφορες δραστηριότητες. Οι νηπιαγωγοί διστάζουν πιθανόν να προσθέσουν στο πρόγραμμά τους εξειδικευμένες δραστηριότητες, κρίνοντας αφενός ότι δεν είναι σε θέση να ανταπεξέλθουν οι ίδιοι/ιες ή τα νήπια, αφετέρου για να μην πολλαπλασιάσουν τις υποχρεώσεις των νηπίων. Η συγκεκριμένη δυσκολία μπορεί να ξεπεραστεί με τη χρήση της έρευνας ροής που χρησιμοποιήθηκε καθώς αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο ενθάρρυνσης επιπροσθέτων δραστηριοτήτων στο καθημερινό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου. Η μουσική, το θεατρικό παιχνίδι, η ζωγραφική και γενικότερα οι τέχνες αποτελούν μαθησιακές πρακτικές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην προσχολική εκπαίδευση για την προώθηση της ροής και της συναισθηματικής αντίδρασης των παιδιών. Όταν δίνονται περισσότερες ευκαιρίες για μάθηση με ποικίλα μέσα μαθησιακών πρακτικών οδηγούμαστε στην αισθητική απόλαυση, στη συναισθηματική ανάπτυξη των νηπίων, στη γνωριμία της κουλτούρας του «άλλου», στην ευαισθητοποίηση και στον αλληλοσεβασμό (Αργυρίου Μαρία, 2020). Αναπόφευκτα, καλλιεργούνται δεξιότητες κριτικής σκέψης και δημιουργικότητας όπως η μουσική η οποία «ξυπνάει» την ικανότητα έκφρασης συναισθημάτων και ανάπτυξης κοινωνικών επαφών. Ένας κρίσιμος παράγοντας στη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας ώστε να επέλθει η επίτευξη καλύτερων αποτελεσμάτων μάθησης είναι η συνεχής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται συνεχή επιμόρφωση για να ενημερώνονται για τις νέες εκπαιδευτικές μεθόδους, τα εργαλεία και τις πρακτικές καθώς και για να αναβαθμίζουν τις δεξιότητές τους βοηθώντας έτσι στη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης..

Συνοψίζοντας, η Πράσινη Κουλτούρα στο μοντεσοριανό σύστημα εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή μπορούν να συνδυαστούν με την έρευνα ροής καθώς προσφέρουν ένα πλούσιο και εμπνευσμένο περιβάλλον για την ανάπτυξη των παιδιών. Η συνδυαστική προσέγγισή τους επιτρέπει στα παιδιά να συνδεθούν με τη φύση, να εξερευνούν, να αναπτύσσονται και να ευημερούν, ενώ ταυτόχρονα βασίζεται στις αξίες και στον πολιτισμό της ελληνικής κοινωνίας, ενσωματώνοντας στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού και της ιστορίας στην καθημερινή τους εκπαίδευση και στην εξέλιξή τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: «Ακαδημίες του GreenComp».....	39
Πίνακας 2: «Λογότυπα Κ.Π.Ε, ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ, Ε.Κ.Π.Α».....	40
Πίνακας 3: «Διαφορές στο μοντεσσοριανό σύστημα και τη Πράσινη Κουλτούρα σε σχέση με την παραδοσιακή εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο» (Πετρογιάννη, 2024).....	57
Πίνακας 4: «Μέσα υλοποίησης πρακτικών σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο Μοντεσσοριανό Σύστημα Εκπαίδευσης».....	67
Πίνακας 5: «Καταγραφή Συναισθημάτων, Δραστηριότητα 1 ^η ».....	87
Πίνακας 6: «Επίτευξης Στόχων, Δραστηριότητα 1 ^η ».....	87
Πίνακας 7: «Καταγραφή Συναισθημάτων, Δραστηριότητα 2 ^η ».....	91
Πίνακας 8: «Επίτευξης Στόχων, Δραστηριότητα 2 ^η ».....	91
Πίνακας 9: «Καταγραφή Συναισθημάτων, Δραστηριότητα 3 ^η ».....	92
Πίνακας 10: «Επίτευξης Στόχων, Δραστηριότητα 3 ^η ».....	92
Πίνακας 11: «Καταγραφή Συναισθημάτων, Δραστηριότητα 4 ^η ».....	93
Πίνακας 12: «Επίτευξης Στόχων, Δραστηριότητα 4 ^η ».....	93
Πίνακας 13: «Καταγραφή Συναισθημάτων, Δραστηριότητα 5 ^η ».....	95
Πίνακας 14: «Επίτευξης Στόχων, Δραστηριότητα 5 ^η ».....	95

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 1 , Εκπαιδευτικές πρακτικές καλλιέργειας της Πράσινης Κουλτούρας (Πετρογιάννη, 2024).....	37
Σχήμα 2 , Αρχές της Πράσινη Κουλτούρα (Πετρογιάννη, 2024).....	41
Σχήμα 3 , Εκπαιδευτικοί στόχοι της Πράσινης Κουλτούρας (Πετρογιάννη, 2024).....	42
Σχήμα 4 , Οι αρχές του μοντεσοριανού συστήματος και της Πράσινης Κουλτούρας ως ενισχυτικές εναλλακτικές παιδαγωγικές μέθοδοι της εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο (Πετρογιάννη, 2024).....	53
Σχήμα 5 , Πρακτικές σχεδιασμού και ανάπτυξης περιβαλλοντικών ζητημάτων για την εκπαίδευση με πράσινο αποτύπωμα στο μοντεσοριανό σύστημα εκπαίδευσης(Πετρογιάννη, 2024).....	66
Σχήμα 6 , Σύνδεση μη τυπικής εκπαίδευσης με την Πράσινη Κουλτούρα στο Μοντεσοριανό Σύστημα εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή (Πετρογιάννη, 2024).....	71
Σχήμα 7 , Διασκευή από Csikszentmihalyi (1988: 74). <i>Optimal Experience Μοντέλο «FLOW»</i>	82
Σχήμα 8 , Διασκευή από τον Csikszentmihalyi & Csikszentmihalyi (1988). <i>Το Μοντέλο Ροής Τεσσάρων Καναλιών. The four-channel flow model applied to Experience Sampling Method</i>	83
Σχήμα 9 , Csikszentmihalyi (1988: 185). <i>Η Συστηματική Αξιολόγηση της Ροής στην Καθημερινή Εμπειρία με όρους 8 αναλογιών πρόκλησης</i>	84
Σχήμα 10 , Η έρευνα ροής στο Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση (Πετρογιάννη, 2024).....	87
Σχήμα 11 , Διάγραμμα Ροής 1.....	90

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Δραστηριότητα 1 ^η :.....	88
Δραστηριότητα 2 ^η :.....	91
Δραστηριότητα 3 ^η :.....	92
Δραστηριότητα 4 ^η :.....	93
Δραστηριότητα 5 ^η :.....	94

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

1^η Δραστηριότητα: «Μια ηχοϊστορία στη φύση»

2^η Δραστηριότητα: «Συναισθήματα με φαντασία»

3^η Δραστηριότητα: «Σλάλομ στο αλατόδεντρο»

4^η Δραστηριότητα: «Κομπόστ στον κήπο μας»

5^η Δραστηριότητα: «Σπορόχαρτο :Φύτεψέ το»

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αθανασίου, Ε., & Χριστοδούλου, Χ. (2019). Πόλη υπό κατασκευή - σχέδια διαδικασίες και πρακτικές για το χώρο της Θεσσαλονίκης. Στο Τ. Α. Νότου (Επιμ.), *Πόλη υπό κατασκευή - σχέδια διαδικασίες και πρακτικές για το χώρο της Θεσσαλονίκης* (σ. 470). Θεσσαλονίκη: University studio press. Ανάκτηση από https://www.academia.edu/41492793/South_eastern_Europe_in_front_of_a_common_planning
- Αργυρίου Μαρία, Κ. Α. (2020). Σχεδιάζοντας τη Διδακτική, την Επιμόρφωση και την Επαγγελματική Κατάρτιση των Εκπαιδευτικών Ειδικοτήτων. Τόμος Β' . *7ο Επιστημονικό Συνέδριο Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε* (σ. 376). Αθήνα: Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε, Ε.Ε.Μ.Α.Π.Ε.
- Αργυρίου, Μ. (2016). *Η διαμόρφωση της επαγγελματικής κουλτούρας και της κουλτούρας της Πράξης για τις/τους εκπαιδευτικούς Μουσικής Αγωγής : Απόψεις των εκπαιδευτικών για τη συμβολή των Σχολικών Εγχειριδίων της Μουσικής Αγωγής Α & Β' Δημοτικού*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού.
- Αργυρίου, Μ. (2021 2η Έκδοση). *Εφαρμοσμένη Μουσική Παιδαγωγική: Το πλαίσιο και ο σχεδιασμός διδασκαλίας για την Προσχολική και Πρωτοσχολική Αγωγή*. Θεσ/κη: Εκδόσεις Δίσηγμα
- Αργυρίου, Μ. (2021 2η Έκδοση). *Εφαρμοσμένη Μουσική Παιδαγωγική: Το πλαίσιο*
- Αργυρίου, Μ. (2023). Η Αισθητική Μουσική Εκπαίδευση με επίκεντρο την Οικολογία ως θεμέλιο της κουλτούρας για μία Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ένα παράδειγμα διεθνούς εμπειρίας. Στο Β. Παπαβασιλείου κ.ά. (επιμ.), *Προκλήσεις και κρίσεις: Ενέργεια, Επισιτισμός, Πανδημίες, κάτι άλλο, τι*; Αθήνα: Εκδόσεις Διάδραση
- Αργυρίου, Μ. (2023). Η Αισθητική Μουσική Εκπαίδευση με επίκεντρο την Οικολογία ως θεμέλιο της κουλτούρας για μία Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ένα παράδειγμα διεθνούς εμπειρίας. Στο Β. Παπαβασιλείου κ.ά. (επιμ.), *Προκλήσεις και κρίσεις: Ενέργεια, Επισιτισμός, Πανδημίες, κάτι άλλο, τι*; Αθήνα: Εκδόσεις Διάδραση

- Αργυρίου, Μ., & Ταψής, Ν. (2023). *Ευέλκτα Περιβάλλοντα Μάθησης και Πρακτικές. Η συνεισφορά τους στην επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Εκδόσεις Δίσηγμα
- Γκότοβος, Α. (1983). *Η ποιοτική έρευνα στις Επιστήμες της Αγωγής, Δωδώνη* (Τόμ. 12). Ιωάννινα: Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
- Ζαχαρίου, Α. &. (2006, Δεκεμβρίου 15-17). Προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και η συμβολή τους στην εκπαίδευση και την αειφόρο ανάπτυξη και ο σχεδιασμός διδασκαλίας για την Προσχολική και Πρωτοσχολική Αγωγή. 2ο Συνέδριο Προγραμμάτων Σ.Π.Π.Ε. *Πύλη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Θεσ/κη: Εκδόσεις Δίσηγμα
- Καλαβάσης, Φ. (2016). *Εισαγωγή: Συστημική Ανάπτυξη Εκπαιδευτικών Μονάδων. Τεχνολογική και Παιδαγωγική Συνύφανση. Στο Α. Κοντάκος, Φρ. Καλαβάσης. Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, «Συστημική Ανάπτυξη Εκπαιδευτικών Μονάδων: Τεχνολογική και Παιδαγωγική Συνύφανση* (Τόμ. 8). Αθήνα: Διάδραση.
- Καρούντζου, Γ., & Χαβρεδάκη, Α. (2006). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Παιδαγωγικές προσεγγίσεις με κοινά χαρακτηριστικά*. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ, ΤΕΠΑΕΣ, ΑΘΗΝΑ.
- Κάτσιου-Ζαφρανά, Μ. (2018). *Εγκέφαλος και Εκπαίδευση. Θεσσαλονίκη*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κούσουλας, Γ. (2008). *Προσέγγιση στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών/ Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας/Ομάδα Περιβάλλοντος*. ΕΚΚΕ. Ε. Διαθέσιμο στον Ιστότοπο του ΕΚΚΕ. Ανάκτηση από <http://www.ekke.gr/estia/Inteduc/KousoulasEnvEduApr.pdf>
- Κρίθαρη, Σ., & Αργυρίου, Μ. (2021). Το σύστημα Montessori ως πλαίσιο για τη διάδραση μουσικού εκπαιδευτικού υλικού και νηπίου. *Μουσική Σε Πρώτη Βαθμίδα*, 19(2), 71-91.
- Μοντεσσόρι, Μ. (1980). *Πρακτικός Οδηγός στη μέθοδο μου. Η καθημερινή εφαρμογή των ιδεών που άλλαξε την πορεία των παιδαγωγικών αντιλήψεων*. Αθήνα: Γλάρος.
- Μοντεσσόρι, Μ. (1981). *Εκπαίδευση για έναν καινούριο κόσμο*. (Μ. Λώμη, Μεταφρ.) Αθήνα: Γλάρος.

- Ξανθάκου, Γ. (2012). *Δημιουργικότητα και καινοτομία στο σχολείο και την κοινωνία*. Αθήνα: Διάδραση.
- Παπαβασιλείου, Β., (2011). *Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στις επιστήμες της αγωγής*. Έκδοση: Πεδίο
- Παπαδημητρίου, Β. (2002). *Η χρήση του περιβάλλοντος στην εκπαιδευτική διαδικασία και οι «πρακτικές θεωρίες» των εκπαιδευτικών Στο: Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής (Επ.: Γ. Μπαγάκης)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπαναστασίου Δ., Α. Β. (2019). Η προώθηση της δημιουργικότητας των μαθητών μέσω τριών παιδαγωγικών μεθόδων: Montessori, Waldorf, Reggio Emilia. Στο Π. Σ. Εκπαίδευσης (Επιμ.). 1, σσ. 1002–1022. Αθήνα: ΕΚΠΑ. doi:<https://doi.org/10.12681/edusc.1703>
- Σεριγιάννη, Χ., & Καρακασίδου, Ε. (2011). *Ψυχολογική ροή*. Στο Α. Σταλίκας & Π. Μυτσκίδου (επιμ.), *Εισαγωγή στην Θετική Ψυχολογία*. Αθήνα: Τόπος .
- Στάμου, Α. & Custodero, L.A. (2007). Flow experience seminars as catalyst for discovery: Greek music teacher identity and pedagogical change. 5ο Συνέδριο της Ελληνικής Ένωσης για την Μουσική Εκπαίδευση.
- Στάμου, Α. & Custodero, L.A. (2009). Αναζητώντας ένα «άλλο» μάθημα μουσικής: Η μελέτη της Εμπειρίας ροής στην Ελλάδα. Στο Μ. Αργυρίου (2009). *Μουσική Παιδαγωγική στον 21ο αιώνα: Προκλήσεις, προβλήματα, προοπτικές*. Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή, 20-22 Απριλίου 2007 – Πλήρη κείμενα Α΄ τόμος. Αθήνα: ΕΕΜΑΠ.
- Τίγκας, Ι., & Φλογαΐτη, Ε. (2019). Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική για τη μετάβαση από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη. *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφορία*. doi:[10.12681/ees.19550](https://doi.org/10.12681/ees.19550)
- Τρικαλίτη, Α. (2016). *Αειφόροελληνικόσχολείο. Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στην επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*. ejournals, 1, 125-129. doi:<https://doi.org/10.12681/dial.8>
- Τσαμπούκου- Σκαναβή, Κ. (2004). *Περιβάλλον και επικοινωνία: Δικαίωμα στην Επιλογή*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Υπηρεσία Εκδόσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2022, 01 12). *Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. doi:[10.2760/374453](https://doi.org/10.2760/374453)

- Χαραλάμπους , Ν., & Γεωργιάς , Δ. (2020). Συνεργατική μάθηση, σχολική ικανότητα και επίδοση. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 2(2), 146–164. doi: https://doi.org/10.12681/psy_hps.24157
- Χατζηδήμου, Δ. (2010). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Συμβολή στη διάχυση της παιδαγωγικής σκέψης* (Τόμ. 1). Κυριακίδη Αφοί Α.Ε.

Ξένη βιβλιογραφία

- Abbas , J., & Dogan, E. (2022, Απρίλιος 12). The impacts of organizational green culture and corporate social responsibility on employees' responsible behaviour towards the society. *Environmental Science and Pollution Research*(29). doi:10.1007/s11356-022-20072-w
- Abbas, J., & Pan, C. (2022, September 15). Interplay between corporate social responsibility and organizational green culture and their role in employees' responsible behavior towards the environment and society. *Journal of Cleaner Production*(366). doi:10.1016/j.jclepro.2022.132878
- Abbas, J., & Safdar, M. (2022, October–December). Achieving green innovation and sustainable development goals through green knowledge management: Moderating role of organizational green culture. *Journal of Innovation & Knowledge*, 7(4). doi:10.1016/j.jik.2022.100272
- Amus, G. (2013). *An alternative journey into forest kindergartens and Reggio Emilia approach*. Ανάκτηση από ACADEMIA: https://www.academia.edu/4520808/An_alternative_journey_into_forest_kindergartens_and_the_Reggio_Emilia_approach
- Armstrong, T. (1999). Strategies to empower, not control, kids labeled ADD/ADHD. 3, 1-22.
- Asyari, A. (2024). Students' Perceptions and Attitudes toward Learning Based on Learning Management System: A Future Recommendation on Blended Learning Design. *Journal of Education and Instruction*, 14(2), 78-85. doi:10.47750/pegegog.14.02.09
- Azha, A., & Yang, K. (2021). Examining the Influence of Transformational Leadership and Green Culture on Pro-Environmental Behaviors: Empirical Evidence From Florida City Governments. . *Review of Public Personnel Administration*, 42(4), σσ. 738-759. doi:10.1177/0734371X211027347

- Bahatæg, R. (2010). *How the use of Montessori sensorial material supports children's creative problem solving in the pre-school classroom*. Ανάκτηση από <https://eprints.soton.ac.uk/193317/>
- Behar, L. (1977). The preschool behaviour questionnaire. *Journal of abnormal child psychology*, 5(3), 265-274.
- Bertolino, F. &. (2021). The Pedagogy of Nature according to Maria Montessori. *Ricerche Di Pedagogia E Didattica. Journal of Theories and Research in Education*, 16(2), 133–147. doi:<https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/12192>
- Blair, D. (2009). The child in the garden: An evaluative review of the benefits of school gardening. *Journal of Environmental Education. Journal of Environmental Education*, 40(2), 15-38. Ανάκτηση από https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/34780/1/Shibley_Chris_UROP_Poster_Final.pdf
- Blanchard, P., & Buchanan, T. (2012, July 25). Environmental stewardship in earlyChildhood. 232-238. doi:<https://doi.org/10.1080/00094056.2011.10523184>
- Buyuktaskapu, S. (2012). Montessori Approach and Science Education in Pre-school. *TUBAV Journal of Science*, 5(3), 19-25.
- Byrne, J., Hughes, K., & Rickerson, W. (2007, September). American policy conflict in the greenhouse: Divergent trends in federal, regional, state, and local green energy and climate change policy. *Energy Policy*, 35(9), σσ. 4555-4573. doi:10.1016/j.enpol.2007.02.028
- Carson, R. (2002). *Silent Spring*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Cooper, G. (1994). The Role of Outdoor Education in Education for the 21st Century. *Journal of Adventure Education and Outdoor Leadership*, 11(2), 9-12.
- Corney, G., & Reid, A. (2007). Student Teachers' Learning about Subject Matter and Pedagogy in Education for Sustainable Development. *Environmental Education Research*, 13(1), 33-54.
- Csikszentmihalyi, M., & Larson, R. (1987). Validity and reliability of the experience-sampling method. *The journal of nervous and mental disease*, 175(1), 526-533. doi:10.1097/00005053-198709000-00004
- Csikszentmihalyi, M. & Csikszentmihalyi, I. S. (1988). *Optimal experience: Psychological studies of flow in consciousness*. New York: Cambridge University Press.

- Csikszentmihalyi, M. & Csikszentmihalyi, I. S. (1988). *Optimal experience: Psychological studies of flow in consciousness*. New York: Cambridge University Press.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow The Psychology of Optimal Experience*. HarperCollins e-books.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: the psychology of optimal experience*. New York: Harper & Row.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: the psychology of optimal experience*. New York: Harper & Row.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow: Psychology of engagement in everyday life*. New York: Basic Books.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow: Psychology of engagement in everyday life*. New York: Basic Books.
- Curry, C., & Cowper, R. (2022). Getting out of the classroom and into nature: A systematic review of nature-specific outdoor learning on school children's learning and development. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.877058>
- Curry, C., & Cowper, R. (2022). Getting out of the classroom and into nature: A
- Custodero, L. A. (1998). Observing flow in young children's music learning. *General Music Today*, 12 (1), 21-27.
- Custodero, L. A. (1998). Observing flow in young children's music learning. *General Music Today*, 12 (1), 21-27.
- Custodero, L. A. (1999) Constructing musical understandings: The flow-cognition Interface. *Bulletin for the Council of Research in Music Education*, 142, 79-80.
- Custodero, L. A. (1999) Constructing musical understandings: The flow-cognitionInterface. *Bulletin for the Council of Research in Music Education*, 142, 79-80.
- Custodero, L. A. (2000). Through the [modern day] looking glass: Children's reflections on meaning and identity in their preschool music lesson experiences. Paper presented at the International Society for Music Education Early Childhood Commission Seminar, "Music Within Each Child", Kingston, Ontario.
- Custodero, L. A. (2000). Through the [modern day] looking glass: Children's reflections on meaning and identity in their preschool music lesson experiences.

- Paper presented at the International Society for Music Education Early Childhood Commission Seminar, “Music Within Each Child”, Kingston, Ontario.
- Custodero, L. A. (2002). Seeking challenge, finding skill: Flow experience and music Education. *Arts Education, Policy Review*, 103 (3), 3-9.
- Custodero, L. A. (2002). Seeking challenge, finding skill: Flow experience and music Education. *Arts Education, Policy Review*, 103 (3), 3-9.
- Custodero, L.A. & Stamou, L. (2006). Engaging classrooms: Flow indicators as tools for pedagogical transformation. Alma Mater Studiorum University of Bologna.
- Custodero, L.A. & Stamou, L. (2006). Engaging classrooms: Flow indicators as tools for pedagogical transformation. Alma Mater Studiorum University of Bologna.
- Custodero, L.A. (2005). Observable indicators of flow experience: A developmental perspective on musical engagement in young children from infancy to school age. Columbia University, New York, USA.
- Custodero, L.A. (2005). Observable indicators of flow experience: A developmental perspective on musical engagement in young children from infancy to school age. Columbia University, New York, USA.
- David, Lindenmayer, Clark, Lacy & Thomas. (1993, November). Population viability analysis as a tool in wildlife conservation policy: With reference to Australia. *Environmental Management*, 17, 745–758. doi:10.1007/BF02393895
- Davis, J. (1998, December). Young Children, Environmental Education, and the Future. *Early Childhood Education Journal*, 26, 117–123. doi:<https://doi.org/10.1023/A:1022911631454>
- Diame, M. (2024). *Traditional Values and Local Community in the Formal Educational System in Senegal*. New York: Routledge.
- Eden, S. (2006, May 23). Greenpeace. *New Political Economy*, 9(4), 595-610.
- England, E., & Eriksson, E. (2020). A Multiple Case Study of the Planning Processes for. *CHALMERS UNIVERSITY OF TECHNOLOGY*. Sweden: Gothenburg,.
Ανάκτηση από <https://odr.chalmers.se/server/api/core/bitstreams/091c3f78-7c2b-462b-a0f1-312543ae3dbe/content>
- Ernst, J. &. (2011). Evaluating the Effects of Environmental Education Programming on Connectedness to Nature. *Environmental Education Research*. 17(5), 577-598.

- EUR-Lex. (2000). *URBAN* . Ανάκτηση από Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης; <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/urban-ii.html>
- Fien, J. (2015, June 23). A Letter from the Future: UNESCO and the Decade of Education for Sustainable Development. *Australian Journal of Environmental Education*, 22(1), 63 - 70. doi:10.1017/S081406260000166X
- Filiz Ünser, A. Ü. (2023). An investigation of the views of preschool teachers participating in the 'Forest teaches, I discover' project carried out within the scope of Tübitak 4004 on nature education. *International Journal of Scholars in Education*, 6(1), 18-34. doi: <https://doi.org/10.52134/ueader.1211701>
- Frey, K. (2010). *Η «Μέθοδος Project»*. Μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως Θεωρία και Πράξη. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Gelter, H. (2000, 01 01). Friluftsliv: The Scandinavian Philosophy of Outdoor Life. *Journal of Environmental Education*, 5(1).
- Grazzini, C. (2013). Maria Montessori's Cosmic Vision, Cosmic Plan, and Cosmic Education. *NAMTA Journal*, 38, 107–116.
- Grazzini, C. (2013). Maria Montessori's Cosmic Vision, Cosmic Plan, and Cosmic Education. *NAMTA Journal*, 38, 107–116.
- Guttek, G. (2004). *The Montessori method: The origins of an educational innovation: Including an abridged and annotated edition of Maria Montessori's the Montessorimethod*. Rowman & Littlefield .
- Hachey, A. &. (2012). Creatures in the Classroom: Including Insects and Small. *Young Children*, 67(2), 38-42.
- Hanscom, A. (2016). *Balanced and barefoot*. . Oakland, CA: New Harbinger Publications, Inc.
- Hudson, S. (2001, April). Challenges for Environmental Education: Issues and Ideas for the 21st Century. *BioScience*, 51(4). doi:10.1641/0006-3568(2001)051[0283:CFEEIA]2.0.CO;2
- Illeris, K. (2016). *Ο τρόπος που μαθαίνουμε. Οι πολλαπλές διαστάσεις στις μάθησης στην τυπική και άτυπη μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Isaacs, B. (2007). *Bringing the Montessori approach to your early years practice*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Katsaprakakis , D., & Proka , A. (2022, Αύγουστος 18). Greek Islands' Energy Transition: From Lighthouse Projects to the Emergence of Energy Communities. *Energies* 2022,, 15(16), 20-21. doi:doi.org/10.3390/en15165996

- Kjellberg, H. (2008, June 1). Market practices and over-consumption. *Routledge*, 11(2), 151–167. doi:10.1080.10253860802033688
- Klein, N. (2014). *To This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*. Simon & Schuster.
- Lancet Commission. (2022, JUNE 17). Pollution and health: a progress update. *Lancet Planetary Health*, 6(6), σσ. 535-547. doi:10.1016/S2542-5196(22)00090-0
- Lazlo, I. (2013, September). Cooperative learning in the kindergarten. *Euromentor Journal*, 4(3), 98-104.
- Lewis, E., & Baudains, C. (2007, June). Whole systems thinking: education for sustainability at a Montessori school. *ELINGANA-Journal of the Victorian Association for Environmental Education*, 30(1), 9-11.
- Louv, R. (2008). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. (updated ed.) Chapel Hill.
- Marshall, C. (2017). Montessori education: a review of the evidence base. *PMC Disclaimer*, 2(11). doi:10.1038/s41539-017-0012-7
- Massimini, F., & Carli, M. (1988). *The systematic assessment of flow in daily experience*. In M. Csikszentmihalyi & I. S. Csikszentmihalyi (Eds.), *Optimal experience: Psychological studies of flow in consciousness*. Cambridge University Press.
- Mckeown, R., & Hopkins, C. (2003, February 1). Defusing the worry. *Environmental Education . Environmental Education Research*.
- Montessori, M. (1912). *The Montessori method*. New York: Frederick A. Stokes Company.
- Montessori, M., & Lane, H. (2018). *Education and peace*. Montessori-Pierson Publishing Company.
- Montessori, M., & Lane, H. (2018). *Education and peace*. Montessori-Pierson Publishing Company.
- Munoz, S. (2009). *Children in the outdoors*. *Sustainable Development Research Centre*. Scotland: Horizon .
- Nabhan, G. (1977). *Cultures of Habitat: On Nature, Culture, and Story*. Frederick, MD, U.S.A: Counterpoint.
- Nakamura, J., & Csikszentmihalyi, M. (2014). The Concept of Flow. In Flow and the foundations of Positive Psychology. *Psychology*, 9(4), 239-263. doi:https://doi.org/10.1007/978-94-017-9088-8_16

- Ozgen, Z. (2023). Nature-based Education in the light of Montessori philosophy: meanings, principles and practices. *European Journal of Alternative Education Studies*, 8(1), 134-144. doi:<http://dx.doi.org/10.46827/ejae.v8i1.4670>
- Plevyak, L., & Mayfield, A. (2010). *Environmental education within early childhood*. In Bodzin, A.B., Klein, B.S., & Weaver, S. (Eds.), *The Inclusion of environmental education in science teacher education*. USA: Springer.
- Pliogou, V., & Karakatsani, D. (2022). *Active citizenship and educational strategies in Social and Political Education in Greek Primary School*. In Katsillis, M. I. & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (Eds.), *Young People's Citizenship and Education: Building Collaborations in Communities* (ISBN: 978-1-3999-4393-2 εκδ.). Children's Identity and Citizenship European Association.
- Plumwood, V. (2003). Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason. *Human Ecology Review*, 10(1), σσ. 77,78.
- Pooley, J., & O'Connor, M. (2000, September). Environmental education and attitudes: Feelings and beliefs are what's needed. *Environment and Behavior (EAB)*, 32(5). doi:10.1177/0013916500325007
- Raj, A. (2019). Soil for Sustainable Environment and Ecosystems Management. Στο A. Raj, M. Jhariya, D. Yadav, & A. Banerjee, *Sustainable Agriculture, Forest and Environmental Management* (σσ. 189–221). Singapore: Springer. doi:10.1007/978-981-13-6830-1_6
- Rathunde, K. (2009). *Montessori and Embodied Education*. New York: Palgrave Macmillan. doi:https://doi.org/10.1057/9780230618367_11
- Rawashdeh, A. (2018, July 16). The impact of green human resource management on organizational environmental performance in Jordanian health service organizations. *Management Science Letters*, 8(10), σσ. 1049-1058.
- Rhodes, C. (2015, 2015). Permaculture: regenerative – not merely sustainable. *Science Progress*, 98(4), 403–412. doi:10.3184/003685015X14467291596242
- Richard, M., & Deci, E. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Elsevier Contemporary Educational Psychology*, 61. doi:<https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>
- Roseann, S., Rachel, D., & Arbesm, M. (2018, January/February). Efficacy of Occupational Therapy Using Ayres Sensory Integration, A Systematic Review.

- The American Journal of Occupational Therapy*, 71(1).
doi:10.5014/ajot.2018.028431
- Roth, A.-C., & Månsson, A. (2011). Individual development plans from a critical didactic perspective: Focusing on Montessori and Reggio Emilia profiled preschools in Sweden. *Journal of Early Childhood Research*, 9(3), 1–15.
doi:10.1177/1476718X10389148
- Russell, M. H. (2014). *Connecting children to nature in a Montessori primary environment*. (Unpublished master's thesis) University of Wisconsin – River Falls.
- Sabrekov, M. S. (2020). Education Situation as the Source of the Green Culture of the School in the Process Ecostino-Ecestic Education. *Contemporary Problems of Science and Education*(No. 3). Ανάκτηση από <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=29787>
- Shonkoff, J. P. & Phillips, D. A. (Eds). (2000). From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development. Washington, DC: National Academy Press.
- Shonkoff, J. P. & Phillips, D. A. (Eds). (2000). From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development. Washington, DC: National Academy Press.
- Skinner, E., & Chi, U. (2012). Intrinsic Motivation and Engagement as "Active Ingredients" in Garden-Based Education: Examining Models and Measures Derived from Self-Determination Theory. *Journal of Environmental Education*, 43(1), 16-36.
- systematic review of nature-specific outdoor learning on school children's learning and development. *Frontiers in Public Health*, 10.v
<https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.877058>
- Tahir, R., Athar, M., & Afzal, A. (2020). The impact of greenwashing practices on green employee behaviour: Mediating role of employee value orientation and green psychological climate PDF Logo. *Cogent Business & Management*, 1-15.
doi:10.1080/23311975.2020.1781996
- Tucho, T., & Kumsa, D. (2020, November 9). Challenges of Achieving Sustainable Development Goal 7 From the Perspectives of Access to Modern Cooking Energy in Developing Countries. *Department of Sociology*.
doi:10.3389/fenrg.2020.564104

- Vygotsky, L. (1997). *Educational Psychology*. Florida: St. Lucie Press.
doi:<https://doi.org/10.4324/9780429273070>
- Wang, W., & Li, F. (2019). Preschool Children's Product Design Based on Heart Flow Theory. In: Goonetilleke, R., Karwowski, W. (eds) *Advances in Physical Ergonomics and Human Factors. Advances in Intelligent Systems and Computing*, 44–56. doi:doi.org/10.1007/978-3-030-20142-5_5
- Warden, C. (2010). *Nature Kindergartens: An Exploration of Naturalistic Learning Within Nature Kindergartens and Forest Schools*. Mindstretchers.
- Wells, Z. &. (2007). My place in my world: Literature for place-based environmental education. *Early Childhood Education Journal*, 35(3), 285—291.
- White, R. (2004). Young Children's Relationship with Nature: Its Importance to Children's Development & the Earth's Future. *White Hutchinson Leisure & Learning Group*, 16(2). Ανάκτηση από <https://www.whitehutchinson.com/children/articles/childrennature.shtml>
- Wilson, R. (2008). *Nature and young children. Encouraging creative play and learning in natural environments*. New York: Routledge.
- Wishart , L., & Bebbington, J. (2020, Δεκέμβριος 18). Zero waste governance: a Scottish case study. *International Journal of Sustainable Development*, 23(1-2), 128-147. doi:[10.1504/IJSD.2020.112180](https://doi.org/10.1504/IJSD.2020.112180)
- Woods, G., & Woods, P. (2009). *Alternative Education for the 21st Century. Philosophies, Approaches, Visions*. Palgrave MacMillan. doi:[10.1057/9780230618367](https://doi.org/10.1057/9780230618367)
- Yujie, H., & Fuping , B. (2023, December 5). Unleashing the power of green culture: Exploring the path to sustainable development performance in enterprises. doi:[10.1002/sd.2831](https://doi.org/10.1002/sd.2831)

Διαδικτυακές Πηγές

Government of Canada. (1990). Canada's Green Plan. <https://cfs.nrcan.gc.ca/pubwarehouse/pdfs/24604.pdf>, σσ. 7-18. Canada Communication Group. Ανάκτηση από <https://natural-resources.canada.ca/our-natural-resources/energy-sources-distribution/renewable-energy/about-renewable-energy/7295>

Government of Japan. (2023, December 28). *Ministry of the Environment*. Ανάκτηση από 2050 Zero Carbon Cities in Japan: https://www.env.go.jp/en/earth/cc/2050_zero_carbon_cities_in_japan.html

Government of the Netherlands. (2017, Ιανουαρίου 24). National Agreement on the Circular Economy: [National Agreement on the Circular Economy | Discussion document | Government.nl](#)

Montessori art in the Natural World Archives. Teach art in the Montessori classroom. (2022). Retrieved from <https://montessori-art.com/category/montessori-nature-art/>

Save the Children. (2022). Effects of Climate Change on Future Generations. Available at: <https://www.savethechildren.org/us/what-we-do/emergency-response/climate-change>

Εθνική Νομοθεσία. (2023). *Εθνική Νομοθεσία*. Ανάκτηση από Τμήμα Περιβάλλοντος: <https://www.moa.gov.cy/moa/environment/environmentnew.nsf/All/63D78C069F162515C225801E002E3089?OpenDocument>

E.O.K.E. (2019, Δεκεμβρίου 11). *Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. (Ε.Οικονομική, Επιμελητής) Ανάκτηση από Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία: <https://www.eesc.europa.eu/el/tags/eyropaiki-prasini-symfonia>

Ευρωπαϊκή Ένωση. (2022). *ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΤΟΣ*. Ανάκτηση από Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης: https://youth.europa.eu/year-of-youth_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2003, Ιούλιος 23). *Το πρωτόκολλο του Κιότο*. Ανάκτηση από Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/MEMO_03_154

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2021, Οκτωβρίου 22). *Η Επιτροπή καθιστά το Erasmus+ και το Ευρωπαϊκό Σώμα Αλληλεγγύης*. Ανάκτηση από Ευρωπαϊκή Επιτροπή: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_21_5402

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2022, Ιανουαρίου 12). *GreenComp The European sustainability competence framework*, Publications Office of the European Union. doi:10.2760/13286

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2023, Απριλίου 25). *Η δεσμη Fit for 55. Το Συμβούλιο εκδίδει καίρια νομοθετήματα για την επίτευξη των κλιματικών στόχων για το 2030*. . Ανάκτηση από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2023/04/25/fit-for-55-council-adopts-key-pieces-of-legislation-delivering-on-2030-climate-targets/>

Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο . (2020). *Βιώσιμη αστική κινητικότητα στην ΕΕ: Δεν είναι δυνατή η επίτευξη ουσιαστικής βελτίωσης χωρίς δέσμευση από πλευράς των κρατών μελών*. Ανάκτηση από <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/urban-mobility-6-2020/el/>

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. (2022, Ιούλιος). *Από το αγρόκτημα στο πιάτο*. Ανάκτηση από Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/from-farm-to-fork/>

Ευρωπαϊκός Χώρος Εκπαίδευσης. (2023, Μαΐου 16). *Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ανάκτηση από Γνωρίστε 3 προγράμματα ακαδημιών εκπαιδευτικών Erasmus+ για τη βιωσιμότητα: <https://education.ec.europa.eu/news/meet-3-erasmus-teachers-academies-projects-on-sustainability?etrans=el>

Ηνωμένα Έθνη. (Εισαγωγή). *Το Σύστημα των Ηνωμένων Εθνών*. Ανάκτηση από

Ηνωμένα Έθνη: <https://unric.org/el/%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD%CE%B7%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CF%89%CE%BD/>

Ι.Ε.Π. (2021). ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ. Ανάκτηση από

<https://iep.edu.gr/el/psifiako-apothetirio/skill-labs>

Ι.Ε.Π. (2021). ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ. Πράξη «Αναβάθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και Δημιουργία Εκπαιδευτικού Υλικού (σ. 109). Αθήνα: Πρώτη Έκδοση.

Ο.Η.Ε. (1987). Έκθεση Brundtland. *Διεθνούς Επιτροπής για το Περιβάλλον και την*

Ανάπτυξη. Ανάκτηση από https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:sustainable_development

Ο.Η.Ε. (2015). Στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης (ΣΒΑ) των Ηνωμένων Εθνών Ατζέντα

2030. Επιτροπή, Ευρωπαϊκή. Ανάκτηση από <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/glossary/sustainable-development-goals.html>

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. (2015). *Ατζέντα 2030*. Ανάκτηση από Περιφερειακό

Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ (UNRIC): <https://unric.org/el/17-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CE%B9%CE%B2%CE%B9%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%83/>

Π.Σ.Π.Ε. (2023, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 10). Πρόγραμμα Σπουδών Προσχολικής

Εκπαίδευσης. *ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ*, 687 (Β'). Ανάκτηση από

https://www.esos.gr/sites/default/files/articles-legacy/fek-2023-tefxos_b-00687-downloaded_-10_02_2023.pdf

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2016, Νοεμβρίου 4). *Συμφωνία του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή*. Ανάκτηση από Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/paris-agreement/#EU>